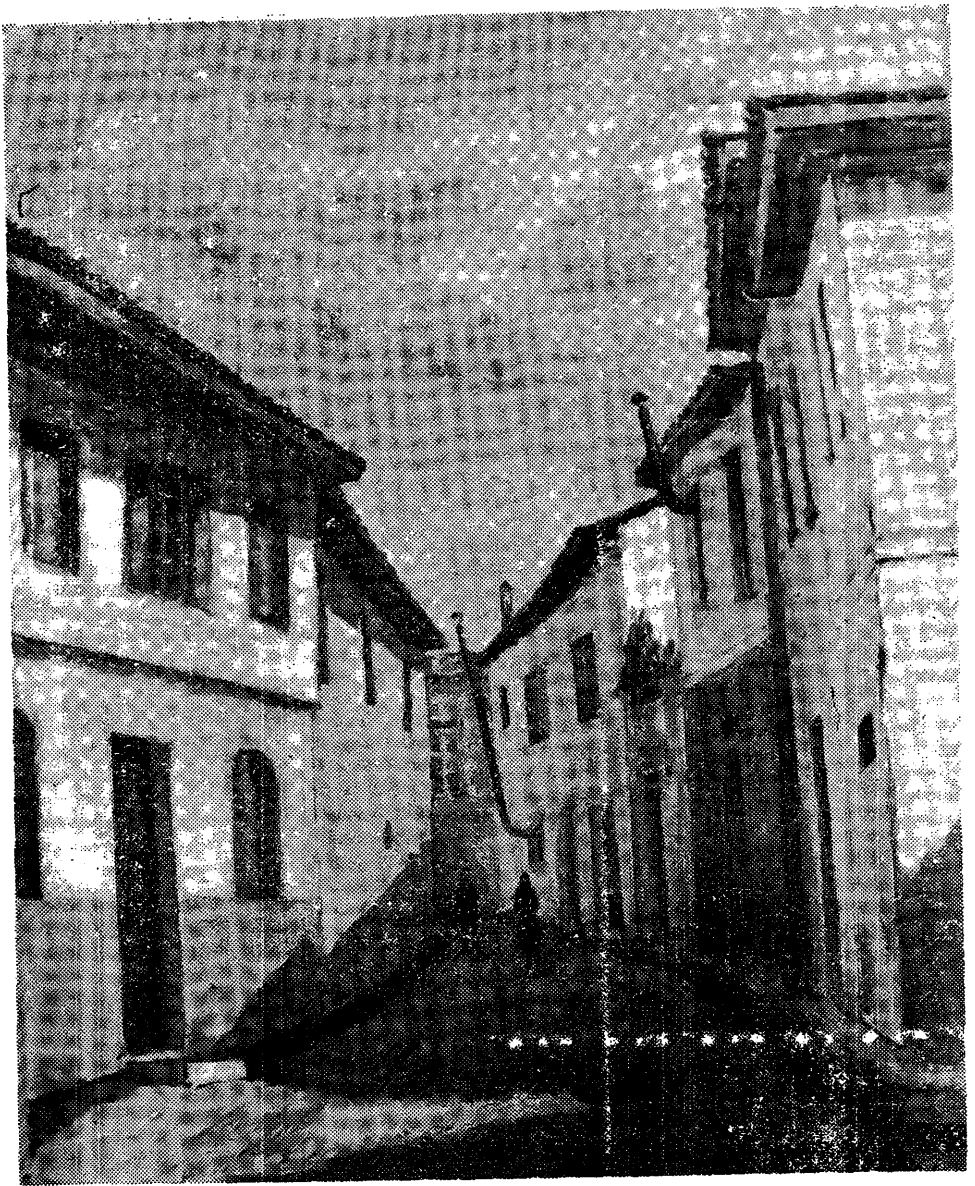

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΤΑΚΗ ΒΑΦΙΑ	: Σοκάκι τής "Αρτας	σ. 194
"Άρθρο: Οί επίχορηγήσεις του Ύπουργείου Πολιτισμοῦ		σ. 195
N. Γ. ΠΕΝΤΖΙΚΗ	: Μυστικιστικές απόψεις πάνω στην τοιχοποιία των ἐκκλησιῶν τής "Αρτας	σ. 196
ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗ	: Χριστόδ. Εὔσταθίου, ὁ ἀφορισμένος φιλόσοφος	σ. 202
HENRY HOLLAND	: Στὴν "Αρτα τοῦ 1812-13 (μετ. Στρ. Πατσαλιᾶ)	σ. 206
ΚΩΣΤΑ ΜΑΛΑΜΟΥ	: Ἡ "Αγία Θεοδώρα τής "Αρτας	σ. 209
ΓΙΩΡΓΟΥ ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ	: Πετροπόλεμος	σ. 211
ΝΙΚΟΥ ΕΥΤΑΞΙΑ	: Ἀποκρίες καὶ Πετροπόλεμος στὴν παλιὰ "Αρτα	σ. 215
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	: Ὁ ἀργαλιῶς	σ. 216
ΧΑΡΗ ΜΑΥΡΟΜΑΘΗ	: Ὅταν ἀπῆλθαμε. Σὲ δυὸ γραφές	σ. 217
ΓΙΩΡΓΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ	: Λουίτζι Τένγκο (ποίημα)	σ. 220
ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ	: Τ' Ἀιθνασιοῦ στὸν κουμπάρο	σ. 221
ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ	: Τὸ Δεσποτᾶτο τής Ἠπείρου	σ. 224
ΘΕΟΔ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ - ΜΟΡΑΛΗ	: Δέος (ποίημα)	σ. 229
ΛΑΜΠΡΟΥ ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ	: Χριστουγεννιάτικα (λαογραφικὰ Κομποτίου)	σ. 230
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΤΣΗ	: Ἡ Δρακότρυπα	σ. 233
ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΥΠΟΠΡΟΞ. ΑΡΤΗΣ		σ. 234
ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΥΓΚΟΥΝΑ	: Ἀπόγεμα	σ. 237
Σημειώσεις — Τάσος Ματσούκας (νεκρολογία) — Δωρεές — Κριτικές — Πολιτιστικές ἐκδηλώσεις — Ἐκδόσεις		σ. 238
Περιεχόμενα Ε' τόμου		σ. 244

Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1975

ΤΑΚΗ ΒΑΦΙΑ

Σοκάκι τῆς Ἄρτας (λάδι)

Σ Κ Υ Φ Α Σ

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΒ' ● ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1977 ● ΤΕΥΧΗ 46 - 47 ● ΤΟΜ. Ε'

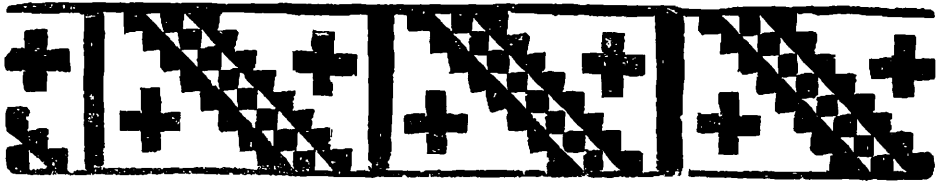
ΟΙ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Κάθε χρόνο, τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ - Ἐπιστημῶν ἐπιχορηγεῖ τὰ πολιτιστικά Σωματεῖα τῆς χώρας μὲ διάφορα χρηματικά ποσά, πὸν τὸ ὕψος τους καθορίζεται - ὡς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ ποῦμε - κατὰ τρόπο ἀνορθόδοξο.

Βέβαια καὶ τὰ Σωματεῖα εἶναι πολλὰ καὶ οἱ ἀνάγκες πάμπολλες. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀποκλείει μιὰ κάπως πιὸ λογικὴ καὶ πιὸ δίκαιη κατανομὴ τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ πὸν κάθε χρόνο ἀποφασίζει ἡ Πολιτεία νὰ διαθέσει γιὰ πολιτιστικὸς σκοπούς.

Ὅταν μιλάμε γιὰ λογικὴ κατανομή, ἐννοοῦμε ὅτι πρέπει νὰ ἀξιολογηθοῦν καὶ νὰ ἱεραρχηθοῦν οἱ πολιτιστικὲς ἀνάγκες. Δὲν ἀξίζει νὰ ξοδεύονται ἑκατομμύρια ἢ ἑκατοντάδες χιλιάδες δραχμὲς γιὰ μιὰ ἐμφάνιση χορωδίας ἢ χορευτικοῦ συγκροτήματος στὸ ἐξωτερικὸ ἢ γιὰ ἐφήμερες φεστιβαλικὲς ἐκδηλώσεις σὲ διάφορες πόλεις. Θὰ ἦταν προτιμότερο αὐτὰ τὰ ποσὰ νὰ διατεθοῦν στὰ διάφορα Σωματεῖα ἢ στοὺς Δήμους, ἀλλὰ γιὰ συγκεκριμένους σκοπούς, π. χ. γιὰ τὴν ἰδρυση ἢ τὴν ἐνίσχυση βιβλιοθηκῶν, πινακοθηκῶν, ἱστοριολογογραφικῶν μουσείων, ἀναγνωστικῶν ἢ κινηματογραφικῶν λεισχῶν.

Καὶ ὅταν μιλάμε γιὰ δίκαιη κατανομή, ἐννοοῦμε πὼς πρέπει κάποιον ὄργανο τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ἀρμόδιο καὶ ἀντικειμενικό, νὰ ἐλέγχει τὴ δραστηριότητα, τὴ διάρκεια καὶ τὴν ἀπόδοση τοῦ κάθε Σωματείου. Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἐπιχορηγοῦνται μὲ τὸ ἴδιο ποσὸ τὰ σωματεῖα πὸν καλύπτουν μόνο ἓνα τομέα καὶ τὰ Σωματεῖα πὸν καλύπτουν πολλοὺς τομεῖς. Μιὰ ἐπιτόπια ἔρευνα θὰ ὀδηγοῦσε τὸ Ὑπουργεῖο στὴ σωστὴ λύση. Περιμένουμε καὶ ἐλπίζουμε.

ΜΥΣΤΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ*

N. Γ. ΠΕΝΤΖΙΚΗ

Ἡ τοιχοποιία τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀρτας καὶ τῆς περιοχῆς μου χάρισε μεγάλη καὶ λυτρωτικὴ χαρὰ. Ἀπεκόμισα τὴν ἐντύπωση, ὅτι θὰ μπορούσα νὰ ἐνωματωθῶ, μαζί μὲ τ' ἄλλο ὕλικό, ἀποτελώντας μέρος τῆς κατασκευῆς. Μέρος τοῦ Ναοῦ, παρὰ τὰ στίγματα τῶν πταισμάτων καὶ τὸν βόρβορο τῶν ἔργων στὰ ὁποῖα ἐμμένω, χωρὶς νὰ εἶμαι ἄξιος πραγματικῆς μετάνοιας. Χάρις στὸ ἔργο τῆς τοιχοποιίας αὐτῆς, ἔζησα μιὰ ταύτιση ἀνάλογη μ' ἐκείνη πού ἐπιτρέπει ἄντρες καὶ γυναῖκες νὰ ταυτίζονται, χάνοντας κάθε διακριτικὸ τοῦ φύλου των, μεταμορφωμένοι σὲ δοχεῖα τοῦ φωτός, κυφορώντας καὶ γεννώντας φῶς, τὸ φῶς πού ἐπισκίασε τὴν Ἀπειρόγαμο Κόρη καὶ δίχως παραμικρῶς νὰ θιγεῖ, ἔτεκε φῶς τὸν μεθ' ἡμῶν Θεοῦ, τέλειον ἄνθρωπο, Σωτῆρα τῶν ἐν Ἀδῆ.

Ἡ ἐντύπωση μου δημιουργόταν πρὶν ἀκόμα ἐμπῶ στὴν Ἐκκλησία. Πρὶν νὰ ἔχω ἀνάψει κάνα κερὶ ἢ νὰ ἔχω ἀσπαστεῖ τὰ εἰκονίσματα. Χωρὶς νὰ ἔχω συμμετάσχει σὲ λειτουργία, μεταλαμβάνοντας τὰ τίμια δῶρα, μασώντας τὴν μπουκιὰ τὸ ἀντίδωρο κατόπι. Ἀπὸ τὰ πάντα μπορεῖ ν' ἀποξενωθεῖ ὁ ἄνθρωπος, παραμένοντας ξένος ἀπὸ κάθε ἐλπίδα σωτηρίας, λόγω τῆς διαγωγῆς του.

Κάνοντας τὸν γύρο τῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς πόλης καὶ τῆς περιοχῆς Ἀρτας, προκειμένου νὰ παρακολουθήσω ὅλη τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπεισοδίων τῆς δομῆς τῶν τοίχων, ἐνίωθα σὰν τις πόντες τοῦ νοσοκομείου ἀφροδισίων νοσημάτων, πού πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶχα δεῖ στὴ Θεσσαλονίκη, νὰ στέκουν γεμάτες ντροπῆ, μ' ἓνα ἀναμμένο κερὶ στὸ χέρι, παρακολουθώντας ἀπὸ μακριὰ τὴν περιφορὰ τοῦ Ἐπιτάφιου.

Ἐπειδὴ ἐκείνη ἡ ἐντύπωση μὲ εἶχε κυριεύσει, προχώρησα στὴν ἐργασία πού θὰ ἐκθέσω, μὲ σκοπὸ νὰ δώκω, ὅσο γίνεται πιὸ πραγματικό, περιεχόμενο στὸν ἐνθουσιασμό πού μὲ κατεῖχε καὶ τις δυὸ φορές πού ἐπισκέφθηκα τὴν Ἀρτα.

Ἀρχισα μὲ τὸ διάβασμα τοῦ Παπαρρηγόπουλου, ἀγανακτώντας μὲ τὸν Ὀριγένειο ἰδεαλισμὸ του πού, σὲ κάθε περίπτωση συμφορᾶς, τὰ βάζει μ' ὅσους ὑποθέτει ὅτι τὴν προκάλεσαν, ἀποξενώνοντας τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν μοῖρα του καὶ τὴ δυνατότητα νὰ κάμει δικιά του τὴν ἐν τῷ κόσμῳ θλίψη. Καθὼς τὸ κείμενο τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ ἔθνους εἶναι μόνο σχόλια, θέλοντας νὰ σχηματίσω πληρέστερη εἰκόνα τῆς διακύμανσης τῶν περιστατικῶν τοῦ Δεσποτάτου, προσέτρεξα στὴν χρονογραφία τοῦ Ἀκροπολίτη, σ' ἐγκυκλοπαιδεῖες καὶ μιὰ δίτομη ἔκδοση Γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος, διαβάζοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὸ νομὸ Ἀρτης. Ἐκτὸς τοῦ ἱστορικοῦ

* Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀνακοινώθηκε περιληπτικὰ στὸ ΙΕ' Διεθνὲς Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν στίς 7/ΙΧ/1976 καὶ περιελήφθηκε ἀκεραία στὸ βιβλίο τοῦ συγγραφέα «Ἀνδρέας Δημακοῦδης καὶ ἄλλες μαρτυρίες χαμοῦ καὶ δεύτερης πανοπλίας» πού κυκλοφόρησε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1977.

χρόνου, χρειάζεται και ὁ χώρος τῶν γεγονότων, πρὸς ἐκτίμηση τῶν ἔργων ποῦ οἰκοδομοῦν εἰ ἄνθρωποι, κάνοντας ἀγώνα νὰ λυτρωθοῦν. Αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἢ βαθύτερη ἔννοια μ' ἔκαμε πολλές φορές νὰ προσφύγω στὸν Ὁμολογητὴ Ἅγιο Μάξιμο, ἀντλώντας δύναμη ἀπὸ τὶς μυσταγωγικὲς ἀπόψεις του περὶ τῆς τῶν πάντων ἐνότητος. Ἔτσι μοῦ δέθηκε ἡ δυνατότητα νὰ συνδέσω ὑποκειμενικὰ τὸ ἐξ ἀντικειμένου πλούσιο ὕλικὸ τῶν πολλῶν, γύρω ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου, ἐργασιῶν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀναστασίου Ὁρλάνδου.

Σ' ὅλα τὰ παραπάνω διαβάσματα σημειῶνα ἰδιαιτέρως τὶς φράσεις καὶ παραγράφους ποῦ κινοῦσαν τὸ ἐνδιαφέρον μου, τὴν ὥρα ποῦ ὁ νοῦς μου, καθηλωμένος στὴν ἐνθουσιαστικὴ ἐντύπωση, διατελοῦσε, ἀπὸ ἀποψη γνωστικῆς ἀντίληψης, σὲ πλήρη ἀδράνεια, ἀνάλογη μὲ τὸν συνεπαρμὸ τοῦ νοῦ τῶν ἐρωτευμένων.

Στὶς παραπάνω πηγὲς ποῦ εἶπε νὰ προσθέσω τὶς ὀφειλόμενες στὸν Ν. Γ. Πολίτη λαογραφικὲς, εἴτε σχετικὰ μὲ τὶς ἀφορῶσες τὴν περιοχὴ Ἄρτας, παραδόσεις, εἴτε τὸ πασίγνωστο τραγούδι τοῦ γεφυριοῦ τῆς.

Μετὰ τὴ συλλογὴ τοῦ φραστικοῦ ὕλικου, ἀπ' ὅσες πηγὲς ἀνάφερα, ἄρχισα τὴν ἐπεξεργασία του.

Ἀπ' ὅλες τὶς φράσεις ἀφαιρέθηκαν κατὰ πρῶτο λόγῳ τὰ ἄρθρα, οἱ ἀντωνυμίες, οἱ προθέσεις, οἱ σύνδεσμοι καὶ ἄλλο γλωσσικὸ ὕλικὸ, ἀπ' ὅσα συντείνουν στὸν περιορισμὸ τῆς ἔκφρασης μέσα σὲ καλοῦπια ἔννοιῶν. Σκοπὸς μου ἦ ἀντιστοίχιση τῶν λίθων, πλίνθων καὶ λοιποῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου, μὲ λέξεις τοῦ αὐτοῦ ἀμετακίνητου χαρακτῆρα, ποῦ θὰ τὶς ἔκανε περισσότερο παρούσιες, παρὰ κάτι ἀφηρημένο ποῦ τὸ φυλάγουμε στὰ τσεπάκια τοῦ μυαλοῦ. Γιὰ νὰ ἐπιτύχω αὐτὸ περιορίσα τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπιθέτων, ἐπιρρημάτων καὶ ρημάτων, ἀντικαθιστώντας ὅσα τὰ ἔκρινα ἀπαραίτητα, κί' ὅπου αὐτὸ ἦταν δυνατό, μὲ ὀνόματα, οὐσιαστικά, κύρια καὶ προσδιοριστικά. Μετὰ προκειμένου οἱ λέξεις ποῦ ἀπομέναν, ἔξω ἀπὸ κάθε ἔννοια δράσης καὶ ποιοτικοῦ χαρακτηρισμοῦ, νὰ πάρουν τὸν πρωταρχικὸν χαρακτῆρα τους, σὰν μεγέθη καὶ βάρη, διατηρώντας ὅλο τὸ κύρος τοῦ ἑαυτοῦ των στὸ ἀκέραιο, διατυπώθηκαν στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ ἢ, στὴν περίπτωσιν ῥήματος, στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἐνεστώτος. Κατόπι, ἀναλογιζόμενος τὴ νεκρὴ τῶν ἀδρανῶν λίθων σιωπῆ, ὅπου ὁ καθένας εἶναι κάτι ξέχωρο, ἔσβησα, ἀπὸ τὸ φραστικὸ ὕλικὸ, ὅλες τὶς ἐπικναλήψεις τῆς μιᾶς καὶ αὐτῆς λέξης, διασώζοντας τὴν ἀμετακίνητη ἀτιμικότητα τῶν ἐκφραστικῶν μονάδων. Ἀντίθετα, διατήρησα ἀρκετὲς λέξεις παράλληλες ὅσον ἀφορᾷ τὴν σηκσία, μὲ ξέχωρη ὅμως κάθε φορὰ φόρτιση θεολογικῆ, θεωρητικῆ, μυθικῆ ἢ συναισθηματικῆ. Παράδειγμα: Μεταμόρφωση καὶ Θιβόρειο. Ἐπίσης νεκρὸς καὶ πεθαμένος, μάκρος καὶ μῆκος, μητέρα καὶ μάνα. Οἱ δυὸ λέξεις Βεράτι καὶ Βελλάραδα, δηλώνουν τὴν αὐτὴ πόλιν τῆς Ἀλβανίας, ἀλλὰ σὲ διάφορη ἐποχὴ κί' ἔτσι ἀποβαίνουν ἀπλῶς χρονικὲς ἐνδείξεις.

Τέλος, ἀπ' ὅλο τὸ ὕλικὸ τῆς μελέτης μεῖναν μόνο 296 λέξεις. Γυμνὲς λέγαν πολλὰ ἀλλὰ πικτελῶς ἀσύντακτα γιὰ τὸ νοῦ. Ὀντότητες ἐντελῶς ἀνεξάρτητες ἀπὸ κάθε θέληση. Στὴ φάσιν αὐτῆ, νιώθοντας ὅτι ἡ κάθε μιὰ λέξις ἔστοκε μακριά, ἔξω ἀπ' ὅσα σχετικὰ μπορούσα νὰ σκέφτομαι γιὰ τὴν οὐσία τῆς, δημιουργήσαν μέσα μου μιὰ κατάστασιν, ἰδιαίτερα ὀδυνηρῆ, καθὼς ἐνιωθα, παρὰ τὶς προσπάθειες, νὰ ὑπάρχω ἐν ἀπομονώσει στὴ φρικτότερη φυλακῆ.

Γυρεύοντας μιὰ διέξοδον ἐφήρμοσα γιὰ κατάταξιν τοῦ ὕλικου μου τὴν Πυθαγόρειον ψηφιαθμωσιν, ποῦ τὴν χρησιμοποίησαν ἀκολούθως οἱ Νεοπλατωνικοὶ καὶ οἱ Βυζαντινοί.

Ψηφιαθμώοντας τὶς 296 λέξεις, εἶχα ἕναν ἀντικειμενικὸν τους χαρακτηρισμὸν, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευεῖ, καί' ἀναλογία πρὸς τὸ οἰκοδομικὸ ὕλικὸ, τὶς πέτρες καὶ τὰ τοῦβλα, σὰν ἀξία ὕψους, μήκους ἢ πλάτους καὶ βάρους σὲ γραμμάρια καὶ κιλά καὶ στατῆρες.

Τὴν κατάταξιν τῶν δεδομένων λέξεων, κατ' αὐξουσα ἔννοια τοῦ ψηφάρθμου τῆς κάθε μιᾶς, περιλαμβάνει ἡ δεύτερη στήλη τῶν πινάκων, ἀπὸ δίπλα στὴν τρίτη στήλη, ὅπου καταγράφεται ἡ ἀντιστοιχία λέξεως. Στὴν πρώτη στήλη σημειώνεται ὁ αὐξων ἀριθμὸς τῆς κάθε λέξεως, ἀρχινώντας ἀπὸ τὸν μικρότερο ψηφάρθμο 28 ("Αννα) καὶ τελειώνοντας μὲ τὸν μεγαλύτερο, 232 (κολουροπουραμιδοειδές).

Στὴν τέταρτη στήλη τῶν πινάκων καταχωρίστηκε ἡ δεύτερη κατηγορία λέξεων, ἀπὸ διαφορετικὴ μὲ τ' ἄλλο οικοδομικὸ ὑλικὸ πηγῆ. Ἡ φυσικὴ καὶ ἄμεση πηγὴ μᾶς δίνει λίθους, ἱκανοὺς μετὰ τὴν ἐξόρυξιν καὶ λοιπὴ ἐπεξεργασία γιὰ ἔργα, ποὺμπορεῖ τυχὸν νὰ εἶναι ὠφέλιμα, δὲν ἀντιπροσωπεύουν ὅμως τὸ σωματικὸ καὶ ψυχικὸ μας εἶναι ἀκέραιο. Δὲν εἶναι ἀπὸ μόνοι τους τὸ ὑλικὸ μὲ τὸ ὁποῖο κτίζεται μιὰ Ἐκκλησία. Τὸ ἄμεσο ὑλικὸ, διατηρώντας τὴν ἀτομικότητά του φυλακισμένη αὐστηρά, στὴ θέληση τοῦ ἐπιτάσσοντος θνητοῦ, δὲν ἐκφράζεται. Γιὰ ν' ἀκουστεῖ ἡ λαλιά του χρειάζεται νὰ συντακεῖ μὲ ἀνθρώπους φορεῖς τῆς Ἀγάπης. Λίθοι φλογισθέντες, στὴν κάμινον τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, εἶναι οἱ Ἅγιοι.

Παρέταξα, λοιπόν, παράλληλα στὸ ἄμεσο ὑλικὸ τὸ Ἁγιολογικὸ στὴν τέταρτη στήλη τῶν πινάκων. Ὀνόματα Ἁγίων στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνίκου, χωρὶς κανένα χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐπὶ γῆς βίου των. Ὀνόματα συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενα, ἀνάλογα πρὸς τὶς συμπτώσεις τῆς συνωνυμίας καὶ τὴν ἐνθύμωσιν προσφιλῶν προσώπων, ποὺ μοῦ θύμιζαν. Οἱ Ἅγιοι δὲν εἶναι ἐν οὐρανῷ ξεχωρὲς ἀτομικότητες, ἀλλὰ ἐνέργειες ἀγάπης στὴν ὑπηρεσία τοῦ Χριστοῦ, μποροῦν, λοιπόν, τὰ ὀνόματά τους νὰ ἐπαναλαμβάνονται, ὅσες φορὲς θέλωμε, ἀνάλογα πρὸς τὸ ἔργο ποὺ γυρεύουμε τὴν ὁλοκλήρωσή του.

Ὁ οικοδόμος μπορεῖ ἄλλοιαν νὰ μὴ καταλαβαίνει τί ἀκριβῶς λένε οἱ πάσης κατηγορίας λίθοι, νιώθει ὅμως ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ θνητὸ του εἶναι ἐπανοικοδομεῖται.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, προκειμένου νὰ ἐπιτύχουμε ἀκριβῆ ἀντιστοιχία στοὺς ψηφάρθμους ἀπὸ τὸν 166 καὶ ἄνω, ὑποχρεωθήκαμε νὰ χρησιμοποιήσουμε ἀθροίσματα ἁγίων ὀνομάτων μὲ τὴν αὐτὴ ἀριθμητικὴ ἀξία. Ὀνόματα Ἁγίων, μὲ τὸν αὐτὸν ψηφάρθμον τῶν λέξεων τῶν ἄμεσα δεδομένων, μετὰ τὸν 166 δὲν συναντήσαμε στ' Ἁγιολογικὰ κείμενα. Ἐξαίρεση ὁ ψηφάρθμος 172 τοῦ ἁγίου ὀνόματος Κωνσταντῖνος, ποὺ εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἴδιος μὲ τὸν ψηφάρθμον τῆς λέξεως Ἐφευρετικότητα. Ἐπειδὴ ὅμως, λόγῳ τῶν ἀθροισμάτων, καταχωρίστηκαν περισσότερα ἅγια ὀνόματα, ἀπ' ὅτι οἱ λέξεις τῆς τρίτης στήλης, ὁ αὐξων ἀριθμὸς εἶναι διάφορος. 290 γιὰ τὴν Ἐφευρετικότητα. 299 γιὰ τὸ Κωνσταντῖνος. Τελικὰ οἱ 296 λέξεις τοῦ ὑλικοῦ τῶν ἄμεσων πληροφοριῶν ὑποχρεωτικὰ ἀντιστοιχίστηκαν μὲ 319 ὀνόματα Ἁγίων. Τὰ ὀνόματα τῶν Προπατόρων, ποὺ μνημονεύονται τὴν πρὸ τῶν Χριστοῦγέννων Κυριακῆ στήν Ἐκκλησία, συνετέλεσαν πολὺ, χάρις στοὺς βραχεῖς ψηφάρθμους των, στὸ διακανονισμὸ τῶν ἀπαιτηθέντων ἀθροισμάτων.

Στὴν πέμπτη στήλη καταχωρίστηκαν οἱ πρῶτοι ἀριθμοὶ τῶν ψηφάρθμων καὶ τῶν ὀνομάτων. Τὸ ἀθροισμὰ των καὶ γιὰ τὶς δύο κατηγορίες (3ῃ καὶ 4ῃ στήλῃ) μονάδων 3.187. Μὲ τὴν ποσότητα αὐτῆ, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν λέξεων μὲ τοὺς πρώτους, ἀπὸ ἓνα ἕως ἑννεὰ ἀριθμοὺς, σκέφτηκα νὰ χαρακτηρίσω τὰ γράμματα, ἀντιγράφοντας μέρος τῶν ἐγκωμίων τοῦ Ἐπιταφίου, μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ συνόλου τῶν πρώτων ἀριθμῶν. Οἱ κατηγορίες τῶν γραμμάτων εἶναι δέκα. Μποροῦν ὅμως νὰ ἐλαττωθοῦν σ' ἑννεὰ, ἀν ὑπαχθοῦν τὰ διπλά σὲ συγενικὲς τοῦ σχηματισμοῦ των κατηγορίες. Τὸ Ζ ἦτα στὰ συριστικά. Τὸ Ξ ἰστά οὐρανικά. Τὸ Ψ ἰστά χειλικά. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο μᾶς παρέχεται ἡ δυνατότητα συσχέτισης τῶν κατηγοριῶν τῶν γραμμάτων μὲ τοὺς ἑννεὰ πρώτους ἀριθμοὺς. Ἐνὰ λέμε τὰ δίχρονα. Δύο τὰ βραχέα. Τρία τὰ μακρά. Τέσσερα τὰ χειλικά. Πέντε τὰ οὐρανικά. Ἐξ τὰ ὀδοντικά.

Ἐπὶ τὰ τὰ ἐν ῥίνα. Ὁκτώ τὰ ὑγρά. Ἐννέα τὰ συριστικά.

Ὁ τρόπος αὐτός τῶν διαδοχικῶν συσχετίσεων, ὀνομάτων καὶ λέξεων μὲ ἀριθμούς, ποὺ παρουσιάζουν οἱ πίνακες, ὅπως ἐπίσης ἡ συσχέτιση γραμμάτων μὲ ἀριθμούς, ποὺ συνοψίζει ἡ ἀντιγραφή ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἐπιτάφιου, μὲ παράλληλη ἀντιγραφή ἀριθμῶν, εἶναι ἐνδεικτικὸς τῆς πληθώρας τῶν ρυθμικῶν σχέσεων μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου.

Τὴν μέθοδο αὐτὴ μοῦ ἐνέπνευσε ἡ μελέτη τοῦ Συναξαριστῆ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη. Τὴν ἐφαρμόζω γράφοντας εἴτε ζωγραφίζοντας ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια. Στὴν συγκεκριμένη περίπτωση τῆς ἰδιάζουσας τοιχοποιίας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἄρτας, ἐφαρμοσμένη μὲ ἤγαγε στ' ἀκόλουθα συμπεράσματα.

Τὴν παρομοίωση τῶν τοίχων μὲ τὸ δέρμα τοῦ σώματος.

Τὸν παραλληλισμὸ τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ χαρακτήρα τοῦ δέρματος ὅσον ἀφορᾷ τὸν μύχιο ψυχισμό, μὲ τὴν ἐξωτερικέωση τῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας δρωμένων, διὰ μέσου τῆς τοιχοποιίας.

Τὴν παρομοίωση τῆς θεραπευτικῆς τῶν παθήσεων τοῦ δέρματος μὲ τὴς ἀρχιτεκτονικὰ ἐπιβεβλημένες τομὲς τῶν τοίχων, πρὸς ἀποφυγὴν κατάρρευσης ὀλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος, τῶν ἐπὶ σεισμοπαθοῦς ἐδάφους οἰκοδομημένων Ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς. Σύγκριση τῶν μέσων ἐπικάλυψης τῶν τραυμάτων τοῦ δέρματος μὲ τὴν κάλυψη τῶν δομικῶν παθῶν, μὲ διακοσμητικὰ θέματα, ποὺ ἐπαυξάνουν τὴν ὁμορφίαν τοῦ κτίσματος.

Τὴν ἀντίληψη ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ ξεπεραστεῖ ἡ συνάδουσα, μὲ τὸν χώρο καὶ ὄγκο, τρίτη διάσταση, χάρις στὴν πυκνὴ συσσώρευση ποικίλων διακοσμητικῶν θεμάτων.

Συνήθως στὰ Βυζαντινὰ κτίσματα ἡ ἐπισώρευση πολλῶν κοσμημάτων καταργεῖ τὸν ὀδυνηρὸ ὄνειρικὸ συμβολισμὸ τῶν τοίχων ὡς ἐμποδίων. Ὅμως μόνο σὲ κάθε ἐπιφάνεια τοίχου ξεχωρὰ, χωρὶς νὰ διασπᾶται ἡ τρισδιάστατη ἀντίληψη τοῦ κτιριακοῦ ὄγκου. Στὶς Ἐκκλησίες τοῦ Δεσποτάτου ἡ ἀλογάριαστη παράταξη τῶν κοσμημάτων διασπᾷ τὴν κατ' ὄγκο ἀντίληψη. Ὑπερνικιέται ἐν τ' αὐτῷ καὶ ἡ χρονικὴ ἀντίληψη, ὅταν πρόσπαθίσουμε νὰ χωρέσουμε στὸ νοῦ μας ἕνα πλήθος ἀκατανόητες καὶ ἀναιτιολόγητες ἀνεγέρσεις καὶ οἰκοδομήσεις τοίχων (ὅπως π.χ. στὴν περίπτωση τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Βλαχέρνας τῆς περιοχῆς). Καθίσταται σαφές ὅτι ἡ κυοφορία τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Δεσποτάτου ὑπῆρξε μακροχρονιότερη ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ του βίον.

Τὸ δέρμα τῆς ἀρχικῆς παρομοίωσης τῆς τοιχοποιίας στὴν Ἄρτα ταυτίζεται ἐν συνεχείᾳ μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, πὺ γῆ μας αὐτὴν ὁ οὐρανός, ἔτεκε πάντα τὰ ἐν παρόδῳ τοῦ χρόνου, μετὰ τὸ «εἶπεν καὶ ἐγένετο».

Ἡ ἐκτὸς χρόνου καὶ χώρου ἀντίληψη, ποὺ ὑποβάλλει ἡ τοιχοποιία τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Δεσποτάτου, εἶναι μιὰ εἰκόνα προσευχῆς. Προσευχῆς ἀδιάπτωτης πάνω σ' ὅλη τὴν ἔκτασιν τῶν πτυχώσεων καὶ διαμελισμῶν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν χρονικῶν ἐξελίξεων τῆς ἱστορίας, προϊστορίας καὶ παλαιοντολογίας τῆς. Διὰ μέσου αὐτῆς κατανοοῦμε πῶς ἡ σβουινὰ ποὺ ζυμῶνει ἡ φτωχὴ γῆρα, προκειμένου νὰ διαθρῆψει τὰ ὄρφανὰ τῆς, ἀποβαίνει ἄρτος οὐράνιος, χάρις σὲ παρουσία ἀσώμυκτη. Ἐπίσης τὸ πῶς εἶναι κατορθωτὴ ἡ ζεύξη, τῶν ἀφιστάμενων καὶ παράλληλων ὀχθῶν τοῦ ἐγῶ καὶ ἐσύ, δι' ἐντοιχίσεως τοῦ προσώπου τῆς ἀγάπης στὸ ἐπιτελούμενο ἐποικοδομητικὸ ἔργο. Τελικὰ οἱ τοῖχοι τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἄρτας παύουν νὰ εἶναι δορὰ ζώου ἢ δέρμα ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀπλὴ ἀναπαράσταση, ὅπως ἀπὸ τὸν σάβανον, τοῦ Ἐπιτάφιου θρήνου. Τὸν ὅποιο, ἀκολουθώντας ἡ κάθε γενεὰ ἀνθρώπων, ἀποκομίζει, στὰ σωθικά τῆς τὴν πασίχαρη ἐλπίδα τῆς ἀπὸ τοῦ τάφου ἀνάστασης.

I	II	III	IV	V
Αἰξων ἀριθμὸς*	Ψ- φά- ριθ- μος	Λέξεις ἐκ τοῦ ὕλικου τῶν ἄμεσων πληροφοριῶν	Ὀνόματα Ἀγίων μὲ τὸν αὐτὸν ψηφᾶριθμον	Κοι- νὸς πρῶ- τος ἀριθ- μὸς
1	28	Ἄννα	Ἄννα	1
2	29	Κενά	Ἐβερ	2
3	33	Λαλιὰ	Σήθ	6
4	33	Ὀμάδα	Δάναξ	6
5	33	Ἑλλάδα	Δάναξ	6
6	34	Ἀχαῖα	Ἄρρα	7
7	35	Γιδς	Θέκλα	8
8	37	Ζωή	Ζωή	1
9	38	Ἄρτα	Ἰωάδ	2
10	40	Μάννα	Ἄγαβος	4
11	42	Μάχη	Σάββας	6
12	43	Νικαία	Ἄρης	7
13	44	Παναγία	Μάμας	8
14	44	Βίος	Μάμας	8
15	45	Ποδιά	Ραῖς	9
16	45	Ρήξη	Βαρλαάμ	9
17	46	Ἱερὸ	Πελαγία	1
18	46	Θεὸς	Πελαγία	1

263	192	Πρωτομάστορας	ἄθρ. Ἀγίων	3
309	92	—	Εὐφρασία	2
310	76	—	Ἀλεξανδρία	4
311	27	—	Ἀζάτ	9
294	195	Παλαιοχριστιανικὸ	ἄθρ. Ἀγίων	6
312	18	—	Ἄδὰμ	9
313	26	—	Εὐα	8
314	37	—	Δαρεία	1
315	132	—	Χρῦσανθος	6
316	10	—	Ἰα	1
295	223	Κωνσταντινούπολη	ἄθρ. Ἀγίων	7
317	10	—	Ἰα	1
318	39	—	Ἐένη	3
319	183	—	Χριστόδουλος	3
296	232	Κολουροπυραμιδοειδές	ἄθρ. Ἀγίων	7

* Παραθέτουμε τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πίνακα «τῶν λέξεων καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀγίων μὲ τὸν αὐτὸν ψηφᾶριθμον», ποὺ πιάνουν δέκα σελίδες στὸ βιβλίο τοῦ κ. Πεν-
τζίκη. Ἐπίσης τὴν ἀρχὴ τῆς «Ἀντιγραφῆς ἀπὸ τὰ Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου», ποὺ
πιάνουν τέσσερες σελίδες.

Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὰ Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν γραμμάτων, μετὰ τὴν σὲ πρῶτους ἀριθμοὺς τῶν δύο κατηγοριῶν λέξεων, ἐκ τοῦ ἀμέσου πληροφωριακοῦ ὕλικου καὶ ἐκ τοῦ Ἀγιολογίου, ποσότητα 3.187 μονάδες συνολικά.

Ἡ	ζ	ω	ή	έ	ν	τ	ά	φ	φ	κ	α	τ	ε	τ	έ-
3	9	3	3	2	7	6	1	4	3	5	1	6	2	6	2
θ	η	ς	Χ	ρ	ι	σ	τ	έ	κ	α	ι	Ἄ	γ	γ	έ-
6	3	9	5	8	1	9	6	2	5	1	1	1	5	5	2
λ	ω	ν	σ	τ	ρ	α	τ	ι	α	ι	έ	ξ	ε	π	λ-
8	3	7	9	6	8	1	6	1	1	1	2	5	2	4	8
ή	τ	τ	ο	ν	τ	ο	σ	υ	γ	κ	α	τ	ά	β	α-
3	6	6	2	7	6	2	9	1	5	5	1	6	1	4	1
σ	ι	ν	δ	ο	ξ	ά	ζ	ο	υ	σ	α	ι	τ	ή	ν
9	1	7	6	2	5	1	9	2	1	9	1	1	6	3	7
σ	ή	ν	Ο	Ἡ	ζ	ω	ή	π	ῶ	ς	θ	ν	ή	σ	κ-
9	3	7		3	9	3	3	4	3	9	6	7	3	9	5
ε	ι	ς	π	ῶ	ς	κ	α	ι	τ	ά	φ	φ	ο	ι	κ-
2	1	9	4	3	9	5	1	1	6	1	4	3	2	1	5
ε	ϊ	ς	τ	ο	ϋ	θ	α	ν	ά	τ	ο	υ	ο	κ	α-
2	1	9	6	2	1	6	1	7	1	6	3	1		5	1
ι	τ	ο	ϋ	Ἄ	δ	ο	υ	τ	ο	υ	ς	ν	ε	κ	ρ-
1	6	2	1	1	6	2	1	6	2	1	9	7	2	5	8
ο	υ	ς	έ	ξ	α	ν	ι	σ	τ	ᾶ	ς	ΟΜ	ε	γ-	
2	1	9	2	5	1	7	1	9	6	1	9	7	2	5	

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ Ο ΑΦΟΡΙΣΜΕΝΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

ΛΑΜΠΡΟΥ Κ. ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗ

Για τόν Χριστόδουλο Εύσταθίου, τόν μεγάλον αὐτὸν Ἄρτινὸ διαφωτιστὴ καὶ φιλόσοφο, ἡ ἐπίσημη ἱστορία δὲν εἶπε ἀκόμα τὴν τελευταία τῆς λέξης. Θαμῆνο μέσα στοῦ χρόνου καὶ τὶς ἀντιξοότητες τῶν καιρῶν, τὸ ἀστρο τοῦ Εὐσταθίου ἀπλῶς σιγοφέγγει, ἀντὶ νὰ φωτίζει μὲ τὴ λαμπρὰ του στοῦ κῶρο ἐκεῖνο τῆς σκέψης ποὺ ὑπεράξια ἐκπροσώπησε.

Θαμπὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του. Ἡ ἔρευνα, ἀνήμπορη ὡς τὰ τώρα ἀπὸ ἔλλειψη ἐπαρκῶν στοιχείων, δὲ μίλησε ἀκόμα θετικά. Πολλοὶ τὸν θέλουν γεννημένο στοῦ Ξηρόμερο κι ἄλλοι στὰ γύρω χωριά, ἀπόψεις ποὺ δὲν τεκμηριώνονται ἐπαρκῶς. Ἄλλοι πάλι τὸν θέλουν γεννημένο σὲ κάποιο ἀπ' τὰ χωριά τῆς Ἄρτας ποὺ γειτονεύουν μὲ τὴν Ἄκαρνανία οἱ Ἄκαρνᾶνες μάλιστα τὸν θέλουν καταδικὸ τους¹, ἀλλὰ κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ὁ Εὐσταθίου εἶναι γεννημα τῆς περιοχῆς Ἄρτας, γιατί, ὅταν ὁ Ἀρχιμανδρίτης Α. Κ. Δημητρακόπουλος,² ὁ ὑβριστῆς τοῦ κ. Σάθα³ ῥώτησε τὴν ἀστυνομία γιὰ τὸ Χριστόδουλο, πῆρε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν:

«Aus den Acten der Leichenschreiberei. Ein lediger Studiosus, angeblich 60 Jahre alt aus Epiro, Christodulos Eustathius ist am 16 August 1793 im hiesigen Lazaret gestorben und am 19 daselbst beerdigt»⁴.

Ἡ παραπάνω ἐπίσημη ἀπάντησιν τῆς ἀστυνομίας τῆς Λειψίας εἶναι ἡ μόνη θετικὴ πηγὴ ποὺ ἐπικυρώνει τὶς ἀπόψεις ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν τὴν ἠπειρώτικη καταγωγὴ του.

Οἱ γονεῖς του ἦταν ἀγρότες, καθὼς ὁ ἴδιος τὸ λέει, δίκως ὅμως νὰ γνωρίζουμε τὰ πραγματικὰ τους ὀνόματα. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Χριστόδουλου, θέλοντας νὰ τὸν συκοφαντήσουν, «βαφτίζουν» ἀργότερα μὲ τὸ εἰδωλολατρικὸ ὄνομα «Πάτξαρικς» τὴ μητέρα του καὶ τὸν πατέρα του «Παμπλέκης» (αὐτὸς ποὺ τὰ πάντα μπλέκει). Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ τονιστεῖ τὸ ἐξῆς: Ὁ Κ. Θ. Δημαράς,⁵ ἀκόμα καὶ στὴν τελευταία ἐκδοσὴ τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας του, δίνει στὸν Χριστόδουλο Εὐσταθίου τὸ ἐπώνυμο «Παμπλέκης». Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται πουθενά, οὔτε στὴ ληξιαρ-

1. Μ. Κισάβου, Ἄρχαια Ἐταιρείας Αἰτωλοακαρνανικῶν Σπουδῶν. Βλ. καὶ Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο, Ἀθῆναι 1968, σελ. 161.
2. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868, σελ. 494 — 495.
3. Α. Κ. Δημητρακόπουλος, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νέαν Φιλολογίαν τοῦ Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σελ. 78.
4. Ἀπὸ τοὺς φακέλλους τῆς Ὑπηρεσίας κηδεϊῶν: Ἐνας ἄγαμος μελετητῆς, ποὺ δηλώθηκε 60 ἐτῶν, ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, Χριστόδουλος Εὐστάθιος, πέθανε τὴν 16ῃ Αὐγούστου 1793 στοῦ ἐδῶ Νοσοκομεῖο καὶ τὴν 19ῃ τοῦ ἴδιου μηνὸς κηδεύτηκε.
5. Κ. Θ. Δημαράς, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας σελ. 155.

κική πράξη του θανάτου του Χριστόδουλου, ούτε στην επιτύμβια πλάκα του ⁶, ούτε κι από τους συγχρόνους του αναφέρεται μ' αυτό το όνομα. Έτσι το σφάλμα διαιωνίζεται και από τον Κορδάτο ⁷ και από τον πολύ μεταγενέστερο Φ. Ήλιου ⁸, που θάρρεπε να έχει λάβει υπόψη νεώτερες έμπεριστατωμένες μελέτες ⁹ γύρω από τον Χριστόδουλο Εύσταθίου.

Άς παρακολουθήσουμε όμως την πρωτοποριακή, φιλοσοφική εξέλιξη του Έλληνα στοχαστή. Μέσα απ' τις λίγες πληροφορίες για τα πρώτα χρόνια της ζωής του, μαθαίνουμε πώς διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα του και, σαν νέος, μαθήτευσε πλάι στον Ευγένιο Βούλγαρη, στη Σχολή του Άθω. Χάνονται ύστερα για μια μεγάλη περίοδο τα ίχνη του, αν και υπάρχει μαρτυρία πώς ήταν ό μεταφραστής του βιβλίου: «Άληθής πολιτική... Ένετίσιν 1781, παρά Νικολάου Γλυκεϊ»¹⁰, άποψη όμως που δεν έχει δεύτερη επικύρωση. Άργότερα τον βρίσκουμε δάσκαλο στη Λειψία, ενώ παράλληλα δέχεται έντονη την επίδραση του νωπού ευρωπαϊκού διαφωτισμού, καθώς πλησιάζει η ώρα της Γαλλικής Έπανάστασης. Διαβάζει Ρουσσώ, Βολταίρο, Σπινόζα και στα 1786 τυπώνει στη Βιέννη, με έξοδα των Έλλήνων έμπόρων, το βιβλίο: «Περί φιλοσόφου, φιλοσοφίας, φυσικών, Μεταφυσικών, Πνευματικών και Θείων Άρχων, όσα διαφόροι άνδράσι συντεθέντα, προς Χριστοδούλου του έξ Άκαρνανίας ¹¹, εις την Έλλάδα φωνήν μετεφράσθη, αναλώμασι και δαπάνη των έν Βιέννην χρησιμωτάτων και έντιμωτάτων έμπόρων τύποις έκδοθέντα προς ώφέλειαν των όμογενών φιλελλήνων»¹². Το βιβλίο, πρωτοποριακό στον έλληνικό πνευματικό χώρο, περιέχει θέσεις ένάντια στον θρησκευτικό δογματισμό και την σκοταδιστική τακτική της κατεστημένης τάξης, που από θέση ισχύος διακήρυτε τη ματαιότητα της έπιστήμης και της φιλοσοφίας, μια και όλα τα προβλήματα... λύνονται «αναγιγνώσκοντας τας θείας γραφάς». Το περιεχόμενο του βιβλίου προκάλεσε άναστάτωση στους κόλπους της Έκκλησίας, η όποία άρχισε να δρ άέναντίον του με έπικεφαλής τον Άθ. Ψαλίδα (έπιστολή προς τον Ευγένιο Βούλγαρη, 1791) και τον Δωρόθεο Βουλιμιά ¹³. Μάλιστα ένας τρίτος, ό ιεροκήρυκας Ίωάννης Τατλίκαρης από τη Ραιδεστό (άδερφός του τότε Μητροπολίτη Άθηνών Άθανασίου), έγραψε και φυλλάδιο κατά του Εύσταθίου, που όμως χάθηκε δίχως να τυπωθεί.

Παρ' όλα αυτά οί μαθητές του Χριστόδουλου πλήθαιναν κι αυτό άνάγκασε την Έκκλησία να δημοσιεύσει στα 1793 μια άνώνυμη ύβριστική

6. Οί όπαδοί του έστησαν μνημείο σέ πλατεία της Λειψίας, όπου χάραξαν την έπιγραφή: «Ένταύθα κείται ό φιλοσοφική σπουδή και τη των όντων θεωρία τον έαυτού βίον άφοσιώσας λογίωτατος Χριστόδουλος Εύσταθίου ό έξ Άκαρνανίας, γεννηθείς μèn τώ έτει 1733 θανάως δέ τώ 1793 Αύγ. 15».

7. Γιάννης Κορδάτος, Έστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τόμος Α', σελ. 124 — 127.

8. Φ. Ήλιου, Βιβλιογραφικά κατάλοιπα των Ε. LEGRAND και L. PERNOT, Άθήνα 1973, σελ. 78.

9. Γ. Γ. Λαδάς — Α.Δ. Χατζηδήμος, Έλληνική Βιβλιογραφία των έτών 1791 — 1799, τόμος Α', Άθήνα 1970, σελ. 192 — 227.

10. Ζαβίρας, Νέα Έλλάς ή Έλληνικόν Θέατρον, Άθήναι 1872, σελ. 53.

11. Ός και κείνη την έποχή ή περιοχή Άρτας όνομαζόταν Άκαρνανία.

12. Ε. LEGRAND, BIBLIOGRAPHIE HELLENIQUE, XVIII αι., τόμος Β' άριθ. 1178.

13. Είναι αυτός που πρωτοστάτησε, στα κατοπινά χρόνια, στη δίωξη των λογίων, Στέφανου Δούκα και Βενιαμίν Λέσβιου.

καὶ συκοφαντικὴ φυλλάδα κατὰ τοῦ φιλόσοφου, πού, καθὼς λέει ὁ ἴδιος, συντάκτης εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος Διονύσιος Πλαταμῶνος¹⁴. Ἡ φυλλάδα εἶχε τὴ μορφή χριστιανικῆς Ἀκολουθίας, ὅπου ὁ Ἡπειρώτης διαφωτιστὴς ἐκτὸς τῶν ἄλλων γίνεται «τυφλὸς γκραβαρίτης», «παιδὶ κλεπτῶν», «ἀγγεῖον γέμον ἀχρηστείας καὶ δυσωδίας» καὶ παράλληλα στὴν τέταρτη σελίδα ὑπάρχει ὀλοσέλιδη ξυλογραφία, πού παριστάνει τὸν Εὐσταθίου νὰ γράφει καθισμένος στὸ γραφεῖο του, ἐνῶ ὁ διάβολος περνᾷ ἀπὸ μπροστὰ του¹⁵ καὶ κάτ' ἀπὸ τὴν ξυλογραφία διαβάζουμε: «Συνέλαβες πόνον καὶ ἔτεκες ἀνομίαν λάκκον γὰρ ὤρυξας καὶ ἐν αὐτῷ περιπέπτωκας. Νέκταρ ἐμοῖσιν ὀπηδοῖς¹⁶ ἀθείης δωροῦμαι, Βολτέρου, ἠδὲ Ροσοῦ φέρτερος Εὐχόμενος».

Ἡ σατυρική αὐτὴ συκοφαντικὴ ἀκολουθία προκάλεσε τὴν ἐκρηκτικὴ ἀπάντηση τοῦ Εὐσταθίου πού ἔγραψε τὸ βιβλίο: «Ἀπάντησις ἀνωνύμου πρὸς τοὺς ἀφρονες αὐτοῦ κατηγόρους ἐπωνομασθεῖσα περὶ Θεοκρατίας».

Τὰ δυὸ τοῦτα ἔντυπα, ἡμίγνωστα σχεδόν, ἀποτελοῦν μοναδικές μαρτυρίες γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ διαφωτιστῆ Χριστόδουλου Εὐσταθίου, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ δείχνουν ἀνάγλυφα τὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς καί, κατὰ τὸν *μοναδικὸν μελετητὴν* τοῦς Γεώργιο Γεω. Λαδᾶ, «σ¹⁷ αὐτὰ τὰ δύο βιβλία μπορεῖ νὰ πεί κανεὶς πῶς καθρεφτίζονται καὶ συγκρούονται μὲ πάθος δυὸ διαφορετικοὶ κόσμοι. Ὁ συντηρητικὸς κληρὸς καὶ οἱ καινούργιες φιλοσοφικὲς δοξασίαι τῶν «ἐν Εὐρώπῃ παραφυέντων μωρῶν».

Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο μέρη τῆς Ἀπάντησης ὁ Χριστόδουλος ἀποκρίνεται στὶς κατηγορίες τῆς Ἀκολουθίας, ἐνῶ στὸ δεύτερο καὶ σπουδαιότερο ἀναλύει τὶς φιλοσοφικὲς θέσεις καὶ θεωρίες του. Ἀπαντῶντας γιὰτὶ ὀνομάζει «κανάλιδες» τοὺς καλογέρους, γράφει πῶς «εἶναι φανερόν τοῖς πᾶσιν ὅτι αὐτοὶ ἐπέχουσιν τὸν τόπον τῶν παλαιῶν κυνικῶν φιλοσόφων, ἥτοι τοῦ Ἀντισθένους, Διογένους, Μενίππου, Κράτητος, κ.τ.λ.». Ἐπίσης σὲ ἰσχυρισμοὺς τοῦ συγγραφέα τῆς Ἀκολουθίας, πῶς τάχα κάποιος μαθητὴς τοῦ Εὐσταθίου πέθανε ἐπειδὴ κάρφωσε τὸ μάτι τῆς Παναγίας, ὁ Χριστόδουλος ἀπαντᾷ (σελ. 71) ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Διονύσιος «πλάττει θαύματα» καὶ ὅτι «ἐκεῖνος ὅστις ἔφαγε τρεῖς ὀκάδες κεράσια, καὶ διὰ τοῦτο ἔσκασε, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ἀληθέστατον, ... καθὼς καὶ ὅλη ἐκεῖνη ἡ χώρα τὸ ὁμολογεῖ...» Στὴ συνέχεια στρέφεται πρωτοπόρος στὸ ἐρώτημα τῆς χρησιμότητος τῆς Ἐκκλησίας, στὸ ὁποῖο ἀπαντᾷ ἀρνητικὰ καὶ συμπληρῶνει πῶς «ὁ ὀρθὸς καὶ σοφὸς λόγος καὶ αὐτὴ ἡ φιλιότη ἀλήθεια δι' ὅλον ἀποτίθεται καὶ ἀποστρέφεται τὸ πονηρώτατον καὶ ἀθεώτατον γένος τοῦτο τῶν μαυροφόρων». Ἀρνεῖται ἐπίσης τὴ θεία ὑπόσταση τῶν Ἀγίων, καὶ διατυπῶνει τὴν ἄποψη πῶς αὐτοὶ πού πέρασαν τὴ ζωὴ τους στὶς ἐρήμους προσευχόμενοι δὲν προσέφεραν τίποτε στὴν Ἀνθρωπότητα ὥστε γιὰ ποῖο λόγο, καταλήγει, εἶναι αὐτοὶ σοφοὶ καὶ ἅγιοι; Ὑστερα ξεσπαθῶνει ἐναντία στὸν ἑλληνικὸ κληρὸ, γράφοντας πῶς οἱ ἱερωμένοι σκοτώνονται γιὰ τὰ κόλυβα καὶ ἐξαπατοῦν τοὺς ἀφελεῖς μὲ τὰ κόκκαλα τῶν ὄνων ἢ τῶν σκυλιῶν «τὰ ὁποῖα ἅγια λείψανα τὰ ὀνομάζουσιν οἱ ἀφρονέστατοι...» καὶ ἐνῶ οἱ κληρικοὶ πίνουν τὸ αἷμα τοῦ δυ-

14. Ὁ Διονύσιος γεννήθηκε στὴ Ραφάνη καὶ χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος στὰ 1763. Στὰ 1767 ἔδρασε σχολεῖο στὴν πατρίδα του. Φοίτησε στὴ Σχολὴ τοῦ Ἁθῶ, μὲ δάσκαλο τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ἀργότερα γι' αὐτόν: «ἂν ὁ Ἀθανάσιος Πάριος εἶχε τὴν γλῶσσαν τοῦ Διονυσίου Πλαταμῶνος, ὁ δὲ Διονύσιος τὸν νοῦν τοῦ Παρίου, θὰ ἦσαν δύο τεράστιοι ἄνδρες» (Λαδᾶς — Χατζηδημόσ, ἔ.ἀ., σελ. 204).

στυχισμένου λαού «ἄπαν σχεδὸν τὸ ἡμέτερον γένος πλὴν τῶν ἀνοήτων καὶ ἀναισθητῶν βοᾷ καὶ ἀναστενάζει, δακρύει, καὶ ὀρύεται, καὶ ἐπικαλεῖται θερμώτατα χεῖρα βοηθείας οὐρανόθεν, διὰ νὰ τὸν Λυτρώσῃ μίαν φερόν ἀπὸ τὴν ἀνομιότατην, ἀσεβεστάτην καὶ ἀθεοτάτην τυραννίαν ἀπάντων τῶν τοσοῦτων καὶ τοιοῦτων ὀλεθριωτάτων καὶ ἐξωλεσάτων τυράννων, καὶ ἄπαν τὸ μωρότατον, ἀνοητότατον καὶ ὀμώτατον στράτευμα τούτων, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἄλλην ὑπηρεσίαν καὶ ἔργον ποιεῖ εἰς αὐτοὺς, παρὰ μόνον νὰ γυμνῶνῃ τὸν κοινὸν λαόν». Καὶ ὑπογραμμίζει πῶς οἱ κληρικοὶ εἶναι «οἱ προδόντες ἡμᾶς εἰς αὐτοὺς τοὺς Ὁθωμανοὺς διὰ νὰ φυλλάξωσι τὴν αὐτῶν θεοσυγῆ καὶ μυστικὴν βασιλείαν καὶ ὄχι καθὼς μωρολογοῦσι τὴν πίστην».

Ἄμειλιχτος στρέφεται καὶ κατὰ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀποκαλύπτοντας τὰ αἴσχη καὶ τὴν ἀκμάζουσα παιδεραστία τους καὶ καταλήγει πῶς τὰ καλογερόπουλα ὅταν ἔφευγαν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, φώναζαν πετώντας τὸ καλιμαύχι τους «κάλειον τοῦρκοι εἰς τὴν Κόλασιν παρὰ καλόγηροι εἰς τὸν Παράδεισον». Καταφέρεται ἐπίσης ἐναντίον τῶν ἀρχιεπισκόπων· γράφει μεταξὺ ἄλλων πῶς κάποιος ἀρχιερέας τῆς Πελοποννήσου κρεμιάστηκε ἀπὸ νεοδιορισμένο πασά, ἐπειδὴ ὑπῆρχε κατακραυγὴ μεγάλῃ ἐναντίον του ἀπὸ χριστιανούς καὶ τούρκους· γιὰ κάποιον ἄλλον ποῦ μονοπῶλησε τὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἦταν συνάμα ἀντεραστὴ ἄλλου ἐπισκόπου, γιὰ δυὸ ἐπισκόπους ποῦ χαρτοπαίζανε πάνω σὲ μιὰ ἀναποδογυρισμένη εἰκόνα, κ.ἄ.π.

Δυστυχῶς ὁ Χριστόδουλος Εὐσταθίου δὲν εἶδε τυπωμένη τὴν «Ἀπάντησιν» του, γιατί πέθανε στὴ Λειψία δυὸ βδομάδες προτοῦ οἱ μαθητὲς του κρυφὰ καὶ βιαστικὰ τυπώσουν καὶ μοιράσουν δωρεὰν τὸ βιβλίον του. Ἡ «Ἀπάντησις» καταθορύβησε τὸ Πατριαρχεῖο· στὴ Σύνοδο τοῦ 1793, τρεῖς μῆνες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Εὐσταθίου, ἀναθεματίστηκε αὐτὸς καὶ τὸ βιβλίον του: «Ὅστις τῶν Χριστιανῶν μικρὸς ἢ μέγας ἀνὴρ ἢ γυνὴ ἱερωμένος ἢ λαϊκὸς ἔχει ἢ ἀγοράζει ἢ δωρεὰν λαμβάνει τὸ ἄνωθεν ἐξωβελισθὲν βιβλιάριον μετὰ τῆς προσκεκολλημένης αὐτῷ φυλλάδος καὶ ἀναγιγνώσκει αὐτὸ ἢ μεταδίδωσι καὶ οὐ κατακαίει, ὁ τοιοῦτος ἀφωρισμένος εἶη παρὰ πάσης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ ὀμνυγύρεως τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης». Τὸ παραπάνω ἀνάθεμα ὑπόγραψαν οἱ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Νεόφυτος, ὁ Ἱεροσολύμων Ἀνθίμος καὶ 19 ἀκόμη ἀρχιερεῖς. Διατάχθηκε ἐπίσης νὰ διαβάζεται κάθε Κυριακὴ σὲ ὅλες τὶς ὀρθόδοξες ἐκκλησίες.

φαίνεται ὅμως ὅτι παρ' ὅλες τὶς διώξεις ὁ Εὐσταθίου εἶχε πιστοὺς ὀπαδοὺς, γιατί στὰ 1800 ὁ ἀνηψιὸς τοῦ Διονυσίου Πλαταμῶνος, Παναγιώτης Γοβδελάς, τύπωσε στὴ Βουδα τὸν «Ἐξοστρακισμὸ τοῦ ἀσεβοῦς Χριστοδούλου τοῦ μονοφθάλμου τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας». Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ σιωπῆ καὶ σκοτάδι τύλιξε τὸ ἔργο τοῦ Χριστοδούλου Εὐσταθίου. Ἡ Ἐκκλησία μὲ τὸ παντοδύναμο τέτε ὄπλο τοῦ ἀφορισμοῦ σχεδὸν ἐξαφάνισε τὴ μεγάλη αὐτὴ φυσιογνωμίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Αὐτὸς εἶναι σὲ ἐλάχιστες γραμμὲς ὁ Χριστόδουλος Εὐσταθίου, ὁ Ἡπειρώτης φιλόσοφος ποῦ ἄφησε βαθειὰ τὰ χνάρια του στὴν ἐξέλιξη τῆς νεοελληνικῆς σκέψης.

Ο ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ HOLLAND ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ*

Μετάφραση: ΣΤΡΑΤΟΥ ΠΑΤΣΑΑΙΑ

Τὴν ἐπόμενη μέρα συνεχίσαμε τὸ ταξίδι μας γιὰ τὴν Ἄρτα, πού ἀπέχει ἀπὸ ἐδῶ 10 ἕως 12 μίλλια.

Τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ δρόμου, μὲ λίθινο κατάστρωμα, διέρχεται ἐγκάρσια τῆς πλατειᾶς λιμνοθάλασσας πού οἱ ὄχθες τῆς παρέχουν πολλές ἐνδείξεις ὅτι ἡ πεδιάδα, συνεπεία προσχώσεων, μικρὸν κατὰ μικρὸν αὐξάνει καὶ ὑποθέτω ὅτι ἡ κατὰ τὸν Πλίνιο χερσόνησος πάνω στὴν ὁποία εἶναι κτισμένη ἡ Σαλαῶρα ἦταν ἦταν ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὴν στεργιά.

Ἐκεῖ πού τὸ λιθόστρωτο τελειώνει, ὁ δρόμος στρέφεται χαμηλότερα πρὸς τὴν πεδιάδα πού διασχίζει ὁ Λοῦρος καὶ πού χρησιμοποιεῖται γιὰ βοσκότοπος.

Ὅσο ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τὴν θάλασσα, ἡ θέα γίνεται πῶς πλατιά καὶ πῶς λαμπρή. Κατόπιν, ἀφοῦ περάσαμε ἀπὸ τὸ μικρὸ χωριὸ Ἀνέζα πού ἀνήκει στὸν μεγαλύτερο γυιὸ τοῦ Βεζύρη, Μουχτάρ Πασσᾶ, βρεθήκαμε σὲ πλούσια καὶ χαριτωμένη περιοχή.

Ἡ πεδιάδα τῆς Ἄρτας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πῶς πλούσια διαμερίσματα τῆς Ἀλβανίας καὶ ἐμφανίζει, παρὰ ὀρισμένες ἐλλείψεις τῆς γεωργικῆς ἐκμετάλλευσης, μιὰ ἀφθονώτατη καὶ ὀργιώδη βλάστηση. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πεδιάδας χρησιμοποιεῖται γιὰ βοσκότοπος, σὲ ἓνα ἄλλο τμήμα τῆς καλλιεργεῖται τὸ καλαμπόκι, τὰ σιτηρά, τὸ ρύζι καὶ ὁ καπνός. Κοντὰ στὴν Ἄρτα ὑπάρχουν πολλὰ ἀμπέλια καὶ οἱ πορτοκαλλιές καὶ οἱ συκιές πού εἶναι φυτεμένες ἐδῶ, εἶναι καλλιεργημένες μὲ ἐπιμέλεια.

Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς τῆς πεδιάδας εἶναι πολυάριθμος.

Πολλὰ χωριά τῆς κατοικοῦνται ἀπὸ Λευκαδίτες καὶ Κεφαλλωνίτες πού σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου ἐργάζονται στίς ἐδῶ γεωργικὲς ἐργασίες.

Ὁ παλιὸς ἄθλιος δρόμος ἀπὸ Σαλαῶρα ὡς τὴν Ἄρτα, ἀντικαθίσταται τώρα ἀπὸ νέο εὐθὺ μὲ ὑπέροχη τεχνικὴ φτιαγμένο δρόμο πλάτους 50 ποδῶν.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ γίνεται κάτω ἀπὸ τὴν διεύθυνση ἐνὸς Κεφαλλωνίτη, τὸν ὁποῖο εἶδαμε μὲ ἓνα καμουτσίκι στὸ χέρι νὰ διευθύνει μερικὲς ἑκατοντάδες ἐργατῶν.

Ἡ πῶς τῆς Ἄρτας καθὼς τὴν πλησιάζει κανένας παρουσιάζει ἀπὸ μακριὰ γοητευτικὴ ἐμφάνιση.

Ἐνα μίλλι μὲρὸς ἀπὸ τὴν Ἄρτα διέρχεται κανεὶς διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου πού τὴν περιρρέει ἡμικυκλικά.

* Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν γερμανικὴ ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Henry Holland «Reisen durch die Ionischen Inseln, Albanien, Thessalien, Macedonien und Griechenland in den Jahren 1812-13», Jena, 1816 σελ. 64-70.

Κατὰ τὴν εἴσοδὸν μας στὴν Ἄρτα τὰ μάτια μας ἔπεσαν πάνω στὰ ἐρείπια μιᾶς παλιᾶς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, πού οἱ πέντε τῆς θόλοι τῆς δίνου ἀκόμα καί τώρα μιὰ μεγαλόπρεπη ὄψη.

Κοντά σ' αὐτὴ εἶναι τὸ Σαράϊ, στὸ ὁποῖο ὁ Βεζύρης μένει κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ταξιδιῶν του πρὸς τὶς ἀκτές.

Ἀμφίβολοι, ἐὰν θὰ βρῖσκαμε κατάλυμα στὴν πόλη, πήγαμε στὸ Τελωνεῖο, στὸ ὁποῖο ἕνας γέρος Τούρκος Ἀξιωματικὸς μὲ ἐξαιρετικὸ τάξι μᾶς ὑπέδειξε τὸ σπίτι ἐνὸς Ἑλλήνα πού προΐστατο τοῦ εἰς τὴν Ἄρτα καταστήματος ἐνὸς Ἀγγλικοῦ Πρακτορείου.

Βρήκαμε ἕναν ἀξιοπρεπὴ καί εὐγενικὸ ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἐνῶ οἱ ὑπάλληλοί του ψάχνουν νὰ βροῦν ἕνα κατάλυμα γιὰ μᾶς, μᾶς μίλησε γιὰ τὶς τοπικὲς συνθήκες σχετικὰ μὲ τὸ ἐμπόριο τῆς ζάχαρης, τοῦ καπνοῦ καί τοῦ καφέ.

Τελικὰ, βρήκαμε κατάλυμα σ' ἕνα βρώμικο καί μισοσειρωμένο σπίτι, στὸ ὁποῖο ὅμως διέμεναν εὐπαρουσίαστοι, ἐξυπηρετικοὶ καί φιλόξενοι ἄνθρωποι.

Τὸ μεγαλύτερο παράπονό μας ἦταν ἡ μεγάλη τους περιέργεια γιὰ τὸ πῶς γράφουμε, πῶς κοιμούμεθα καί ὅλα αὐτὰ τὰ παρατηροῦσαν ὄχι μονάχα γιὰ δικὸν τους λογαριασμό, ἀλλὰ φέρνουν καί ὄλους τοὺς γνωστούς των διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν καί τὴν περιέργεια αὐτῶν.

Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ καί οἱ γνωστοὶ τῆς ἦταν Ἑλληνες καί εἶχαν μεγάλη ροπή στὸ νὰ μαθαίνουν, ροπή πού δὲν ταιριάζει μὲ τὴν ὑπεροψία καί τὴν τεμπελιά τῶν Τούρκων.

Πάνω σ' ἕνα λόφο στὸ Βόρειο τμήμα τῆς πόλης βλέπει κανεὶς τὰ ὑπολείματα τοῦ παλαιοῦ κάστρου τῆς Ἄρτας, ἐνὸς κτίσματος τὸ ὁποῖο ἐμφανῶς προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες καί πού οἱ Βενετσιάνοι τὸ ἔχουν ὑπερυψώσει.

Ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἐδῶ ὑπῆρξε, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, μιὰ σπουδαία ἰσχυρὴ θέση καί ὑπάρχουν πολλὲς πιθανότητες πού ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση ὅτι ἐδῶ ὁ ἀρχαῖος Ἀμβραξ ἔκτισε ἕνα φρούριο πλησίον τῆς Πόλεως τῆς Ἀμβρακίας τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Πολύβιος.

Καί ναί μὲν ἔχομε νεώτερες ἱστορικὲς γραπτὲς πηγὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀμφισβεῖται αὐτό, γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἡ Ἄρτα εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν θάλασσα, ἀπὸ ὅσο ἦταν (ἡ Ἀμβρακία) σύμφωνα μὲ τὶς περιγραφὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Αὐτὸ ὅμως εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὸ γεγονός τὸ ὁποῖο ἤδη ὁ Πλίnius ἀναφέρει, ὅτι δηλαδὴ ἐδῶ ἡ θάλασσα ὑποχωρεῖ καί ἐπομένως κατὰ τὴν διάρκεια τῶν χρόνων θὰ ἔχουν γίνῃ πολλὰ μίλλια προσχώσεις.

Ἡ Ἄρτα ἦταν τὸν 14ο αἰῶνα μιὰ σημαντικὴ πόλη, ὅταν ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, μετὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπανάσταση τῶν κατοίκων τῆς, τὴν ἐπολιόρκησε καί τὴν κυρίεψε. Ἄν καί μειώθηκε κατὰ πολὺ ἡ ἐμπορικὴ τῆς σπουδαιότητα μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Βενετσιάνικων Ἐμπορικῶν κέντρων στὶς ἀκτές, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ σημαντικὸ ἐμπορικὸ κέντρο, στὸ ὁποῖο λαβαίνουν χώρα συναλλαγῆς τῶν προϊόντων τῆς γύρω περιοχῆς, ὡς ἐπίσης χρησιμοποιεῖται καί ὡς τόπος ἐναπαθηκέυσεως γιὰ τὸ διακινούμενο ἐμπόριο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀλβανίας.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἄρτας ξεπερνᾷ τὶς 6.000 κατοίκους.

Ἔχει 6 μουσουλμανικὲς καί 24 Ἑλληνικὲς Ἐκκλησίες, καί μὲ αὐτὴ τὴν ἀναλογία πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν Τούρκων καί τῶν Ἑλλήνων πού τὴν κατοικοῦν.

Εἶναι ἡ ἔδρα ἐνὸς Ἐπισκόπου, στὴν Ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ἀνῆκαν καί τὰ Γιάννενα, τὰ ὁποῖα ἤδη εἶναι ἔδρα Ἀρχιεπισκόπου.

Τὸ διαμέρισμα τῆς Ἄρτας ἦταν πρόσφατα ἕνα ἰδιαιτερο πασσαλίκι, κάτω ἀπὸ τὴν Ὄθωμανικὴ κυριαρχία.

Ἄλλως ἦταν κοντά του καὶ τὸ παρέσυρε μὲ τὴν ὄρμη τῆς αὐξανόμενης δυνάμεώς του. Πολέμησε τὸν Πασσᾶ (τῆς Ἄρτας) κατέλαβε τὴν περιοχὴ καὶ τὴν ἔνωσε μὲ τὴν δική του. Ἡ Πύλη ἐχορήγησε στὸν Βεζύρη μίαν λευκὴ ἐπικύρωση τῆς κατάκτησός του, πού τοῦ ἐπέτρεπε νὰ τὴν κρατήσῃ.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἀφίξής μας στὴν Ἄρτα, ἐπισκεφθῆκαμε τὸ Παζάρι, ἔτσι ὀνομάζεται σὲ κάθε Τούρκικη πόλη ὁ τόπος ὅπου συναλλάσσονται οἱ ἔμποροι καὶ βιοτέχνες.

Ἐδῶ ὁ τόπος αὐτὸς (δηλαδὴ τὸ παζάρι) εἶναι βασικὰ συγκεντρωμένοι σὲ ἓνα πολὺ μακρὸ δρόμο στὸ κέντρο τῆς πόλης.

Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖοι ἐξέθεταν ἐδῶ τὰ πλοῦσια ἐμπορεύματά τους.

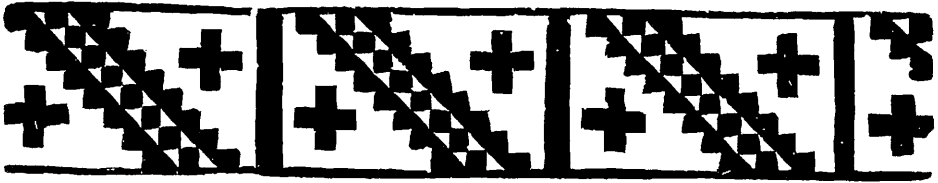
Τὰ καταστήματα ἦταν, γενικῶς μικρά, ἦταν ὅμως ἐφοδιασμένα μὲ ἐμπορεύματα μεγάλης ποικιλίας, ἂν καὶ ὄχι ἐξαιρετικῆς ποιότητος, προερχόμενα ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Εὐρώπη.

Αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἐδῶ διαμένει μεγάλος ἀριθμὸς πλούσιων Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καὶ γιατί ἡ θέση τῆς πόλης εὐνοεῖ τίς συναλλαγὰς μὲ τὴν Ἰταλία καὶ τὰ ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ Κέντρα, μιὰ καὶ ὁ κόλπος τῆς Ἄρτας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα ἐξαγωγικὰ κέντρα τῆς Ἀλβανίας.

Τὰ κυριώτερα προϊόντα πού σήμερα ἐξάγονται εἶναι τὰ σιτηρά, ἡ ξυλεία, τὸ λάδι, ὁ καπνός, τὸ βαμβάκι καὶ τὸ μαλλί. Περισσότερα ἀπὸ 50 φορτία weifen καὶ καλαμπόκι ἐξάγονται κάθε χρόνο στὴν Ἰταλία, τὰς Ἰονίους Νήσους καὶ τὴν Μάλτα. Τὸ ἐμπόριο τῶν σιτηρῶν εἶναι στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ μονοπώλιου τοῦ Βεζύρη. Οἰκοδομικὴ ξυλεία προμηθεύουν τὰ γύρω ἀπὸ τὴν πόλη ὑπάρχοντα δάση. Πρὸ τοῦ ἔτους 1792 ὑπῆρχε ἐδῶ μίαν Γαλλικὴ ἀντιπροσωπεῖα γιὰ νὰ συνάψῃ συμφωνία γιὰ τὴν προμήθεια ξυλείας γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ Νοτίου Γαλλικοῦ στόλου. Ἡ συμφωνία ὅμως αὐτὴ ἔκτοτε δὲν υφίσταται. Ἦδη κάθε χρόνο ἐξάγονται 20 ἕως 30 φορτία μεγάλων τεμαχιῶν οἰκοδομησίμου ξυλείας στὴν Μάλτα καὶ τὴν Βρέμη.

Ὁ καπνὸς καὶ τὸ λάδι πού ἐξάγονται ἀπὸ ἐδῶ εἶναι ἐξαιρετικῆς ποιότητος. Βαμβάκι καὶ βυμβακερὲς κλωστὲς μεταφέρονται ἀπὸ ἐδῶ σὲ μεγάλες ποσότητες καὶ κατευθύνονται μὲσω Κεφαλληνίας εἰς τὰ Γερμανικὰ καὶ Ἰταλικὰ λιμάνια τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξαγωγὴ βαμβακιοῦ ὑπάρχει μιὰ ἀξιόλογη βιοτεχνία ἀλβανικῶν καποτῶν, πού παράγει ἐτησίως ἐμπορεύματα ἀξίας 150.000 πιάστρων. Οἱ εἰσαγωγὰς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διερχόμενα γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀλβανίας ἐμπορεύματα, καὶ εἶναι καφές, ζάχαρι, τσόχες, λινὰ, χτένια, μπαροῦτι, πυροβόλα ὅπλα, προϊόντα ἀπὸ σίδηρο. Πρὸ μικροῦ χρόνου εἶχε τὸ ἐδῶ ἐμπόριο συναλλαγὰς μὲ τοὺς ἐμπορικὸς οἴκους στὸ Τριέστι, καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν εἰσαγομένων βιομηχανικῶν προϊόντων ἦταν Γερμανικῆς προελεύσεως.

Οἱ νέες ὅμως πολιτικὲς μεταβολές, ἔστρεψαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐδῶ ἐμπορίου πρὸς τοὺς ἐμπορικὸς οἴκους τῆς Μάλτας καὶ ὅσο διαρκοῦσε ὁ πόλεμος τόσο πυκνότερη γινόνταν ἡ εἰσαγωγὴ Βρετανικῶν Βιομηχανικῶν προϊόντων, ἰδιαίτερα σὲ τσόχες, λινὰ καὶ ψιλικά.

Η ΑΓΙΑ ΘΕΟΔΩΡΑ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ*

ΚΩΣΤΑ ΜΑΛΑΜΟΥ

Ζωγράφου

Για τὸ βίο τῆς Ἀγίας Θεοδώρας μᾶς πληροφορεῖ ἕνας μοναχὸς τοῦ 17ου αἰώνα ὀνόματι Ἰώβ, ὁ ὁποῖος ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἀναφέρει ὅτι ἡ Θεοδώρα ὑπῆρξε σύζυγος τοῦ Δεσπότη Μιχαὴλ Β' Δούκα, ποὺ τὴν ἐγκατέλειψε γιὰ μιὰ παλλακὴ. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ λίγο καιρὸ ξαναγυρίζοντας στὴ συζυγικὴ ἐστία καὶ γιὰ νὰ δείξῃ τὴ μεταμέλειά του, ἔδρυσε δύο μοναστήρια γύρω ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Ἡ δὲ Θεοδώρα προφανῶς σὲ ἐνδειξῇ εὐχαριστίας γιὰ τὸ γυρισμὸ τοῦ ἄπιστου συζύγου, ἔδρυσε τὸ γυναικεῖο αὐτὸ μοναστήρι, στὸ ὁποῖο ἐμόνασε ἡ ἴδια, ἀφοῦ πλέον μετέστη εἰς Κύριον ὁ σύζυγός της Μιχαὴλ ὁ Β' Δεσπότης τῆς Ἡπείρου. «Καὶ τὸν ναὸν πικνίως κατεκόσμη καὶ ἀναθήμασι καὶ σκεύεσι καὶ πέπλοις κατεκάλλυνε». Αὐτὰ λέγει ὁ Ἰώβ ὁ μοναχός.

Ἄλλη ὅμως ἐκδοχὴ παραδέχεται ὅτι ἡ Θεοδώρα ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ καὶ κατέφυγε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ποὺ βρίσκεται στὴν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ Ἀράχθου. Ἀργότερα ὅμως ὁ Μιχαὴλ τὴν ἐκάλεσε πάλι κοντὰ του καὶ γιὰ νὰ δείξῃ τὴ μεταμέλειά του ἔκτισε κοντὰ στὴν Ἄρτα δύο ναοὺς: τῆς Παντάνασσας ποὺ σήμερα εἶναι γνωστός μετὰ τὴν ὀνομασίαν «Παναγία ἢ Βλαχέρνα» καὶ τὸ ναὸ τῆς Κάτω Παναγιάς.

Ὅταν ἀπέθχνε καὶ ἡ Θεοδώρα, γύρω στὰ 1270 μ.Χ. ἐτάφη μέσα στὸ μοναστήρι ποὺ ἡ ἴδια ἔδρυσε.

Ἀπὸ ὅλο τὸ κτιριακὸ συγκρότημα τοῦ μοναστηριοῦ σήμερα διατηρεῖται μόνον τὸ Καθολικὸ καὶ ὁ πυλών. Τὰ ἄλλα κτίσματα, κελλιά, τράπεζα κ.λ.π. ἔχουν ἐξαφανισθεῖ ἐντελῶς καὶ στὴ θέση τους κτίσθηκαν τὰ γύρω σπίτια.

Ὁ ΠΥΛΩΝ, ποὺ αἱ ντόπιοι τὸν ἔλεγαν «Δόξα», εἶναι τοξωτὸ ἀνοιγμα τὸ ὁποῖο ἀπολήγει σὲ ἀέτωμα μετὰ διακόσμηση μαιάνδρου. Ἐχει πλάτος 3,15 καὶ ὕψος 4,10 μ. Εἶναι κατασκευασμένος στὸ μὲν τόξο ἀπὸ πλίνθους, στὰ δὲ ποδαρικά ἀπὸ πορόλιθο καὶ πλίνθους.

ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη τὰ ὁποῖα κατασκευάσθηκαν κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα. Τὸ ἀρχικὸ κτίσμα ἦταν τρίκλιτος Βασιλική. Ἀργότερα προστέθηκε ὁ θολωτὸς νάρθηξ γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο κατασκευάσθηκε ὁ ἐξωνάρθηξ.

* Ἀπόσπασμα ἀπὸ ὀμιλίαν τοῦ κ. Κ. Μαλάμου πρὸς τοὺς Καθηγητὰς καὶ μαθητὰς τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, ὅταν ἐπισκέφθηκαν τὴν Ἄρτα.

Τὸ σχῆμα τοῦ κυρίως Ναοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὀρθογώνιο, ἀλλὰ ἔχει μιὰ ἐλαφρῆ ἀπόκλιση πρὸς τὸ τραπέζιον, διότι ἡ ἀνατολική του πλευρὰ εἶναι κατὰ 0,50 μακρύτερη ἀπ' ὅτι εἶναι ἡ ἀντίστοιχη δυτικὴ πλευρὰ. Τὸ τραπεζοειδὲς αὐτὸ σχῆμα διαιρεῖται ἐσωτερικὰ μὲ δυὸ κιονοστοιχίας σὲ τρία κλίτη.

Ἐξωτερικὰ ἡ τοιχοποιία τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι ἀπὸ σκληρὴ πέτρα, ὄχι κανονικοῦ μεγέθους, ὅμως σὲ ὀριζώντιες ἰσοδομικὲς σειρὰς, μὲ παρεμβολὴ ἀπὸ πλίνθους, ἀκανόνιστα τοποθετημένες. Ἡ ἔλλειψη κεραμοπλαστικοῦ διάκοσμου μᾶς ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ὁ ναὸς ἴσως νὰ μὴν ἔχει κτισθεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Θεοδώρα— δηλ. τὸν 13 αἰῶνα— ἀλλὰ εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος. Τὰ κλίτη στὶς μεγάλες πλευρὰς ἔχουν ἀπὸ μιὰ σειρὰ μονόλοβη παράθυρα, μὲ τόξο στὸ ἐπάνω μέρος. Τῆς ἐπάνω σειρὰς τὰ παράθυρα εἶναι δίλοβα καὶ ἔχουν δυὸ σειρὰς πλίνθους οἱ ὁποῖοι ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν πρὸδιὰ τοῦ παραθύρου καὶ διατρέχουν ὅλον τὸν περίγυρο τῆς οἰκοδομῆς. Τὰ παράθυρα τοῦ βρισκονται στὶς μικρὰς πλευρὰς, δίλοβα κι' αὐτὰ, εἶναι ἐγγεγραμμένα σὲ διπλὸ τοξωτὸ πλαίσιο ἀπὸ πλίνθους καὶ περιτριγυρίζονται ἀπὸ πλίνθινη ὀδοντωτὴ ταινία. Στὰ τύμπανα αὐτῶν τῶν τόξων ἦσαν τοποθετημένα γιὰ διακοσμητικὸ σκοπὸ, Ροδίτικα πιάτα. Τὰ ἀετώματα ἔχουν κλίση 45ο καὶ διατρέχονται, ἀπὸ ὀδοντωτὴ κεραμεικὴ ταινία, τόσο στὶς κεκλιμένες πλευρὰς ὅσο καὶ στὶς μακρὰς.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ: Οἱ τέσσερες κίονες φέρουν δυσανάλογα μεγάλα κιονόκρανα, ὕψους 0,68 καὶ πλάτος 0,964 μ., πράγμα πού κάνει φανερὸ ὅτι αὐτὰ δὲν ἔχουν κατασκευασθεῖ γιὰ τὸ Ναό, ἀλλὰ ἔχουν μεταφερθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ ἀρχαιότερα καὶ πολὺ μεγαλύτερα μνημεῖα, ὑστερορωμαϊκὰ ἢ παλαιοχριστιανικά. Ὁ τύπος τῶν κιονόκρανων εἶναι παραλλαγὴ τοῦ κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ὅπως διαμορφώθηκε κατὰ τοὺς ὑστερορωμαϊκοὺς χρόνους: Τὰ δυὸ ἀπὸ τὰ τέσσερα κιονόκρανα φέρουν ἀνάγλυφες παραστάσεις μὲ μορφὲς ἀνδρῶν μέσα σὲ ὀρθογώνια πλαίσια. Ἡ συνήθεια νὰ τοποθετοῦνται στὸ κιονόκρανο μορφὲς ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ, περνάει στοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ κληροδοτεῖται στὴν παλαιοχριστιανικὴ καὶ σὲ συνέχεια στὴ Βυζαντινὴ Τέχνη. Οἱ μορφὲς, στὰ κιονόκρανα τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, δὲν φέρουν φωτοστέφανους, πράγμα πού ἐνισχύει τὴν σκέψη ὅτι αὐτὰ ἀνήκουν σὲ εἰδωλοατρικὸ κτίσμα.

Ἐνα ἄλλο σημαντικὸ στοιχεῖο πού μαρτυρεῖ πὼς ὁ ναὸς εἶναι ἰδρυμένος πρὶν ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα, εἶναι τὰ δυὸ κομμάτια πού σώζονται ἀπὸ τὸ μαρμάρينو τέμπλο, ὁ διάκοσμος τῶν ὁποίων θεματογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ εἶναι φανερὸ ὅτι εἶναι ἀρχαιότερος. Τέλος ἀξιοπρόσεκτο ἀπὸ καλλιτεχνικὴ πλευρὰ εἶναι καὶ τὸ μαρμάρينو δάπεδο μὲ τὸ ὠραῖο «ὀμφάλιο» στὸ μέσο.

Ὁ ΝΑΡΘΗΞ εἶναι μεταγενέστερος ἀπὸ τὸ καθολικὸ καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται α) διότι εἶναι ἀσύνδετος πρὸς τὸν τοῖχο τοῦ ναοῦ καὶ β) ἀπὸ τὸ διαφορετικὸ τρόπο τῆς τοιχοποιίας ὁ ὁποῖος ἐδῶ εἶναι πῶς ἐπιμελημένος καὶ μὲ πλοῦσιον κεραμοπλαστικὸ διάκοσμο.

Ὁ ΤΑΦΟΣ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας φέρει παραστάσεις. Στὸ μέσο εἶναι σκαλισμένες μορφὲς τῶν Κοιμηνηῶν Ἀγγέλων. Αὐτὸ μαρτυροῦν τὰ ἐνδύματα, τὰ στέμματα καὶ τὰ σκῆπτρα. Ἡ γυναικεῖα μορφή εἶναι ἡ Θεοδώρα ἢ ὁποῖα ἐκτὸς τῶν ἄλλων διακριτικῶν φέρει στὸ κεφάλι καλύπτρα, δεῖγμα ἐστεμμένης, ἢ ὁποῖα ἔχει μονάσει. Φωτοστέφανος δὲν ὑπάρχει, διότι σὰν ἁγία ἀνακηρύχθηκε ἀργότερα. Ἡ ἀνδρική μορφή φέρει ἐπίσης ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βασιλικῆς ιδιότητος καὶ εἰκάζεται ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ σύζυγο τῆς Θεοδώρας Μιχαὴλ ἢ γιὰ τὸ γιὸς τῆς Νικηφόρο, μὲ ἐντολὴ τοῦ ὁποῖου κατασκευάσθηκε ἢ σαρκοφάγος. Δεξιὰ κι' ἀριστερὰ εἶναι σκαλισμένοι ἀρχάγγελοι προστάτες τοῦ οἴκου τῶν Δεσποτῶν Ἀγγέλων τῆς Ἡπείρου.

Π Ε Τ Ρ Ο Π Ο Λ Ε Μ Ο Σ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ

Ἐκείνη ἡ χρονιά ἦταν σημαδιακή γιὰ μένα.

Ὁ χειμώνας τῆς, ἀπὸ τοὺς χειρότερους. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Ὀκτώβρη, ἄρχισε νὰ βρέχει, δὲν σταμάτησε ὅλο τὸ Νοέμβρη.

Τὸ ποτάμι κατέβασε¹.

Ἡ κατεβασιά ἦταν ἀπὸ τίς μεγαλύτερες.

Τὸ κακὸ μεγάλωνε γιὰτὶ φύσαγε ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὁ ἀγέρας, δὲν ἄφηνε λεύτερα τὰ νερά νὰ φύγουν, τὰ φούσκωνε, μπῆκαν στὰ σπιτοκάλυβα τῶν Κεραματῶν, τοῦ κυρ. Νικολοῦ, τῆς ἀγίας Πρασκευῆς, στὴν Γαβριλά, στὴν Ἀνέζα Γιαννίτσαρι² ἐπνιξε γιδοπρόβατα, γελάδιο, ἄλογα κι' ἀνθρώπους εἶπαν.

Οἱ ταμπακιαδιῶτες κι' οἱ τουρκοπαζαρίσιοι³ ἄφησαν τὰ σπίτια τους, τὸ νοικοκυρῶ τους ὅλο.

Ἄν ἔμεναν θὰ πνίγονταν. Κοιμήθηκαν γιὰ δυὸ τρεῖς βραδυές σὲ συγγενεῖς καὶ σ' ἄλλα φιλόξενα σπίτια.

Δὲν ὑπῆρχε τότες ὁ περιφερειακός⁴ δρόμος νὰ τοὺς προστατεύσει.

Τὸ νερὸ ἄπλωρε στὰ χωράφια τῶν ἀγίων Ἀναργύρων, στὴ Λιμῆνη, σκέπασε τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο. Πνίγηκαν καὶ κεῖ γιδοπρόβατα καὶ δυὸ Συρρακιῶτες κτηνοτρόφοι δοκίμασαν ν' ἀνέβουν στὶς λεῦκες, δὲν μπόρεσαν, μείναν ὄρες κρεμασμένοι ἀπὸ τὰ κλαδιά, ἀκούονταν εἰ φωνές των ποὺ ζήταγαν βεῖθθεια. Μαζεύτηκαν ἀρτινοὶ νοικοκυραῖοι, ἔταξαν πολλὰ λεφτὰ στοὺς Κοντραμπάσητες Μανωλαίους, τὸν Μῆτσο Τσακτῆρα, Ἀποστόλη Χουλιάρα, Λαχμανέτη καὶ σ' ἄλλους.

Ὅλοι τοὺς προσπάθησαν νὰ τοὺς σώσουν, κινδύνεψαν, δὲν μπόρεσαν ὡς ποὺ ἤλθε ἡ νύχτα .. Σώπασαν, πάψαν ν' ἀκούονται εἰ φωνές τους..

Τὸ τραγικὸ αὐτὸ συμβῆν τὸ ἔζησα, ἤμουν ἐκεῖ μὲ τὸν πατέρα μου.

Ἦταν χωριανοὶ μου οἱ καυμένοι. Γιὰ πρώτη φορὰ εἶδα τὸν πατέρα δακρυσμένο, μὲ κόπο κρατιώνταν.

Οἱ Αἰθῶδοι ἀπάνω ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ περίπτερο «Κρυστάλλη» ἦταν γεμάτοι κόσμος, ἔβλεπαν τὸ ποτάμι, ποὺ εἶχε σκεπάσει τὰ κοντριά τοῦ Στάθης⁵, ἔφτανε ὡς τὰ πρῶτα σπίτια τῆς Βλαχέρνας. Μπῆκε στὸ γιοφύρι, στὰ μαγαζιά, στὰ σπίτια, σκέπασε τὰ περιβόλια, φαίνονταν ἀπέραντο, ἄλλο ἀπὸ ποτάμι δὲν ἔβλεπες, κατέβαζε τεράστια κουτσοῦρα ποὺ χτύπαγαν στὶς κολώνες καὶ τράνταζαν ὅλο τὸ γιοφύρι, οἱ ἀκρινὲς καμάρες εἶχαν σκεπαστεῖ, ἔφτασε ὡς τὴ μέση σχεδόν, ἀπὸ τὴ μεγάλα καμάρα.

Τὰ ἀντερεισμάτα ποὺ εἶναι μπροστά⁶ μπροστά ἀπὸ τίς κολώνες δὲν ἦταν τότες.

Ἐγιναν τὸ 1940, τὰ ἐφικασαν γιὰ νὰ στηρίξουν τὴν ξύλινη γέφυρα κατὰ τὸν ἑλληνο-ιταλικὸ πόλεμο. Ἡ παλιά δὲν κράταγε καὶ δὲν χωροῦσε τὰ κανόνια ποὺ χρειάζονταν ὁ Στρατός.

Τὴν χάλασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1944 ὅταν ἐφυγαν καὶ πῆγαν στὰ τσακίσματα.

Τὸ κακὸ ἐκείνη τὴ χρονιά δὲν ἔμεινε ὡς ἐδῶ.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Γενάρη ἔπεσε πάγος, ἡ θερμοκρασία ἔφτασε 8-9 βαθμοὺς κάτω ἀπὸ τὸ μηδέν, κράτησε κανὰ δυὸ μέρες, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ζημιὰ ἦταν μεγάλη.

Τὰ πορτοκάλια, τὰ λεμόνια, πάγωσαν (καὶ πότε δὲν πηγώνουν τὰ ῥημάδια) πολλὰ δέντρα ἔσκασαν, ξηράθηκαν, οἱ ἑληές, ἀπὸ νωρὸς εἶχαν πάθει.

Τὰ χορτάρια στὶς βοσκὲς κρουστάλιασαν, δὲν τρώγονταν, χάθηκε πολὺ βιόσθ.⁶ Γιὰ νὰ γλυτώσουν ὅσα ἀπόμειναν, τὰ ταΐζαν γεννηήματα⁷ καὶ ἀλεσμένα βελανίδια.

Ἀπὸ τὰ κεραμίδια κρέμονταν οἱ πάγοι σὰν σταλαγμαίτες, σὰν τσαμπιὰ ἀπὸ σταφύλια.

Ἡ λίμνη στὰ Γιάννενα ὅπως εἶπαν πάγωσε.

Πέθαναν κι ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ κρύο.

Στὰ σχολεῖα καὶ στὴν πόλη μαζεύτηκαν χρήματα, ἀγοράστηκαν καὶ κάρβουνα γιὰ νὰ μοιραστοῦν σ' ὅσους δὲν εἶχαν, κ' ἦσαν τότες πολλοὶ οἱ τέτοιοι.

Χωρὶς νὰ θέλω ἀγαπητέ μου ἀναγνώστη ξέφυγα ἀπὸ τὸ θέμα μας. Ἐμεῖς οἱ μεγάλοι, γιὰ νὰ μὴ γράψω οἱ γέροι, μὲ τὰ περσιμένα ζοῦμε ὅπως καὶ σὲ κάποιον ἄλλο ἐνθύμημα ἔγραψα, μᾶς θυμίζουν ἀγαπημένα πρόσωπα, παλιὰ γεγονότα, πού κατὰ κάποιον τρόπο πκίξουμε καὶ μεῖς ἓνα ῥόλο.

Ὅπως παραπάνω γράφω ἡ χρονιά ἐκείνη ἦεν σημαδικὴ γιὰ μένα.

Πρώτη φορὰ λάβεινα μέρος σὲ πετροπόλεμο, σ' αὐτὸν λαβώθηκα⁸ στὸ κεφάλι. Εὐτυχῶς τὸ χτύπημα δὲν ἦλθε ἀπὸ σφεντόνα, ἀν ἦταν κάτι τέτοιο, θὰ μ' ἄφηνε στὸν τόπο.

Τὸ πάσχα ἦταν πρώϊμο (πρέπει ἀπὸ τότες νὰ πέρασαν κάπου 60 χρόνια, ἀν ὄχι περισσότερα) ἔκανε πολὺ κρύο, μαζεύαμε ἀπὸ τὴ γειτονιά ξύλα, τὰ φέρναμε πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας⁹, τὰ στηγάμε ὄρθια ἀκουμπώντας τὸνα στ' ἄλλο καὶ πρὶν ἀρχίσει ὁ Παπακωτσάκης νὰ φέλνει τοὺς χαιρετισμούς, τ' ἀνάβαμε, φέρναμε ἀπὸ μιὰ πέτρα τὴν βάζαμε γύρω ἀπὸ τὴ φωτιά ὅσο μᾶς ἐπέτρεπε ἡ φλόγα καὶ στρογγυλοκαθόμασταν. Τὴν ὥρα πού ἀπλώναμε τὶς παλάμες στὴ τὴ φωτιά γιὰ νὰ πυρωθοῦμε, ἦλθε τρεχάτος ἓνας ἀπὸ τοὺς δικούς μας καὶ κάτι εἶπε στὸν ἀρχηγό.

Αὐτός, φώναξε τοὺς μεγάλους, τοὺς εἶπε νὰ πάρουν τὰ τζουμάκια¹⁰ καὶ νὰ φυλάξουν ὄλους τοὺς γύρω ἀπ' τὴν ἐκκλησία δρόμους.

Ἐμεῖς οἱ μικροὶ νὰ μεριάσουμε στὶς σκοτεινὲς γωνιές, νὰ γεμίσουμε τὶς τσέπες μὲ πέτρες, γιὰτὶ σὲ λίγο θ' ἄλλθουν οἱ παρηγοριτσιῶτες ν' ἀρπάξουν φωτιά, νᾶχομε τὸ νοῦμας μὴ χτυπήσουν κἀνα δικὸ μας.

Δὲν πέρασε πολὺ ὥρα καὶ ἡ ἀκούμε φωνές, πέτρες νὰ πέφτουν, χτυπήματα ἀπὸ τὴ ξύλα καὶ τὴν ἴδια στιγμή καὶ σὰ δαίμονες, κατάμαυροι, γανομένοι στὸ πρόσωπο καὶ στὰ χέρια, μὲ καπέλλα στὸ κεφάλι ἀπὸ σκληρὰ χαρτόνια, νᾶρχονται πρὸς φωτιά.

Ἔτσι ὅπως τοὺς εἶδα ξαφνιάστηκα, δὲν ἔφυγα ὅμως, ἀρχισα νὰ ρίχνω πέτρες, μπορεῖ νὰ βῆρεσα καὶ κἀνα δικόμας. Ὁ ἀρχηγὸς καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι ἔπεσαν ἀπάνω τους, τοὺς ἔκαναν πίσω.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τὰ κατάφερε, ἄρπαξε ἓνα δαυλὶ καὶ τὸ βάλε στὰ πόδια, ἔτρεχε πού, ὅπως τὸ κουνούσε ἄφηνε φωτεινὴ γραμμὴ. Εἶπαν πῶς ἦταν ὁ Γιαννάκης Μανακανάτας.

Τοῦ ρίξαμε πέτρες ξύλα καὶ ὅτι ἄλλο πρόχειρο εἶχαμε, δὲν τὸν πετύχαμε, δὲν μπορέσαμε νὰ τὸν κρατήσουμε. Εἶχε πάνω του τίμιο ξύλο!

Ἔτσι εἶπε ὁ ἀρχηγός, ὅποιος ἔχει τίμιο ξύλο δὲν τὸν κολλάει βόλι. Ἡ στενοχώρια μας ἦταν μεγάλη καὶ ἡ περισσότερη τοῦ ἀρχηγοῦ. Πρώτη φορὰ πάθαινε τέτοια δουλειά, κόντευε νὰ σκάσει, δὲν τολμοῦσε νὰ τοῦ μιλήσει κανένας.

Κάποια στιγμή πετάγεται ὁ Θεοχάρης Τσολιάς, (ἀπὸ τοὺς μεγάλους) καὶ εἶπε στὸν ἀρχηγό, φώναξαν κι ἄλλους τρεῖς - τέσσερες, μᾶς εἶπαν νὰ μὴ τὸ κουνήσουμε κι ἔφυγαν.

Δὲν πέρασε μισὴ ὥρα, γύρισαν γανομένοι μὲ δαυλιὰ στὰ χέρια, ὁ ἀρχηγὸς κούτσαινε, τὸν χτύπησαν γιὰ καλὰ στὸ πόδι (δὲν φόραγε τίμιο ξύλο!).

Τὸ τί ἔγινε ἀπὸ τῆ χαρὰ μας μὴ ῥωτάς, οἱ Παργιοριτσιῶτες δὲν περίμεναν τέτοιο ξαφνικό.

Οἱ δικοί μας πήδησαν στὴ μάντρα τῆς Παρηγορίτσας ἀπὸ τῆ μεριά τῆς Ἀϊδητράς, στὸ μέρος αὐτὸ δὲν εἶχαν φύλακες καὶ τὴν ἔπαθαν.

Γιὰ νὰ μὴ πάθουμε τὸ ἴδιο, μικροὶ μεγάλοι πιάσαμε τοὺς δρόμους.

Σὰν σχόλασε ἡ ἐκκλησιὰ σβύσαμε τὴ φωτιά, τραβήξαμε γιὰ τὰ σπίτια μας χαρούμενοι ἱκανοποιημένοι.

Ἀπὸ τότες πέρασαν κάμποσες μέρες χωρὶς νὰ μᾶς ἐνοχλήσουν.

Κόντευσ Μεγαλοβδόμαδο δταν ὁ ἀρχηγός, μᾶς εἰδοποίησε πῶς οἱ Παργιοριτσιῶτες θέλουν πετροπόλεμο, τὴν Κυριακὴ θὰ μᾶς χτυπήσουν.

Ἀπὸ τὴν πρηγούμενη τὸ σάββατο ἀρχίσαμε νὰ ἐτοιμαζόμαστε, κάμποσοι τῶσκασαν κι ἀπ' τὸ σχολεῖο. "Ὅσοι ἀπὸ μᾶς δὲν εἶχαν σφεντόνες ἀγόρασαν λινάρι καὶ τοὺς ἐφκιασαν οἱ εἰδικοί.

Κουβαλήσαμε πέτρες στοργυλές ἀπὸ τὸ γιαλὸ στὰ στέκια, προμαχῶνα ἀς τὰ ποῦμε. "Ἐνα ἦταν κάτω ἀπὸ τὸ τζαμί ἀκριβῶς ὅπου εἶναι τὸ σπίτι τοῦ Τάχου. "Ἄλλο στὸ Νοσοκομεῖο τῆς Ἀιθοδώρας¹¹ ὅπου τὸ γυμνάσιο τῶν θηλέων, **στά πουρναρέικα**, ὅπου οἱ ἀποθῆκες τῆς ἀγροτραπέζης, καὶ τὸ τελευταῖο γιὰ νὰ μὴ μᾶς χτυπήσουν πσιώπλατα, ὅπου οἱ ἀποθῆκες τοῦ Κασίμη.

Τὸ ἀπόγωμα τῆς Κυριακῆς πιάσαμε τίς θέσεις πού εἶχε κανονίσει ὁ ἀρχηγός.

Ἀπὸ τοὺς ἀιθοδωρίτες ἦταν ὁ Θόδωρος Κακαβᾶς, οἱ Θεοχάρης καὶ Βασίλης Τσολιάς, οἱ Κουτσουμπαῖοι, οἱ Θόδωρος καὶ Λευτέρης Τσέτης, Μπαγιακάς, Βασιλακόπουλος καὶ μεῖς οἱ μικρότεροι μὲ ἀρχηγὸ τὸν περιφήμο γιὰ τὴ δυνάμη του Ρουσμάνη¹².

Σὲ λίγο ἀρχισαν νὰ ἔρχονται οἱ Παρηγοριτσιῶτες, Γιάννης Μνακηνάτας, Λαλαῖοι, Μπίληδες, Τσακτσιραῖοι, Κώστα Διαμάντης, Πρόκο Δάφνης, ὄλο μεγάλοι, ἀπὸ κοντάτους βέβαια καὶ ἡ μαρίδα.

Πέρασαν τὸ γεφυρόπουλο ἀπὸ τὸ μύλο τοῦ Παπακώστα, ξεχύθηκαν στὰ περιβόλια τοῦ Μάνθα, στὴ μάντρα τοῦ Κασίμη, πρὸς τὸ τζαμί.

"Ἄλλοι ἔρχονταν ἀπὸ τὰ τουρκομνήματα¹³ ὅπου σήμερα ἡ πλατεῖα Κιλκίς μὲ τὰ κίτρια.

"Ὀλη ἡ ἔκταση αὐτὴ ὅπως καὶ σὲ ἄλλο σημείωμχ ἔγραψα ἦταν τουρκομνήματα καὶ χωράφια ἐντελῶς ἀκατοίκητα.

Ἐκεῖ ὅπου τὸ γυμνάσιο, ἦταν τὸ **Χάνι** τῆς κάτω παναγιᾶς, τὰ καλαθάδικα οἱ ἅγιοι Πάντες καὶ τὸ γυμναστήριο.

Μόλις φάνηκαν ἀρχισαν τὴ δουλειά τους οἱ σφεντόνες, ἄκουγες τὸ βουῖσμα τους, οἱ πέτρες σφύριζαν λὲς κ' ἦταν σφκίρες, ἄλλοι τοῦ ὅποιον ἔπερνε, ὅσες χτύπαγαν στοὺς τοίχους ἔσπαζαν, γινόντουσαν πολλὰ κομμάτια, γιὰ αὐτὸ δὲν καθόμασταν ποτὲ κοντὰ στοὺς τοίχους, ἕνα τέτοιο κομμάτι ἂν καὶ μακριὰ ὅπως ἤμουν ἀπὸ τὸν τοῖχο, μὲ πῆρε στὸ κεφάλι, μὲ μάτωσε, μὲ λάβωσε! ἤθελα νὰ πῶ.

"Ἐδεσα τὸ κεφάλι μὲ τὸ μαντῆλι μου καὶ συνέχισα τὸν πετροπόλεμο. Φωνὲς βρισιές, ἐλάτε πιὸ κάτω ρὲ κιοτῆδες, μᾶς φώναζαν κι' ἄλλα πού δὲν γράφονται, ἐλάτε ἀπάνω ρὲ μπαγάσηδες, τοὺς ἀπαντούσαμε.

Δὲν μπόρεγαν νὰ σπάσουν παρ' ὄλα τὰ γερούσια πού ἔκαναν.

Κάποια ὥρα πού οὔτε κι' ἐμεῖς τὴν περιμένουμε, ξεπετάγεται ἀπὸ βορειοδυτικὸ μέρος τῆς πλατείας, ἀπὸ τὰ Ζηγκλέικα, ὁ Ρουσμάνης μὲ τοὺς μεγάλους πού μὲ τίς σφεντόνες τους ἀρχισαν νὰ χτυποῦν τοὺς παργιοριτσιῶτες. Ὁ αἰφνιδιασμὸς τοὺς κιότψε, τόβαλαν στὰ πόδια.

Ἐμεῖς τότε πέσαμε ἀπάνω τους, τοὺς κυνηγήσαμε ὡς τὸ γιαλό, ἐκεῖ ἀνασυντάχτηκαν, κράτησαν, δὲν μπορούσαμε νὰ προχωρήσουμε γιὰτὶ οἱ κατεβσιές φέραν

ἀπὸ τὰ βουνὰ γλίνα¹⁴, κολλοῦσαν τὰ παπούτσια, δὲν μᾶς ἄφηγε νὰ προχωρήσουμε, κάμποσοι τὰ χάσαμε.

Οἱ ὄχτροι βλέποντάς μας κολλημένους στὴ λάσπη θάρρεψαν, κρατήθηκαν ὡς πού θάμπωσε.

Κάπως ἔτσι γίνοντουσαν οἱ πετροπόλεμοι, πότε νικούσαμε ἐμεῖς, πότε αὐτοί, μάτωναν βέβαια καὶ κάμποσα κεφάλια.

Ἄν πιάναμε κανέναν αἰχμάλωτο δὲν τὸν κακοποιούσαμε, τὸν γανώναμε καὶ τὸν ἀφήγαμε ἀμέσως, αὐτὸ τοῦφτανε καὶ τοῦ περισσευε.

Τὴν ἄλλη μέρα σὰν ἀνταμώνουμε δὲν κρατούσαμε ἔχτρα, ἤμασταν φίλοι, πειραζόμεστε, γελοῦσαμε.

Στὸ σχολεῖο δὲν τὸ συζητούσαμε, γιατί οἱ δάσκαλοι ἀναμεσάμας εἶχαν καρφιά¹⁵, πού μᾶς κάρφωσαν, μὲ τιμωρία τὴν ἀποβολή.

Κάποια χρονιά μοιλόγαγαν οἱ μεγάλοι πού οὔτε κι αὐτοὶ τὴ θυμοῦνται, ὅπως τοὺς εἶπαν, καλοκαῖρι ἦταν, πολεμοῦσαν οἱ ἀιθιοδωρίτες μὲ τοὺς ἀίνικολίτες.

Σὰν τόμαθε ἡ χωροφυλακὴ πού ἦταν ἐφιππος τότες, ἤλθε νὰ τοὺς διαλύσει, αὐτοί, ἀντὶ νὰ φύγουν ἀντάμωσαν καὶ ἄρχισαν νὰ τὴ χτυπᾶν μὲ τίς σφεντόνες.

Οἱ πέτρες μὲ τὴ δύναμι πού τοὺς ἔδινε ἡ σφεντόνα χτύπαγαν στίς πέτρες τοῦ γυαλοῦ, ἄλλες σκόρπαγαν καὶ ἄλλες ἔσπαζαν λές κι ἐπεφταν πολυβόλα, τ' ἄλλα φοβήθηκαν, δὲν προχωροῦσαν, κάμποσοι ἀπὸ δαύτους γκρεμίστηκαν.

Ἐφυγαν οἱ χωροφύλακες, δὲν κουβαλοῦσαν γκράδες¹⁶, μὰ κι ἂν τοὺς εἶχαν δὲν θάριχαν, τοὺς καμάρωναν.

Αὐτὸ τὸ διεπίστωσα ὁ ἴδιος. Στους δικούς μας πετροπυλέμους ἡ χωροφυλακὴ δὲν ἦταν ἐφιππος, ἤξεραν πῶς κάνουμε πετροπόλεμο, δὲν ἔρχοιταν νὰ μᾶς διαλύσει, ὄχι γιατί φοβόνταν, ἀλλὰ γιατί νόμιζε πῶς κάτι κάνουμε «ἀφῆστε τὰ παιδιὰ— ἔλεγαν— νὰ συνηθίσουν, αὐτοὶ θὰ πάρουν τὴν Πόλη¹⁷».

Ὁ λόγος των ἔστρεξε ὡς ἓνα σημεῖο!

Δὲν τὴν πῆραμε, φτάσαμε ὄξω ἀπ' αὐτή, κάμποσοι, οἱ μεγαλύτεροι μπήκαν καὶ μέσα! μὰ ὁ κακὸς δαίμονας δὲν μᾶς ἄφησε νὰ τὴν πάρουμε.

Γιατί δὲν τὴν πῆραμε; εἶναι γνωστό, τῷχει γράφει ἡ ἱστορία.

Νομίζω πῶς τὸ γιατί δὲν πῆραμε τὴν Πόλη πρέπει νὰ γίνει μᾶθημα καὶ νὰ διδαχτεῖ στὰ σχολεῖα.

1. Πλημμύρισε.

2. Ἡ Ἄνέζα λέγονταν καὶ Γιαννίτσαρι.

3. Συνοικίες τῆς Ἄρτας πού ἐξακολουθοῦν νάχουν ἀκόμα τὸ ἴδιο ὄνομα Τουρκοπά-ζαρο, Ταμπακιάδες, ἐκεῖ ἦταν συγκεντρωμένα ὅλα τὰ βυρσοδεφεῖα.

4. Ὁ ἔθνικὸς δρόμος παράλληλος πρὸς τὸν Ἄραχθο ἔγινε τελευταῖα.

5. Βράχοι κάτω ἀπὸ τὸν περιφερειακό.

6. Γιδοπρόβατα, γελᾶδια, ἄλογα.

7. Σιτάρι, καλαμπόκι, βρώμη, κριθάρι.

8. Τὸ σπᾶσιμο τοῦ κεφαλοῦ, ἢ τὰ μικροκατάγματα τὰ λέγαμε λαβώματα ὅπως οἱ ἄρματωλοὶ καὶ κλέφτες τοῦ 1821.

9. Ἁγίας Θεοδώρας.

10. Εὐλα σὰ δόπαλα.

11. Παλῆθ Κρατικὸ Νοσοκομεῖο, χρησιμοποιήθηκε στους πολέμους 1912-1913.

12. Ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς πιδ δυνατοὺς ἄντρες τοῦ Νομοῦ μας.

13. Νεκροταφεῖο τῶν Τούρκων ἐγκαταλειφθὲν κατὰ τὴν προσάρτηση τῆς Ἄρτας, ὅπου σήμερα ἡ πλατεῖα Κιλκίς μὲ ὅλα τὰ κτίρια ὡς τὸ Γυμνάσιο μυλαύλακα καὶ Πυροσβεστικὴ.

14. Λάσπη ποταμίσια.

15. Καταδότες.

16. Πολεμικὸ ὄπλο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

17. Κωνσταντινούπολη.

ΑΠΟΚΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΑΡΤΑ

ΝΙΚΟΥ ΕΥΤΑΞΙΑ

Με την έξοδό μου τούτο τό καλοκαίρι ἀπό τή δικηγορία, βάλθηκα νά ταχτοποιήσω τήν παραμελημένη ἐξωεπαγγελματική βιβλιοθήκη μου. Γιατί με τίς ἀναβολές, φέτος θά φύγω, τοῦ χρόνου θά φύγω ἀπό τό ἐπάγγελμα, καί με τήν προσπάθεια νά ξελασπώσω ἀπό τίς ἐκκρεμότητες τοῦ γραφείου μου, στοίβαζα ἀδιάβαστα, τὰ τελευταῖα 2-3 χρόνια, βιβλία καί περιοδικά, γιά νά διαβάσω με ἄνεση, μετὰ τήν έξοδό μου. Μαζύ μ' αὐτά καί τὰ τεύχη τοῦ ἀγαπητοῦ μας περιοδικοῦ, τοῦ « Σκουφᾶ ».

Καί καθώς ἄρχισα διαβάζοντας τόν «Σκουφᾶ», ἔφθασα καί στίς θαυμάσιες περιγραφές τοῦ φίλου καί συμμαθητῆ μου κ. Γιώργου Βασταρούχα γιά τήν παλιά Ἄρτα. Με τίς εὐχάριστες ἐντυπώσεις ἀπό τό γλαφυρό ὕφος τῶν περιγραφῶν του, ζωνάνεψαν ἀγαπημένες μνήμες ἀπό τὰ μακρυνά ἐκεῖνα χρόνια τῆς παιδικῆς ἡλικίας-χρόνια τῆς καρδιάς, τῆς φαντασίας καί τῶν ὄνειροπολήσεων.

Κι' ἔρχομαι νά προσφέρω λίγα, ἀπ' αὐτές τίς ἀναμνήσεις :

Ἄνάμεσα στά εὐτράπελα ἀποκριάτικα τραγούδια τῆς Ἄρτας πού ἀναφέρει ὁ φίλος Γιώργος Βασταρούχας-ἦταν καί τό παρακάτω, με βαθύ πιστεύω ἱστορικό νόημα.

»Κάτω στή Ρόδο, στή Ροδοπούλα,
τοῦρκος ἀγάπησε μιὰ ρωμιπούλα
κι' ἡ ρωμιπούλα δὲ τότε θέλει
κι, ἡ σκύλα ἡ μάνα της τόν προξενεῦει :
— Πάρε τον κόρη μου, τόν τοῦρκον ἄντρα
νά σέ φωνάζουνε χανούμ σουλτάνα.
— Δὲ τότε θέλω τόν τοῦρκον ἄντρα
νά με φωνάζουνε χανούμ σουλτάνα».

Τὸ τραγούδι αὐτὸ δείχνει πόσο σωτήριο ρόλο ἔπαιξε στὰ δίσεχτα χρόνια τῆς σκλαβιάς τοῦ Ἰένους μας ἡ διαφορὰ τῆς Ὀρησκείας μας, ἀπ' ἐκεῖνη τοῦ καταχτητῆ.

Σκύλα-παραδομένη στήν κοινὴ καταφρόνηση σὰν ἄτιμη μαυλίστρα καί ρουφίανα-χαρακτηρίζει ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς τὴ μάνα πού πασχίζει νά καταφέρει τὴν περήφανη ἑλληνοπούλα κόρη της ν' ἀλλαξοπιστήση καί νά πάρη ἄντρα της τόν τοῦρκο.

Ὅσο γιά τὸν πετροπόλεμο, πού τώρα τὸν γράφει ὁ φίλος Γ. Βασταρούχας, σ' αὐτὸν θὰ εἶναι ἀξεπέραστος ἀφηγητῆς, γιατί τὴν ἔζησε-καθὼς κι' ἐγὼ- αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Ὁ πετροπόλεμος μοῦ φέρνει στὴ μνήμη ἕναν ἄλλον φίλο καί συμμαθητῆ, τὸν Θ. Τ. ἀλησμόνητον κι' ἄς ἔχω χρόνια νά τὸν ἰδῶ, πού ἀναδείχτηκε πετροπολέμαρχος τῆς ὀμάδας μας.

Οι μικρότεροι από μᾶς, πού δὲν παίρναμε μέρος στὸν πετροπόλεμο, προσφέραμε στὸν ἀγώνα βοηθητικὲς ὑπηρεσίες. Μαζεύσαμε στὸ γιαλὸ τοῦ ποταμοῦ χαλκία στὸ μέγεθος μεγάλου καρυδιοῦ, κατάλληλα γιὰ τὶς σφεντόνες καὶ γιὰ τὰ χέρια καὶ μ' αὐτὰ ἐφοδιάζαμε τοὺς πολεμιστές.

Ὁ φίλος Θ. Τ πέρασε γρήγορα ἀπὸ βοηθητικὸς σὲ μάχιμο καὶ δὲν ἄργησε νὰ δείξῃ ἀρχηγικὰ προσόντα. Γενναῖος, ὀρμητικὸς καὶ περάτολμος καθὼς ἦταν, ἐμψύχωνε καὶ τοὺς ἄλλους καὶ χάριζε πάντοτε τὴ νίκη στὴν ὁμάδα. Συγκέντρωνε ὁμως καὶ τὰ «πυρὰ» τῶν ἀντιπάλων, πού προσπαθοῦσαν νὰ τὸν «θέσουν ἐκτός μάχης» γιὰ νὰ δειλιάσουν τοὺς ἄλλους καὶ γι' αὐτὸ πολλὰ «τιμητικὰ τραύματα» γνώρισε ἢ κεφαλὴ του.

Κάποτε, ὁ Γυμνασιάρχης μας, ἐπειδὴ ἐκδηλώθηκε μιὰ ἐπιδημία, νομίζω ἐξανθηματικὸ ὄφου, ἔβαλε ὅλους τοὺς μαθητὲς νὰ κουρευτοῦμε μὲ τὴν φιλὴ μηχανή. Γουλιὰ τὰ κεφάλια μας! Καὶ τότε γιορτάσαμε τὰ «ἀποκαλυπτήρια» τῆς ἡρωϊκῆς κεφαλῆς τοῦ φίλου μας. Ἐλαμπαν στὸ κουρεμένο κεφάλι τοῦ ἀναρίθμητες ἀτριχες οὐλές, ἀπὸ τὶς πληγές τοῦ πετροπόλεμου... Κόσκινο τὸ κεφάλι του!

Ὁ Γυμνασιάρχης βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ ξαναρχίσῃ τὸ κήρυγμα κατὰ τοῦ πετροπόλεμου. Μᾶς ἔλεγε πῶς ἦταν κατάλοιπο τῆς τουρκοκρατίας, τότε πού τὰ ἑλληνόπουλα ἔκαναν πετροπόλεμο μὲ τὰ τουρκάκια στὸ Πετροβούνι τῆς Περάνθης, ἐκεῖ πού τώρα εἶναι ὁ Ἄμυντικὸς Στρατώνας καὶ ἡ Ἄνω Πόλη. Ἀλλὰ τώρα — μᾶς ἔλεγε — νὰ πολεμᾶτε καὶ νὰ ματώνεστε μεταξύ σας, εἶναι ἀνόητο καὶ ἐπικίνδυνο.

Καὶ γιὰ παράδειγμα «πρὸς ἀποφυγὴν» ἔβγαλε τὸ φίλο μας Θ. Τ.—πού ἤξερε τὴ δρᾶση του — καὶ τὸν ἔφερε μπροστὰ στὴν ἔδρα γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ τὸ θλιβερὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸν πετροπόλεμο: Τὶς πληγές στὸ κεφάλι του. Μὲ πικρόχολα ἀστεῖα προσπαθοῦσε νὰ προκαλέσῃ τὰ γέλια μας σὲ βᾶρος τοῦ φίλου μας καὶ νὰ γελοιοποιήσῃ αὐτὸν καὶ τὸν πετροπόλεμο. Ἀντὶ ὁμως γιὰ γέλια πού ἔλπιζε, κατέφερε τὸ ἀντίθετο. Μιὰ γενικὴ παθητικὴ ἀποδοκιμασία. Σκυθρωπὴ βουβαμάρα, κατεβασμένα μούτρα, σκυμμένα τὰ κεφάλια ὄλων μας. Γιατὶ ὁ φίλος μας ἦταν γιὰ μᾶς κάτι σὰν ἥρωας. Καμαρώναμε τὴν παλληκαριά του καὶ θαυμάζαμε τὴν ἀντοχὴ τοῦ κρανίου του. Τόσο μᾶς ἔκοβε!

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

Ὁ ἀργαλιὸς

Ὅλα τὰστέρια μάζωξα
καὶ τὴ χροσὴ σελήγη
στὸν ἀργαλιὸ μου τᾶπλωσα
καὶ στὸ φαντὸ μου πάνω.
Ὁ γυρισμὸς τοῦ καρουλιοῦ
κι' ὁ χτύπος τοῦ χτενιοῦ μου
πουλιὰ θὰ φέρουν τοῦ δασοῦ
καὶ γλάρους τοῦ πελάγου

ΟΤΑΝ ΑΠΗΛΘΑΜΕ: Σὲ δυὸ γραφῆς

ΧΑΡΗ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ

1. Συμπλησιασμοί

Δανείζομαι φθόγγους ηλεκτρονικούς ἀπ' τὸ ραδιόφωνο, ποὺ παίζει, καὶ γεμίζω τὶς τσέπες τῆς γριᾶς ἀπέναντι στοῦ πατρικοῦ μου. Χαμηλό, λευκὸ μὲ χίλιους ψίθυρους ἀνάγερτους σὰν κουρτινάκι. Ὁ γαΐδαρος δεμένος σὲ φράχτη. Μέντιος, Μαθιὸς ἢ Χαρίλαος.

Ἔχασε τὸ κατοστάρικο τῆς. Τῷ ψιχνε στὰ χῶματα. Ἄνοιγε τὸν κόμπο στὴν ἄκρη τοῦ μαντηλιοῦ τῆς καὶ τὸ ξανάψαχνε. Ἀποσβολωμένος πανικός. Ἡ τρυφερότητα γιὰ ὅλα τοῦτα στηρίζεται στοῦ γεγονότος ὅτι ἐκεῖ γύρο ἦταν τὸ γῆπεδο γιὰ τὰ παιγνίδια μας κληρονομημένο ἀπὸ κατοχικὲς γενιές, τώρα ἀδέλφια μας κι ἀδελφές δίπλα στὸν ὑπόνομο. Χασαπάκια, χρυσοχόοι, ἢ μπαλοῦ, ὁ χωρικός καὶ οἱ ἀερόποροι πάνω ἀπ' τὶς πορτοκαλιές. Σημεῖα καταδείξεως τῆς γενέθλιας γῆς τὸ πηγάδι ἔξω ἀπ' τὴν Ἁγία Θεοδώρα καὶ τὸ ποτάμι νὰ φτάνει ὡς τὰ γόνατά μας.

Ὅταν κάλυψαν τὸν ὑπόνομο, ὁ δήμαρχος μὲ διάλεξε γιὰ νὰ μοῦ χαρίσει τὸ ἔργο του, νὰ περπατῶ καὶ νὰ διαβάζω, πρὶν φκνταστῶ ὅτι δὲν ἦταν γραφεῖο, ἀφοῦ γραφεῖο εἶχαμε καὶ στοῦ ποτάμι καὶ κάποτε μιὰ ὄχιά σφηνώθηκε ἀπ' τὸ φόβο τῆς γιὰ τὰ ἀνθρώπινα βήματα μέσα σ' ἓνα παπούτσι. Στὰ ὄρη δίπλα ἀνεβαίνει ὡς συνήθως ἡ δόξα μονάχη. Μοναχικά εἶναι καὶ τὰ παλικάρια ποὺ τὴν κυνηγοῦν, πρὶν φύγουν γιὰ τὴ Γερμανία.

Ἐγκαταλείποντας τὶς προσπάθειές τῆς ἢ γριὰ γιὰ τὸ κατοστάρικο τὸ βρῆκε μουδιασμένο στοῦ ποδόγυρό τῆς σὰν ἐπιφώνημα παρηγοριᾶς καὶ τὰ σχέδιά τῆς πήρην τὴν ἀνηφοριὰ πάνω σὲ πολὺ γνωστοὺς δρόμους ὡς ἓνα τσεμπέρι κρεμασμένο στοῦ μαγαζάκι τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ — ὅλες οἱ πόλεις ἔχουν μιὰ κεντρικὴ ὁδὸ — χωρὶς λουλούδια ἢ μαῦρο κι ἄραχλο, δυὸ ἄσπρες πίκες γιὰ τὶς θύμησες.

Ἀπέναντι ὁ καμπούρης τρελλὸς καὶ δύσμορφος μιλώνοντας μόνος εἶχε μπροστά του τὸ σπανὸ παπᾶ κτάλοιο δράματος ἀμαρτωλοῦ ἢ ἀρχιερατικῆς ὄνειρώξεως. Κάποιος μᾶς περιπαίζει.

Σ' ἄργά βήματα στριμωγμένοι τόσοι ἤχοι ἀπὸ χρόνους παλιούς ἀκουμπισμένους στὶς ἀντηρίδες τῆς Παρηγορήτισσας διάστικτοι ἀπὸ τόνους βυζαντινοὺς καὶ γρόφτικα κελιά.

Ποτὲ σὲ τοῦτο τ' ὄνειρο δὲν βγῆκε ἓνας ἐφιάλτης σὰν Πανάρατος ἀφοῦ καὶ στὴν κατοχὴ ἀπ' τοὺς ἐαμίτες ὁ δάσκαλος εἰσχυγγελέας ἀναγνώρισε στοῦ ἐδῶλιο τὴν παλιά συμμαθήτριά του. Τῆ ρώτησε «τὸ γένος;» ἐκείνη; «Κατσάνου» κι ἡ ἀπόφαση ἔλυσε τὴ συνεδρίαση σὲ μιὰ ρομντικὴ ἔξαρση τῆς ἐπανάστασης. Τίποτα δὲν εἶχε θρέψει ὅπως θᾶπρεπε. Δίπλα ὑπῆρχαν ἓνας ἔμπορος πορτοκαλιῶν κι ἓνας σκουπιδιάρης. Σκούπιζε ὁ γυμνασιάρχης στοῦ δρόμο γιὰ νὰ περάσει ὁ ἀέρας ποὺ δὲν σάρωσε παρὰ ἀνθρώπινες ἐλπίδες.

Ἐκ τὸ σταυρὸ κρέμονται κουροῦνες καὶ χώνουν τὸ ράμφος ὡς τὰ γεισώματα τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ λέγαμε, ψάχνοντας φίδια ἱερὰ νὰ βγαίνουν ἀπ' τὶς τρύπες μέσα στὸ σπίτι καὶ στὴν καταπακτὴ κάτω ἀπ' τὸ μπαούλο — καιρούς, καιρούς — εἶχαν φυτρώσει γένια σὲ χωροφύλακες, ἀντάρτες κι ἀδελφια μὰ ὅταν πέθανε τὸ παιδί, μονάχα ὁ μπάρμπα Νάσιος ἄνοιξε τὰ κιμέρια στὴ μαύρη ἀγορὰ τὰ πύκνωσε σὲ κινίνο κρατικῆς διανομῆς, μὰ τί νὰ κάνει τὸ κινίνο. Ἄς εἶναι.

Ἄνάκληση ἱερὴ ἀπ' τοὺς νεκροὺς Ἀνδρομάχης τῆς μητέρας καὶ συζύγου, ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τότε ὁ θάνατός της γιὰ νὰ συντελεσθεῖ τριάντα χρόνια μετὰ.

Ἡ γριά φόρεσε τὸ τσεμπέρι σὲ ἡλικία ἐβδομήντα παρδαλό, στὴν τσέπη ὑπόλοιπο ὄγδωθνητα. Μὰ ἀπὸ τίς τσέπες τῶν ἄλλων γύρο ἢ συνήθεια ξεφεύγει πολὺποδὸς ἀνατριχιαστικὸς φτασμένος στὸ ἐγκέφαλο, στὰ παραθύρια σγουρὸς βασιλικὸς, στίς μύτες τῶν παπουτσιῶν, τὰ νύχια σὲ προέκταση. Εὐσίμο μὲ τὸ δεξιὸ μικρὸ δεξιοῦ αὐτιοῦ.

Φάρμακο γιὰ τὴν ἴαση ἐλβετικὸ μέσω ἐλληνικῆς βουλῆς καὶ τῶν παραφυάδων.

2. Πυρηγήσεις

Καὶ τώρα στὸ στίβο. Μουσεῖο σὲ κάποια ἄκρη τῆς μνήμης. Τὰ πόδια ἦταν ἀπὸ ἐλαστικούς κάλυκες καὶ τὴν αἵματηρὴ ἐπαφὴ τῆς ἄκρης τοῦ σύρματος. Καμιὰ ἐπίδραση στὴν αἰσθητικὴ τους. Τοπία λυγμῶν ἐρωτευμένων τοῦ παρελθόντος διάκοσμος ζαχαράτων πάστες τῶν δύο καὶ εἴκοσι καὶ ξελιγώματα ἔξω ἀπ' τὸ χρόνο ποὺ περνοῦσε μόλις δίπλα τους. Ἔτσι ἀρχίζει τὸ γεροντικὸ ξεμώραμα.

Δρόμος ἑκατὸ μέτρων. Σύντμηση ἀποστάσεων, δρόμος μικρὸς, χωρὶς ὀρίζοντα, βῆμα βαρύ.

Ἦχος πικρὸς ἀπὸ μεγάφωνα χιλιάδες. Νικητῆς ὁ θάνατος.

Ἄνάκληση δευτέρα ἀπ' τοὺς νεκροὺς Κατσάνου Γεωργίου τοῦ συμμαθητῆ, πατρὸς καὶ συζύγου, στὰ κυπαρίσσια τῆς Παρηγορήτισσας βλέμμα θεοῦ ἱερόσυλο, θρασὺ καὶ βλάσφημο, κάτι θὰ ξέρουμε ἀπὸ ἐπιτάφιους θρήνους.

Τσιγάρο μεγάλης Πέμπτης σὲ τσίνορα μπηγμένα στὸ ἄνθος ζουμπογιᾶς καὶ τῆς παράδοσης. Ἐκεῖνο τὸν Ἀπρίλη τὰ παιδιά ποὺ κρατοῦσαν τὸν ἐπιτάφιο μὲς σὲ καπνοὺς καὶ σὲ βρισιῆς βρέθηκαν μαντρωμένα στὸ γῆπεδο τῆς Πρέβεζας εἶσιμα νὰ σαλπάρουν μὲ τὸ ἐπόμενο καράβι τῆς ἐκτακτῆς γραμμῆς. Τὸ ξαναβρίσκουμε σ' ἐπώδυνη ἐγχείρηση τοῦ ἐχυτοῦ μας καὶ χαιρετᾶμε μ' ἓνα μαντῆλι διαχρονικὸ καὶ κάθετο. Πρελούδιο στὴ συγγνώμη. Ἡ σύγχυση ξεσκίζεται σὰν ριγόχαρο· σὲ μόρια.

Τὰ πλήθη ἀλλάλαζαν κάτω ἀπ' τὶς λεῦκες.

Ἀπλώνω τὸ πόδι στὰ βήματά μας.

Ἀκούω τίς παρατεταμένες ζητωκραυγὲς καὶ τίς κροταλιστὲς παράτες.

Ἀφήνω τὸ πᾶν σὲ μιὰ γυάλα νερὸ γιὰ νὰ σκάσει σὰν τὸ χρυσόψαρο· ἀργὰ ἀλλὰ σίγουρα.

Ἀκουμπῶ πάνω στὸν τάφο. Ὁ λόγος γίνεται σάρκα. Τὸ μάρμαρο κρῦο. Οἱ χορωδίες παιδικὲς ἀπὸ ἑναστρους οὐρανοὺς κρεμασμένες, ἀπ' τὸ Γιάννη, τὸ Θόδωρῆ, τὸ Γιῶργο, τὴ Μαρίνα καὶ τὴ Θάλεια. Τοὺς παίρνω ἀπ' τὸ χέρι. Ὁ θάνατος μᾶς ἀγγίζει κάθε ποὺ ἀγγίζει τὴν ἡλικία μας στίς κοντινὲς ἀναπνοές της. Πές μου γιὰ σένα. Δυὸ λόγια. Μιὰ φορὰ κι ἓνα καιρὸ ἦταν καὶ δὲν ἦταν.

Τώρα τὰ κιοῦπια τὰ ἡχαγαγὰ τοῦ ἀπωθημένου μέλλοντος μαζεύουν τίς σταγόνες πίσω ἀπ' τὴν πόρτα τοῦ Πέτρου, ἀρνάκι ἄσπρο καὶ παχύ, καὶ τὸ χορτάρει θέρειψε τ' ἀρνὶ τὸ σφάζανε.

Θέλω, πέρα απ' τὰ δρια πού ξέρω, νά συναντήσω τὸ Θεοφίλη '64, σὲ ἀνακαλῶ καὶ σένα Ρίτσο Καλμοῦχο, φίλους κρυμμένους σὲ ἓνα σαρδάμ τοῦ Γιάννη, στὸ Σπύρο, στὸν ἀθλητὴ στὰ παρασκήνια, δὲν θὰ ξεχάσουμε ποτὲ — ψαλμός, ψαλμός, ψαλμός ἢ ποίηση — καμπαναριὸ μὲ πελαργούς ἀναρτημένους στὰ βλέφαρά μας, οἱ παρηγήσεις κάποιου τραυλισμοῦ, φταίει τὸ σφίξιμο τῶν χειλιῶν τούτη τὴν ὥρα, οἱ τρύπες στὸ ὑπαίθριο σινεμά καὶ στὴν ἀσετυλίη.

Μονολογεῖς. Δὲν κάνει. Οἱ ἀφηγήσεις ἔχουνε ἀμβλεῖς τίς συναισθηματικὲς τοὺς κορυφώσεις, κανένα δάκρυ δὲν ποτίζει τὰ χαρτιά, οὔτε ἄνθος φυτρώνει στοὺς κήπους τους. Οἱ λέξεις σταματοῦν στὶς λέξεις, καταχωροῦνται σὲ λεξικά ψυχρά. Δὲν λημματογραφεῖται τὸ τσεμπέρι, ἡ γριά, οἱ ἀθλητὲς κι ὁ ἀνθρώπινος ἀπόηχος.

Στὴν "Ἄρτα ὅμως μέχρι καὶ χτές ἀπλώνες τὴν παλάμη καὶ οἱ πορτοκαλιᾶς ψιχάλιζαν ὕμνους μεγάλης Παρασκευῆς. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἄκουσα καὶ ψευδοὺς ἢ ἐγκαστρίμυθους παπάδες.

Τὸ νῆμα τὸ κόβουνε πρὶν προφτάσουν νά ξεκινήσουν. Οἱ ἀθλητὲς εἶδος ἀρχαῖο, φράση ἐπικυκλοαμβνύομενη, οἱ ἑφημερίδες παλιές, καθὼς σκύβεις νά πιεῖς νερὸ σὲ βρύση βουνίσια.

3. Περιστολή

Τὸ σπίτι τὸ ἀφήσαμε. Κρεμάσαμε τὴν εὐαισθησία τῆς πόλης σὲ ἀντένα τηλεοράσεως νά ξεραίνεται. "Ἀχρηστο πράγμα, καὶ στὰ παπούτσια νά ὕλον κάλτσες. Οἱ ἀλογότριχες στὰ ὄπλα τοῦ ἐμφύλιου τυλίχτηκαν σὲ λόγια στὶς κεντρικότερες πλατεῖες. Κάποτε αὐτὲς οἱ θλιβερές μου ἐφορμήσεις ἀρπακτικὰ θὰ πρέπει νά καταγραφοῦν, ὅπως εὐρήματα ἀνασκαφῆς.

"Ἡ ἴσως θάρθει ὁ Δεσπότης μαζί μὲ τὸν Ἀποστόλη Καραπάνο*, νά τὰ συλλειτουργήσουν. Γιατί, τοῦτο τὸ χρόνον τὰ ρολόγια στὴν πόλη δείχνουν παρελθόν. "Ἐπειτα προχωροῦν μὲ ἄλμυρα κοφτά. Τὸ τελευταῖο θά'ναι παραπεταμένο, ὥσπερ τὸ χάος.

Τότε ὁ τρελλὸς συμφοιτητὴς μου βγαλμένος απ' τὴν κρύπτη του θὰ μοῦ σφυρίζει σαρκαστικά :

«Κλαῖτε, στρατηγέ μου, στ' ἀλήθεια ;»

Θά μοῦ τραβήξει τὸ αὐτί καὶ θ' ἀπαιτήσει :

«Σοῦ εἶπα τρεῖς λέξεις καὶ δυὸ ἀλήθειες, ποιὸ εἶναι τὸ ψέμμα ;»

4. Φράση ἐρμητικὰ κλεισμένη μέσα μου

κλείνω τὰ μάτια μου καὶ δὲν σοῦ ἀπαντῶ.

* Λαϊκὸς ποιητὴς τῆς "Ἄρτας.

Λ ο υ ί τ ζ ι Τ έ ν γ κ ο *

ΓΙΩΡΓΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

Λουίτζι, άνοιξαν οί ούρανοι
και βούλιαξ' άπ' τά «μανιτάρια» ή άτμοσφαίρα
και πού νά βρούμε λίγο φρέσκο άγέρα
για τίς εδαίσθητες ψυχές.

Λουίτζι, σπάσαν οί καιροί.
Τάηδόνια στα κλαδιά θλιβά σωπαίνουν
θωρώντας στα τριαντάφυλλα
τό πέραςμα του γυμνοσάλιαγκα τής νύχτας.

Τίς κορυφές δέν τίς πατοῦνε σταυραετοί,
μά πλήθος ζούδια και μαμούδια.
Και τό πώς έφτασαν εκεί
μήν τό ρωτᾶς, μήν τό ρωτᾶς, γιατί άρρωσταίνεις.

Κι' οί τενεκεδοκροῦστες ξεκουτιάζουν τούς σοφούς
δρέποντας δάφνες και βραβεΐα
(τό πώς είναι μιάν άλλη ιστορία)
μήν τά ρωτᾶς, μήν τά ρωτᾶς γιατί πεθαίνεις.

Μά είναι λύση ή σιωπή;
Μά είναι λύση ή φνγή;
Μά είναι λύση ή βολή;
Μά είναι λύση ή θανάη;

"Αν είχα 'γώ μιᾶ dalida
άν είχα 'γώ τή λεβεντιᾶ σου.
"Αν είχα 'γώ μιᾶ dalida
άν είχα 'γώ τήν όμορφιά σου.
"Αν είχα 'γώ μιᾶ dalida
θάβρισκα εκεί παρηγοριά
στή στοργική της άγκαλιά,
στήν άπαλή της τή λαλιά,
όπως στή μάννα μιᾶ φορά...
"Αν είχα 'γώ μιᾶ dalida...

.
.
"Αν είχα τό κουράγιο σου...
"Αν είχα τήν καρδιά σου...

* Γνωστός Ιταλός μουσικοσυνθέτης πού αυτοκτόνησε από θλίψη και άγανάκτηση όταν είδε νά βραβεύωνται στο φεστιβάλ τραγουδιού του Σάν Ρέμο, άσήμαντα μουσικά κατασκευάσματα. Σε λίγες μέρες τόν άκολούθησε ή μεγάλη τραγουδίστρια τής Γαλλίας και του κόσμου Dalida, πού σώθηκε τελικά, σαν από θαύμα.

Τ' Α·Ι·ΘΑΝΑΣΙΟΥ ΣΤΟΝ ΚΟΥΜΠΑΡΟ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ

*Σάν ἔπαιρνε ἡ Ἄνοιξη, τῶμορφο καλοκαίρι
καὶ πρασινίζαν τὰ βουνά, καὶ χλόιζαν τὰ πλάια
Καὶ κίναγαν οἱ πιστικοί, κίναγαν τὰ κοπάδια
γιὰ τὰ πανέμορφα βουνά, γιὰ τίς ψηλές ραχοῦλες.*

Κίναγε κοντὰ κι' ἓνα μελίτσι ἀπὸ κόσμο. Ἀπὸ κόσμο ποῦ βόηθαγε τὴ στάνη, ποῦ βόηθαγε τοῦ τσέλιγγα τὴ φαμελιά με τὴν πρκαμία του, τὴν τέχνη του, με τὴ δούλεψή του καὶ τᾶρμεγε ἀπὸ κείνη τὴ βρυσομάνα τὸ ἔχει του, τὴν πόρεψή του.

Κίναγαν κοντὰπραματευτάδες με τὴνπραμάτια τους τὴν πλουμιστὴ γιὰ νιές καὶ γιὰ γερόντισσες, τῆς στάνης θυγατέρες. Μὲ ράματα καὶ με πανιά, μ' ἀτλάζια, με βελούδα.

Κίναγαν μικροπωλητές, κίναγαν γυρολόγοι, με βέργες γιὰ πλεξιμάτα, βαφές γιὰ τὰ γαλάζια, κόπτσες καὶ χοντροβέλονα, με φέλπες καὶ καρούλια.

Τεχνίτες γιὰ τὸν ἀργαλιό, τὸ χτένι, τὰ μητάρια, νὰ ἰδιγιάση ἡ βλάχα τὸ σκουτί, στὸν ἀργαλιό νὰ κάτση, νὰ ὑφάνει γιὰ τὸν ἄνδρα της, γιὰ τὸ παιδί, τ' ἀγγόνι, κάπα, στρωσίδι, φορεσιά, σάζματα γιὰ τὸ σπίτι.

Μαστόροι, μαστορόπουλα, καὶ μαραγγοὶ καὶ χτίστες, μπαλωματῆδες, χρυσοκοί, ζευγίτες, μυλωνάδες, ὅλοι τους χρειαζόμενοι κι ὅλοι νοικοκυραῖοι. Βλαμάδες με τὸν τσέλιγγα, κουμπάροι, συμπεθέροι, μαζὶ σὲ γάμο, σὲ χαρά, σὲ θάνατο, σὲ λύπη.

Κοντὰ ἀπ' ὅλους κίναγε κι' ἐκεῖος ὁ μαστοράκος. Ἔτσι τὸν λέγαν στὸ χωριό γιὰ νὰ τὸν καλοπιάσουν, κι' οὔτε ποῦ τούπεφτε πολὺ, τοῦ ταίριαζε τοῦ δόλιου. Ἦτανε μαστορας κι' αὐτός.

Πέρα στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, στὸ μαχαλὰ στὸν πάτο, ἔστηνε τὸ τσαντήρι του γιὰ τὸ σφυρί, τ' ἄμόνι, κι' ἀπ' ὄξω τὰ γυφτόπουλα, στὸν πλάτανο ἀπὸ κάτω, νυχτώναν, ξημερώνανε, δειπνίζαν, γιοματίζαν, με τὰ κομμάτια τοῦ χωριοῦ κι' αὐτὰ δγιακωνεμένα, χωρὶς καλούδια, ἀρματωσιές ζάρκα καὶ γανωμένα.

Καὶ τί, καὶ τί δὲν ἔφικιαναν τοῦ μαστορα τὰ χέρια. Σάν πύρωνε τὸ σίδερο τὸ ζύμωνε στ' ἄμόνι, σάν τὸ ζυμάρη γι νιόνυφη καὶ τόπλαθε σεγύργια. Τσαπιά, κασάργια, πυρωστιές, τοσκοῦρες, ἀργυλόδια, ἀλογοκάρφια, πέταλα, σφήνες, στεφάνια, λόστους, κρικέλες, σίτες, κλειδαριές, γενιά καὶ πλατοτσάπες, ἀκόμα καὶ πριόβολο καὶ κλίτσα σιδερένια, καὶ τί καὶ τί δὲν ἔφικιαναν τὰ γύφτικα τὰ χέρια.

Καὶ τάφερνε ἡ γύφτισσα γύρα τοὺς μαχαλάδες κι' ἄλλοῦ παρά, ἄλλοῦ τυρί, ἄλλοῦ παλιὰ φανέλα, ἄλλοῦ σκουτί μισότριβο νὰ βγάλουν τὸ χειμώνα.

Καὶ γύρναγε τὸ δειλινὸ με τὸν τρουβὰ γιομάτο καὶ τὸ μαξοῦμι σκουζοντας στὴν πλάτη φασκιωμένο.

Τρέχανε τὰ γυφτόπουλα, πέντ' ἔξη στὴν ἀράδα καὶ τῆς ἀδράζαν τὸν τρουβὰ, δγιαλέγαν τὰ κομμάτια καὶ μάλωνε ἡ γύφτισσα καὶ γέλαγε ὁ γύφτος.

Ὅλοι τὸν ξέραν στὸ χωριὸ καὶ τὸν καλημερίζαν μικροὶ τρανοὶ σάν δγιαβαίναν ἀπὸ τὴν πέρα στρατά. Κι' αὐτὸς στ' ἄμόνι του σκυφτός με τὸ σφυρί στὸ χέρι, σφαγκάναγε τὸ σίδερο, τὸ πυρωμένο ἀτσάλι κι' οὔτε ἐκκλησιὰ καὶ μαγαζὶ, χαρὰ καὶ πανηγύρι, οὔτε καὶ κάκια στὴν καρδιά γιὰ ἀφέντη, γιὰ ζητιᾶνο.

Πρόσχαρος πάντα, γελαστός και πάντα κακομοίρης, γύφτος για όλους στο χωριό, μά... γυρτονοικοκύρης.

Σάν έπεφτε τὸ ἡλιόγερμα, σάν ἔκοβε ἡ μέρα και στὸ χωριὸ σουρούπωνε, θάμπωνε στὸ τσαντήρι, ἔβγαιν' ἀπ' ἔξω ὁ μάστορας νὰ ἰδεῖ, νὰ ξαποστάσει. "Αναφτ' ἡ γύφτισσα φωτιά και κάθονταν τριγύρω μὲς τὸ μεσοκαλόκαιρο και πύρωναν κομμάτια και δείπναγε ἡ φκμελιά καθάρια και ροκίσια μαζώματα ἀπ' τὸ χωριό, κάποτε και προσφάι.

Σάν χόρταιν' ἡ κοιλιὰ ψωμί και δροσερὸ νεράκι, μέσα στις γύφτικες καρδιές φούντωνε τὸ μεράκι.

"Αδραξ' ὁ γύφτος μὲ καῦμό, τὸν νταῖρὲ στὰ χέρια, στὰ πυρωμένα δάχτυλα κι' ὁ νταῖρὲς βυγκοῦσε, ἀχοῦσε κι' ἀναστέναζε ἀπ' τὸ τρελὸ παιγνίδι κι' ἀχολογοῦσε τὸ χωριό, θχιαμένονταν ὁ κόσμος. Ἡ γύφτισσα τραγοῦδαγε σεβντάδες και μεράκια και τὰ γυφτάκια στὸ χορὸ σιούντανε και λυγιούνταν. "Ὅσο κρατοῦσε ἡ φωτιά, κράταε τὸ πανηγύρι. Σάν καίγονταν τὰ σιάφαρα, σάν ἔπεφτε ἡ φλόγα, μετρώντας τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ ἀραδαργιά στὴν ψάδα, ἔπεφτε ἡ γυφτοφαμελιά τὸν ὕπνο της νὰ πάρει, κι' οὔτε για στρώμα σκάνιαζε, οὔτε για μαξιλάρι, ἀποσταμένες οἱ ψυχές τὸν ἄδραξαν τὸν ὕπνο.

Μιᾶς Κυριακῆς τὸ δειλινό, μιὰ γιορτερὴν ἡμέρα, εἶχε χαρὰ ὁ τσέλιγκας, γιόρταζε τῶνομά του. Σύναξε ὄλο τὸ χωριό, νὰ φᾶνε και νὰ πιοῦνε, κάλεσε και τὸ μάστορα μ' ὄλη τὴ φαμελιά του, εἶχανε λέει κουμπαριά ἀπ' τὰ παλιά τὰ χρόνια.

Καὶ ψήσανε και βράσανε, φάγαν και ματαφάγαν και χόρεψαν κι' ἀμπήδησαν κεῖπαν γλυκὰ τραγοῦδια. "Ἐπαιζ' ὁ γύφτος τὸ βιολι και οἱ βλάχοι τραγουδοῦσαν τῆς τάβλας ἀγιοτραγοῦδα, τῆς κλεφτουργιάς μεράκια και ματαφάγαν κι' ἦπιανε πολλές βολές ἀκόμα, δέκα βολές ὡς τὴν αὐγή, ὅσο νὰ πάρει ἡ μέρα.

"Ὅλοι τους φχαριστήθηκαν κι' ὄλοι εὐχές ἀλλάζαν. Νὰ σοῦ χιλιάσουν τσέλιγκα, τὰ πρόβατα, τὰ γίδγια κι' ἐκεῖνος ἀποκρίνονταν στοὺς ἄλλους, παρομοίως.

Τις ἴδιες εἶπε τις εὐχές κι' ὁ γύφτος στὸν κουμπάρο, μὰ ἐκεῖνος τί νὰ τῶλεγε, ἔνοιωθε τὸν καῦμό του, κι' ἔβχλε και τοῦ γιόμισαν ἕναν τρουβὰ κοψίδια.

— Πάρε αὐτὰ κουμπάρε μου κι' ἀπὲ ὁ Θεὸς νὰ δώσει, μεθαύριο τ' Αἴθθανασιοῦ ποῦναι γιορτὴ τοῦ γυιοῦ μου, ποῦναι γαλάργια πρόβατα, ποῦναι γαλάρια γίδγια, ποῦναι τυρί στὸν τάλαρο, γάλα μὲς τὸ καρδάρι, και πᾶλι νὰ κοπιάσετε κεῖ στὸ βουνοὸ στὴ στάνη, στὰ πένια και στὰ ἔλατα, δίπλα στὴν κρῦα βρῦση, νὰ ψήσουμε, νὰ βράσουμε, νὰ πῆξουμε γικούρτι, νὰ τρίψουμε βραστόγαλο, γλυκὸ κρασί νὰ πιοῦμε, νὰ φᾶτε ὅσο θέλετε, ὅσο τραβᾶει ἡ καρδιά σας, νὰ παίξετε νὰ χορέψουμε, νὰ πεῖς κάνα τραγοῦδι.

Χαιρέτησαν και φύγανε και πᾶνε στὸ καλὸ τους. Τὸ κάλεσμα τοῦ τσέλιγκα τρύπωνε στὸ μυαλὸ τους ὅπως τρυπώνει ἡ μέλισσα τὴ νύχτα στὸ λουλούδι.

'Αγάλια, ἀγάλια τσάκισε τῶμορφο καλοκαίρι, χινοπωριάσαν τὰ βουνά, ἀντάργιασαν οἱ κάμποι. Στὸ πρῶτο κρῦο φύσημα ἀνατριχιάζ' ὁ γύφτος, ἀρπάζει τὰ γυφτόπουλα, κι' ἐδῶ πᾶνε οἱ ἄλλοι.

Και μάργωσαν τὰ πρόβατα και σκόρπισαν οἱ βλάχοι, στοὺς κάμπους, στὰ ξεχειμαδιά, νὰ βγάλουν τὸ χειμῶνα.

"Ἐρημα μείναν τὰ βουνά, οἱ βρῦσες κρουσταλιάσαν, πέσαν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ κλαριά, τὰ ρέμματα θολώσαν, γέμισαν χιόνια οἱ κορφές, ἀντάργιασαν τὰ πλάγια και οὔτε πέρδικας λαλιά, οὔτε ἀετοῦ φοβέρα.

Μόνο τοῦ γύφτου ὁ καῦμὸς ἀπόμεινε στις ράχες και μέτραε και λογάριζε κι' ἔβχνε μὲ τὸ νοῦ του, και κοίταε τὰ γυφτόπουλα, τὴ γύφτισσα ρωτοῦσε, σάν ποτε εἶν' τ' Αἴθθανασιοῦ νὰ πᾶνε στὸν κουμπάρο.

"Ὅλο και βάρخين' ὁ καιρός, πέφταν ἀνεμοβρόχια, ἀέρηδες παλεύανε ν' ἀρπάξουν τὸ τσαντήρι και τὰ γυφτόπουλα σωρὸ στὴ μέση μαζωμένα, συντάργαγαν τ'

ἀπόδαυλα και ποῦ νά ζεσταθοῦνε, μπροστά τὰ πύρων' ἡ φωτιά, πίσω τὰ δέρνει ἀγιάζι και θερμασμένη ἡ γύφτισσα και ὁ τρουβῆς κουδοῦνι.

Οὔτε τραγοῦδι και χορός, οὔτε καιρός γιά παίγιες, ἕνας και ἄλλος ὁ καιρός, στο ἔρμο κλοκαίρι, νά μαλακῶσει ἡ κοιλιά, ν' ἀπλώσουν τὰ μεδούλια, νά μπουν κομμάτια στον τρουβά, νά ζεσταθεῖ ὁ γύφτος.

Και ματαπάλι ἀπ' τὴν ἀρχή, μέτρα και ξαναμέτρα. "Ἐτσι λιγότευε ὁ βοργιάς, μαλακῶνε τὸ κρῦο και μιὰν ἐλπίδα ἀπλωνε τὰ ἄμορφα φτερά της, σκέπαζε τὰ γυφτόπουλα και τᾶπαινε ὁ ὕπνος.

"Ἐτσι μετρώντας πέρασε, καθὼς τὸ λέει ὁ μῦθος, τ' Ἀϊδητρίου και τ' Ἀντρίου και τ' Ἀϊνικόλα ἀντάμα. Ἦρθε Χριστοῦ, Πρωτοχρονιά, Ἀϊγιάννηδες και Φῶτα και ὁ Χειμῶνας μέσιασε, γιόμισ' ὁ τόπος χιόνια και ζύγωνε τ' Ἀϊθανασιοῦ και τί χαρά μεγάλη. Σὰν καλοσύνεψ' ὁ καιρός και βῆκε ἡ Ἀλκιωνή και σκόρπισε τὰ σύννεφα και φάνηκε ὁ ἥλιος και ἡμέρεψαν τὰ πέλαγα και ξάνοιζαν οἱ κάμποι.

Ἀνήμερα τ' Ἀϊθανασιοῦ ξεκίνησε ὁ γύφτος μαζί με τὰ γυφτόπουλα νά πάει γιά τὸν κουμπάρο. Δὲ βρίσκει κἀναν στο χωριδὸ νά μάθει νά ρωτήσῃ.

Κλεισμένες οἱ αὐλόπορτες, ἔρημα τὰ σοκάκια κι' οὔτε παπᾶς στὴν ἐκκλησιά, οὔτε νερὸ στο μῦλο. Ἀνέβηκε στο ζέφωτο, στάθηκε ν' ἀγναντέψῃ, σὰν ποῦ νά βόσκουν πρόβατα, νά σαλαγᾶνε γίδια, νά σιγοψέφουνε ἀρνιά, νά βράζουνε κριάρια, ρωτᾶνε τὰ γυφτόπουλα κι' ἐκεῖνος ἀπαντάει.

— "Ἄσπρα και κόκκινα παιδιὰ μ' γεμίσανε τὰ πλάγια.

Και σὰν ἡ μέρα ἀπόσιωνε και μάζωνε ἡ ὥρα, χωρὶς στασιδὸ κινήσανε ἀπάνω γιά τὴν στάνη. Νά μὴν τοὺς πάρει νύχτωμα και χάσουνε τὴν στράτα και φᾶν οἱ ἄλλοι τὰ φαῖὰ κι' ἐκεῖνος τὰ τσιακάλια.

Πῆραν τὸν ἥλιο τὰ βουνά, τὰ σύννεφα τὴ μέρα, ἔκατσε πάχνη στο χωριδὸ, στὶς ρεμματιές ἀγέρχς και μάλωνε με τὰ κλαριά, με τὰ ξερά κλωνάρια. "Θεε περνοῦσε πάγωνε στο ρέμμα τὸ νεράκι, οἱ βρῦσες βουβαθήκανε, τ' ἀγρίμια μανιουρώσαν. Πουντιάσαν τὰ γυφτόπουλα, ἀγνάντευαν τὸ γύφτο κι' οὔτε νά βγάλουνε λαλιά, τόσο λαχταρισμένα. "Ὁ γύφτος παρασόλισε κι' οὔτε ἀνάσα πῆρε, σκάλωσε τὸν ἀνήφορο γὰ ν' ἀνεβῆι στὴ ράχη και νά χουγιαῖξει δυνατὰ ν' ἀκούσει ὁ κουμπάρος.

Μπότᾳ τὸ χιόνι στοιβάζε τριγύρω ὁ Γενάρης, γυαλι στὴ γῆς τὸ κροσταλο, ἡ σπιθα παγωμένη, ξυλιάσαν τὰ γυφτόπουλα και σκουζανε τὰ ἔρμα. Κιότῃς' ὁ γύφτος, στάθηκε και τὸ Θεὸ ἀγναντέυει.

— Τί σόκαμα ὦρὲ Θεὲ και τόσο μᾶς παιδεύεις;

— "Ἄν εἶμουνα Θεὸς ἐγὼ, κι' ἐσύ ἦσουνα γύφτος, ἔτσι θὰ σ' ἔκανα Θεὸ;

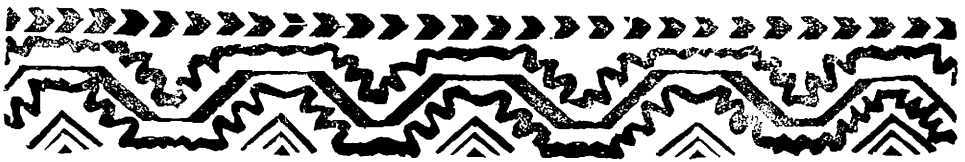
Μὰ ποῦ νά τὸν ἀκούσῃ. Σὰν κολασμένο χόρευε γύρω τὸ τριανέμι κι' οὔτε ποῦ χῶριζ' οὐρανὸς και γῆς και μονοπάτι. Πότε παγάδων' ὁ καιρός κι' ἀσπρίζανε τὰ μάτια, πότε βογοῦσαν τὰ βουνά και θάφτονταν στο χιόνι. Κοίταξε με παράπονο τὴ φαμελιά του ὁ γύφτος, δακρῦσανε τὰ μάτια του και τὸ Θεὸ μαλῶνει.

— Σὰν τὶ καμώματα εἶν' αὐτὰ ὦρὲ Θεὲ ἀπόψε κι' ὄλο βροντᾶς, κι' ὄλο βογῶς κι' ἀλομανᾶς τὴν πλάση, λὲς και χυθῆκαν τὰ θεριά τὴ γῆς νά καταπιοῦνε. Κι' ὄλα αὐτὰ γιά μιὰ ψυχὴ, και τί ψυχὴ, ἀπὸ γύφτο! "Ἐλα Θεὲ και πάρτηνε και ἄιντε στο καλό σου.

Πέφτει ὁ γύφτος καταγῆς, κατάχαμα στο χιόνι και λέει στὰ παιδάκια του, λέει στὴ φαμελιά του.

— Πετρόστεμε παιδάκια μου ἔμένα νά πεθάνω, γιά νά γλυτώσετε ἐσεῖς στὴ μάμνα σας νά πᾶτε...

Σὰν πῆρε ἡ ἄλλη "Ἀνοιξη και τ' ἄλλο καλοκαίρι και ἔξεχιονίσαν τὰ βουνά και χλόισαν τὰ πλάγια, βῆκαν τὸ γύφτο μάρμαρο, μαζί με τὰ παιδιὰ του και τόκαμν μολόμη και τόχουν φιαῖσει μῦθο και χῶρισαν τὸν "Ἄγιο σὲ κἀνα δυὸ μεράδια, και τὸ Θανάση τῶν βλαχῶν τὸν εἶπαν Μάη - Θανάση.

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ

ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ*

Στις 13 'Απριλίου 1204 μ. Χ., οί σταυροφόροι φράγκοι και βενετσιάνοι, πέτυχαν τὸν κύριο σκοπὸ τῆς «ἐγκληματικῆς καὶ πειρατικῆς ἐκστρατείας ποὺ λέγεται τέταρτη σταυροφορία»¹: «'Επήραση τὴν ἑξακουσμένη Κωνσταντινούπολη»².

Οἱ βυζαντινοὶ ἐθρήνησαν σὲ ὄλους τοὺς ἤχους τὴν κατάληψη τῆς Πόλης, ἰδιαίτερα ὁ Χωνιάτης καὶ ὁ Μεσσαριτῆς, ποὺ ἦταν αὐτόπτες μάρτυρες τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς λεηλασίας. 'Αλλὰ κι' ἔξω ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, στὶς χῶρες ποὺ διατηροῦσαν φιλικὲς σχέσεις μ' αὐτό, ἡ πτώση τῆς Βασιλεύουσας προκάλεσε ἐκπληξὴ καὶ συγκίνηση. Τὸ χρονικὸ τοῦ Νονγορόδ διέσωσε πολὺτιμες λεπτομέρειες ἀπὸ τὶς τραγικὲς στιγμὲς ποὺ πέρασε ἡ Πόλη³. 'Αντίθετα, στοὺς σταυροφόρους ἦταν ἐκδηλη ἡ χαρὰ. Ὁ σταυροφόρος ἱστορικὸς Villehardouin, μὲ ἱκανοποίηση ἔγραψε πῶς «ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ποτέ, σὲ καμμιά πόλη, δὲν κατακτῆθηκαν τόσα λάφυρα»⁴. Κι' ἐνῶ ἄλλοι θρηνοῦσαν κι' ἄλλοι χαίρονταν, ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Καματερός, οὔτε θρήνησε, οὔτε χάρηκε, οὔτε ἔνοιωσε τὰ σημάδια τῶν καιρῶν. Μισαλλόδοξος, στενόμυαλος καὶ ἀμετανόητος, ἐκφραστὴς μιᾶς στείρας νοοτροπίας ποὺ ἐπὶ αἰῶνες σαράκωνε τὸ Βυζάντιο, βγήκε στοὺς δρόμους καὶ τὴν ὥρα ποὺ τὸ ἀμόρφωτο πλῆθος — ἴσως μὲ τὴν προτροπὴ του — κομμάτιαζε ἓνα ἀρχαῖο ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, αὐτὸς βροντοφώνησε: «Αὐτὴ ἡ σκύλλα μᾶς ἔφαγε»⁵.

Οἱ «εὐσεβεῖς λησται τῆς Δύσεως»⁶ μετὰ τὴν κυρίως τῆς Πόλης προχώρησαν γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ δευτέρου σκοποῦ τῶν: Νὰ μοιράσουν τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ νὰ πάρει ὁ καθένας «στὸ μερίδι του χώραις καὶ βιλαέτια περίσσα»⁷. Αὐτὴ τὴ διανομὴ τὴν εἶχαν κι' ὄλας προσχεδιάσει ἀπὸ τὸν Μάρτη τοῦ 1204 (partitio Romaniae)⁸. 'Αλλὰ οἱ φιλόδοξοι κληρονόμοι τοῦ Βυζαντίου, δὲν πέτυχαν νὰ βάλουν στὸ χέρι ὄλη τὴν κληρονομιά. Μὲ τὴν πτώση τῆς Πόλης «οἱ ἐπαρχίες τοῦ Βυζαντίου χάσανε τὸν μοναδικὸ δεσμὸ ποὺ τὶς ἔνωε σὲ μιὰ ἐνότητα»⁹ καὶ ἀναπτύχθηκαν κεντρόφυγες δυνάμεις, ποὺ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθοῦν νησίδες ἀντιστάσεως, μέσα στὴ φράγκικη πλημμυρίδα. Τρεῖς ἦταν οἱ σπουδαιότερες: Ἡ περιοχὴ τῆς Νίκαιας, ἡ περιοχὴ τῆς Ἠπείρου, ἡ περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας.

Ἡ Ἠπειρος, σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τῆς διανομῆς τῆς «Ρωμανίας», ἔπρεπε νὰ περιέλθει στοὺς βενετσιάνους¹⁰. Οἱ θαυμάσιοι ὁμως αὐτοὶ ἔμποροι,

* Σχετικὴ εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ ἴδιου, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν «Ἠπειρ. Ἔστια», τ. 20 (1971) στίς σελ. 323 κ. ἔ, σὰν εἰσαγωγὴ στὴ «Μάχη τῆς Ἄρτας». Ἀργότερα (1974) κυκλοφόρησε καὶ ἡ «Φεουδαρχικὴ Ἠπειρος καὶ Δεσποτάτο τῆς Ἑλλάδας» τοῦ Ν. Ζιάγκου μὲ πολλὰ νέα στοιχεῖα.

δὲν πρόλαβαν νὰ τὴν καταλάβουν, γιατί ἕνας τολμηρὸς ἄρχοντας, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἔσπευσε στὴν Ἡπειρο, ἀνακήρυξε τὸν ἑαυτὸ του Δεσπότη καὶ ὠργάνωσε ἐκεῖ μιὰ ἀντιστασιακὴ δύναμη κατὰ τῶν φράγκων ποὺ ἔμεινε στὴν ἱστορία μὲ τὸ ὄνομα Δεσποτᾶτο τῆς Ἡλείρου.

Τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἡλείρου περιέλαβε περιοχὲς μὲ σχεδὸν ἀμιγῆ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, στὸν ὁποῖο δὲν κυριαρχοῦσαν οἱ παρηκμασμένες βυζαντινὲς ἀντιλήψεις κι' ὁ ὁποῖος δὲν βαρύνονταν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὁποία γεννήθηκε καὶ διαμορφώθηκε τὸ Δεσποτᾶτο ἦταν ἀναμφισβήτητα ὑγιέστερη ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Νίκαιας.

Ἔτσι, στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, κάτω ἀπὸ τὴ δύναστεία τῶν Ἀγγέλων, τὸ Δεσποτᾶτο δημιούργησε μιὰ δύναμη νεανικὴ καὶ σφριγηλὴ, ποὺ χάρις σ' αὐτὴ σώθηκε ὁ «ἐλλαδικὸς» ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοὺς φράγκους καὶ τοὺς βουλγάρους¹¹, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀπειλοῦσαν μὲ ἔξαφανισμό.

Στὴν ἐπιτυχία τοῦ Δεσποτάτου καὶ στὴ διατήρησή του, παρ' ὄλες τὶς κατοχυρῆσεις καὶ τὶς ἰσχυρὲς δυνάμεις ποὺ τὸ πολέμησαν, συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ οἱ ἀγρότες. Στὴν Ἡπειρο δὲν δημιουργήθηκαν φεουδάρχες καὶ φυσικὰ οὔτε δουλοπάροικοι. Οἱ ἀγρότες παρέμειναν μικροϊδιοκτῆτες καὶ ἐλεύθεροι¹² καὶ γι' αὐτὸ στρατεύονταν πρόθυμοι. Καὶ συγκρίνοντας τὴ θέση τους μὲ τὴ θέση τῶν ἀγροτῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς τέως βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὴν εὗρισκαν καλλίτερη. Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν ἀφοσιωμένοι στοὺς Ἀγγέλους. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ, πῶς οἱ Ἄγγελοι ἀνταποδίδοντας αὐτὴ τὴν ἀφοσίωση, ἀναγνώριζαν κάποιον ρόλο στὸ λαϊκὸ παράγοντα. Γιὰ πρώτη φορά, στὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἡλείρου, μνημονεῖται ὁ λαϊκὸς παράγοντας σὲ ἐπίσημο ἔγγραφο Ἐνῶ στὴ Νίκαια ὁ βασιλιάς εἶναι «ἐλέω Θεοῦ», στὸ Δεσποτᾶτο ἡ ἀνακήρυξη τοῦ βασιλιά γίνεται «ἐπισκοπικαῖς ὁμολογίαις καὶ λοιπῶν ἱερέων μοναχῶν καὶ στρατιωτῶν ἐπικρίσεισι καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν»¹³.

Κι' ἀλήθεια, οἱ Δεσπότες τῆς Ἡλείρου στηριζόνταν στὸ λαὸ καὶ ἦταν ἀγαπητοὶ ἀπὸ τὸ λαό. Στὰ ἀτυχήματά τους ὁ λαὸς τοὺς παραστέκονταν, ὅταν ἔπεφταν τοὺς ξανασήκωνε, προσφέροντάς τους στρωτιωτικὲς κι' ἠθικὲς δυνάμεις. Γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ Δεσποτάτου, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Μιχαὴλ Ἄγγελος, δὲν ἦταν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ ἕνα πρόσωπο οἰκεῖο, ὁ Κύρ-Μιχάλης, κι' ἔτσι μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸν διέσωσαν πολλὰ κείμενα, ἑλληνικὰ καὶ ξένα¹⁴.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Δεσποτάτου ἀνεξαρτοποιήθηκε ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο τῆς Νίκαιας¹⁵. Καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες του ἀναδείχθησαν σύγχρονα ἐθνικοὶ καὶ πνευματικοὶ ἡγέτες τῶν κατοίκων τῆς Δυσμοκρατορίας¹⁶. Ἐνῶ «στὸ Βυζάντιο τὸ πνεῦμα φοροῦσε ράσα»¹⁷, στὸ Δεσποτᾶτο τὰ ράσα σκόρπιζαν ἔντονη πνευματικὴ ἀκτινοβολία.

Κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες αὐτές, τὸ Δεσποτᾶτο πολὺ γρήγορα ἔγινε ἕνα δυνατὸ, ὁμοιογενὲς καὶ προοδευτικὸ — γιὰ τὴν ἐποχὴ του — κράτος.

Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε τὸν ἀντάξιο πρὸς τὶς περιστάσεις ρόλο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δεσποτάτου. Οἱ ἱεράρχες της κι' ἰδιαίτερα ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, ὁ Δημήτριος Χωματιανός, ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδας καὶ ὁ Γεώργιος Βαρδάνης, μητροπολίτης Κερκύρας, εἶναι οἱ ἡγέτες τοῦ πατριωτικοῦ τμήματος τοῦ ὀρθόδοξου ἑλληνικοῦ κλήρου¹⁸. Οἱ ἡγέτες τοῦ δυσμικοῦ μιλῶν γιὰ «πατρίδα, γένος, ὁμοφύλους», ἐνῶ ὁ πατριάρχης στὴ Νίκαια μιλάει ἀκόμα γιὰ δικαιώματα τοῦ πατριαρχείου καὶ γιὰ «ρωμαϊκὴ πατριαρχία». Οἱ ἱεράρχες τοῦ Δεσποτάτου ζητοῦν τὴ σύμπραξη τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τῆς Νίκαιας κατὰ τῶν Φράγκων²⁰, ἐνῶ ἡ Νίκαια ζητάει

τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς ὄλων τῶν «ρωμαίων». Δὲν ἄργησαν οἱ διαφορῆς αὐτῆς νὰ γεννήσουν τὸ μῖσος τῶν ἀνατολικῶν τῆς Νίκαιας κατὰ τῶν δυτικῶν τοῦ Δεσποτᾶτου. Τὸ «ιδιόζον μῖσος τῶν ἐν Βυζαντίῳ τραφέντων, κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, τῶν ἐλλαδικῶν καλουμένων, ὅπερ ὑπέθαλπε καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Νίκαιας»²¹ ἀναπτύχθηκε τόσο, ὥστε καὶ ἱστορικοὶ τῆς ἀξίας τοῦ Ἀκροπολίτη, τοῦ Χωνιάτη καὶ τοῦ Γρηγοῤᾰ, νὰ ξεπέσουν σὲ βρισιῆς κατὰ τῶν κατοίκων τοῦ Δεσποτᾶτου.

Οἱ τέχνες καὶ τὰ γράμματα ἀνθίσαν στὸ Δεσποτᾶτο, σὲ σχέσιν μὲ τὴν προηγουμένη κατάστασιν. Χτίστηκαν ναοὶ καὶ διασκοσμήθηκαν μὲ θαυμάσια ψηφιδωτὰ καὶ ἀξιόλογες ἀγιογραφίες. Στὰ γράμματα παρατηρήθηκαν τάσεις οὐμανιστικῆς — ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ χαρακτηρίσω αὐτὸν τὸν οὐμανισμόν ὡς προδρομικόν —, γεγονόσων ποὺ δὲν σημειώνεται στὶς ἄλλες περιοχὰς τοῦ ἄλλοτε βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ε. Chernousov²² συσχετίζει τὸν Ἰωάννη Ἀπόκαυκο μὲ τοὺς μεταγενέστερους ἰταλοὺς οὐμανιστῆς. Καὶ ὁ Α. Vasiliev συμπεραίνει: Ἡ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἠπείρου στὸν ΙΓ' αἰῶνα, πρέπει νὰ χάσῃ τὴν ἀποκλειστικὰ τοπικὴν τῆς σημασίαν καὶ νὰ πάρῃ τὴν θέσιν τῆς μέσας στὴν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ΙΓ' αἰῶνα²³.

Τὸ Δεσποτᾶτο δὲν στάθηκε τυχερό. Ὑστερα ἀπὸ τὸ λαμπρὸν τοῦ ξεκίνημα, παρουσιάσθηκαν πολλῆς ἀντιξοότητες, ποὺ τὸ ἀνάγκασαν νὰ περιορισθεῖ σὲ δευτερεύοντα ρόλο. Λαθεμένοι χειρισμοί, ἀδικαιολόγητες φιλοδοξίαι καὶ πάμπολλοι ἐχθροὶ, τὸ ἀδήγησαν σὲ κατατμήσεις καὶ σὲ ἀπώλειαν ἐδαφῶν²⁴. Σιγὰ-σιγὰ τὸ Δεσποτᾶτο ἔπεσε σὲ χέρια ξένων. Οἱ Ὀρσίνες, οἱ Σέρβοι, οἱ Ἀλβανοί, οἱ Τόκκοι²⁵, πέρασαν σὰν κυρίαρχοι στὴν Ἠπειρο.

Ἄλλὰ σ' ὅλην αὐτὴν τὴν περίοδον, ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν γύρω περιοχῶν δὲν ἔπαυε νὰ μάχεται γιὰ τὴν διάσωσιν τοῦ ἐθνισμοῦ του καὶ διατηροῦσε ζωντανὴ τὴν παράδοσιν τῶν ἐνόπλων τμημάτων ποὺ δημιουργήσεν τὸ Δεσποτᾶτο. Ἀργότερα, χάρις σ' αὐτὴν τὴν παράδοσιν, θὰ ξεπηδήσουν οἱ κλέφτες κ' ἄρματολοι, ὅπως σωστὰ σημειώνει ὁ Ἀδαμαντίου.

Τὸ Δεσποτᾶτο πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὡς «ὁ καλὸς σπορέας» ποὺ ἔσπειρε τὸ σπῆρον τῆς νεοελληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, σὰν ἡ πρώτη ἀπόπειρα δημιουργίας ἐλληνικοῦ κράτους. Οἱ φράγκοι τὸ ἀναγνωρίζουν σὰ «Δεσποτᾶτο τῆς Ἑλλάδος»²⁶. Στὴν Κωνσταντινούπολιν — ποὺ οἱ δυνάμεις τῆς Νίκαιας τὴν ἀνακατέλαβαν τὸ 1261 — θὰ χρειασθεῖ νὰ περάσουν δυὸ αἰῶνες ἀκόμα γιὰ νὰ συνειδητοποιηθεῖ ἡ νέα πραγματικότητα. Μονάχα στὶς παραμονὲς τῆς ἄλωσιν ἀπὸ τοὺς τούρκους, ὁ Γεμιστὸς πρῶτα καὶ ὁ Παλαιολόγος ὕστερα, θὰ μιλήσουν γιὰ «Ἕλληνας» κ' ὄχι γιὰ «ρωμαίους».

Ἡ ἱστορία δὲν ἔδωσε ἀκόμα τὴν πρέπουσα θέσιν στὸ Δεσποτᾶτο. Παρασυρμένη ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Νίκαιας κ' ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς Νίκαιας ἐλευθέρωσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀδίκησε τὸ Δεσποτᾶτο. Μονάχα ἀπὸ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀπόκαυκου ἀπὸ τὸν V. Vasilievsky καὶ δῶδε, ἄρχισε ἡ ἱστορία νὰ βλέπει κάπως δικαιότερα τὸ Δεσποτᾶτο²⁷.

«Στὴν ἱστορία ἡ μετάνοια δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ κερδίσει μιὰ χαμένη εὐκαιρία καὶ χίλια χρόνια δὲν ἐξαγοράζουν μιᾶς ὥρας ἀπερίσκεψιν»²⁸. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, αὐτοκράτορας τῆς Νίκαιας, ἔκανε τὴν ἀπερίσκεψιν νὰ περάσῃ μὲ τὰ πλοῖα του τοὺς τούρκους ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα σὰ συμμάχους του κατὰ τοῦ Δεσποτᾶτου²⁹.

Μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων οἱ τούρκοι δυνάμωσαν, ἔγιναν οἱ φοβερότεροι ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ δὲν ἄργησαν, μιὰ κ' ὁ δρόμος τοῦς ἦταν γινώ-

ριμος, νά περάσουν στην Ἑλλάδα γιά δικό τους πιά λογαριασμό. Μέσα σέ λίγες δεκαετίες κατέλαβαν τή Θράκη, τή Μακεδονία, τή Θεσσαλία. Ἐφτάσαν στά Γιάννινα καί μπήκαν μέσα, ὕστερα ἀπ' τόν «ὄρισμό» τοῦ Σινάν-Πασᾶ, στίς 9 Ὀκτωβρίου 1430³⁰. Ὁ τότε Δεσπότης τῆς Ἡπείρου Κάρολος Β΄ Τόκος, περιωρίστηκε στήν Ἄρτα καί τήν Πρέβεζα,

Φαίνεται πῶς οἱ τούρκοι ἔκαναν προσπάθειες νά πάρουν καί τήν Ἄρτα, ἀλλ' ἀποκρούονταν ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ Δεσποτάτου. Μιά τέτοια ἀποτυχημένη προσπάθεια μᾶς διέσωσε ὁ Κυριακός ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, πού τὸ 1436 βρισκόταν στήν Ἄρτα³¹. Τὸ 1448 ὅμως πέθανε ὁ Κάρολος Β΄ καί ἡ χήρα του μέ τόν ἀνήλικό γιό του Λεονάρδο Γ΄ δέν μπόρεσαν νά κρατήσουν τήν κατάσταση³². Ἴσως στοῦ μεταξὺ οἱ τούρκοι ἔπιασαν καί τὰ στενά τῆς Πρέβεζας κι' ἔτσι οἱ ἄρτινοὶ ζήτησαν νά συνθηκολογήσουν. Οἱ Τόκοι ἀπέσυραν τὰ λιγοστά στρατεύματά τους καί τὰ λάβαρά τους καί τράβηξαν γιά τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου. Οἱ τούρκοι ἔστησαν τὰ μοιραία τους στοῦ φρούριό της. Ἦταν ἡ 24 Μαρτίου 1449, ἡμέρα Δευτέρα³³.

Οἱ τούρκοι ἦρθαν στήν Ἄρτα ἀπὸ τὴ θάλασσα. Αὐτὸ βγαίνει ἀπὸ τὸ ὅτι ἐπικεφαλῆς τους ἦταν ὁ ἀρχιναύαρχος Φαῖκ-Πασᾶς. Καί βέβαια ἕνας ἀρχιναύαρχος δέν θά ἐρχόταν ἀπὸ τὰ βουνά, ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὅπως λαθεμένα πιστεύει ὁ Π. Φουρίκης, τοποθετώντας τήν κατάληψη τῆς Πρέβεζας σέ χρόνον μεταγενέστερο ἀπὸ τὸ 1449³⁴.

Τῆ συνθήκῃ ὑποταγῆς τῆς Ἄρτας τὴν πῆγε γιά ἐπικύρωση ἡ στή Θεσσαλονίκη, στὸν ἀντιρῶσοπο τοῦ σουλτάνου, ὁ ἄρτινὸς Δημ. Χαϊκάλης. Αὐτὸς πέτυχε νά δοθοῦν στοὺς ἄρτινοὺς μερικά προνόμια, πού θάκαναν τὴ ζωὴ τους κάπως ὑποφερτή: Νά πληρώνουν τὸ πολὺ δέκα δράμια ἀσήμι γιά κεφαλιάτικο φόρο, ποσὸ χαμηλὸ σχετικὰ μέ τὸ φόρο ἄλλων πόλεων. Νά θρησκευῶνται ἐλεύθερα. Νά κάνουν μέ πομπὴ τὴν ἐκφορὰ τῶν νεκρῶν. Νά κυνηγοῦν ἐλεύθερα μέ λαγωνικά σκυλιά. Νά φοροῦν σπιρούνια ὅταν ἱπεύουν. Νά νιύνωνται «πανδήμως» τίς ἀποκριές. Νά κάνουν τίς γιορτές καί τοὺς γάμους τῶν μέ κάθε ἐλευθερία³⁵.

Ὁ κατακτητὴς τῆς Ἄρτας ἀρχιναύαρχος Φαῖκ, ἀγάπησε τὴν πόλη πού κατέκτησε. Ἐχτίσε σέ μιὰ εἰδυλλιακὴ θέση, στίς ὄχθες τοῦ Ἄραχθου, ἕνα μεγαλόπρεπο τζαμί, πού τὸ στόλισε μέ μάρμαρα ἀπὸ τὴν Πηγηγορήτισσα τῆς Ἄρτας καί ἀπὸ τὴ Νικόπολη³⁶. Γύρω ἀπὸ τὸ τζαμί ἔφτιαξε κτιριακὲς ἔγκαταστάσεις καί ἔκανε ἐκεῖ ἕνα Ἰμαρέτ—εὐαγὲς ἴδρυμα δηλαδή. Ἐκεῖ μόνασε κι' ὁ ἴδιος σάν ἱμάμης κι' ἐκεῖ πέθανε καί τάφηκε³⁷.

Τὸ χτίσιμο τοῦ τζαμιοῦ συμβόλιζε τὴ μονιμότητα τῆς τούρκικης κατάκτησης. Γιά τοὺς ἄρτινοὺς, οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες τῆς σκλαβιάς ἄρχισαν.

Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, θ' ἀλώθη ἀπὸ τοὺς τούρκους κι' ἡ Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἡμέρα τῆς πτώσης της «εἶναι μιὰ μεγάλη ἡμερομηνία στήν ἱστορία»³⁸, θά σημειώσῃ ὁ Παντίτ Νεχροῦ. Καί ὁ Stefan Zweig θά συμπληρώσῃ: «Ὁ κρότος πού ἔκανε τὸ γκρέμισμα τοῦ σταυροῦ ἀπὸ τὸ μεγάλο θόλο τῆς Ἁγία-Σοφιάς, ἀντήχησε σ' ὅλη τὴν ἐκκλησία, ξεπέρασε τοὺς τοίχους τῆς κι' ἀπλώθηκε πέρα μακριά. Ἡ Δύση ἀνατρίχιασε»³⁹.

1. N. Boynes «Byzantine Civilization» (History X. 1926, 289).

2. Χρονικὸ Γαλαξειδιοῦ, Ἀθ. 1952, σ. 201.

3. Χρονικὸ Novgorod, ἔκδ. Hopf «Chroniques Grecoromanes inedites» 97. Ἐπίσης «Ρωσ. Χρονογραφία» 1512, 391 2.

4. «La conquête de Constantinople», ἔκδ. de Vailly, παρ. 250, σ. 147.

5. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Ζ', σ. ρλε'.

6. I. Ρωμανοῦ «Ἱστορ. Ἔργα», ἔκδ. Κερκ. Χρονικῶν, 1959, σ. 133.

7. Χρονικὸ Γαλαξειδιοῦ, ὁ.π., σ. 201.

8. Ἡ συνθήκη τῆς διανομῆς δημοσιεύεται εἰς Tafel καὶ Thomas «Urkunden zur alten Handels und Staatsgeschichte» I. 464-8. Ἐνδιαφέροντα στοιχεία παραθέτει ὁ D. Nicol στὸ ἔργο του «Δεσποϊκὸν τῆς Ἡπείρου» στὴν «Ἡπειρ. Ἔστια», 10^ο, σ. 649-651 καὶ 658.

9. M. Levtschenko «Ἰστ. Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας», Ἀθ. 1955, σ. 322.

10. Α. Μηλιαράκη «Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου», Ἀθ. 1898, σ. 51, I. Ρωμανοῦ, ὁ.π., σ. 5, Ἀδ. Ἀδαμαντίου «Ἰστ. Μεσαιων. Ἡπείρου» εἰς τχ. «Ἡπειρος», ἔκδ. Ἡπειρ. Ἐστίας, Ἰωάννινα 1952, σ. 50, D. Nicol, ὁ.π. 658, Ἀντίθετα ὁ Levtschenko, ὁ.π., σ. 322, γράφει πὸς ἢ Ἡπειρος κληρώθηκε στὸν Βονιφάτιο, βασιλιὰ τῆς Θεσσαλονίκης.

11. Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 65, A. Vasiliev «Ἰστ. Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας», Ἀθ. 1955, σ. 641.

12. K. Marx «Extraits Chronologiques» καὶ Ἀρχεῖον K. Marx - Fr. Engels, τ. 5, σ. 180-200 (ρ. ξ.).

13. Ἀ. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 164 καὶ 653, Ν. Τωμαδάκη «Οἱ λόγιοι τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου», Ἰωάν. 1960, σ. 14.

14. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, ὁ.π., σ. 52, 53, 55, 57. I. Ρωμανοῦ, ὁ.π., σ. 34, Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 549, Michelle Averoff «Jadis en Romanie», Paris 1965, σ. 118, 147, Willehardouin, ὁ.π., παραγρ. 301, 308.

15. Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 103, 167. D. Nicol, ὁ.π., τ. Κ', σ. 16, 167.

16. Τὸ Δεσποτάτο σὲ πολλὰ κείμενα ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα «Δυσμοκρατορία», ἢ Δουτικὸν κράτος.

17. Π. Κανελλοπούλου «Ἱστορία τοῦ Εὐρωπ. πνεύματος», Ἀθ. 1968, τ. Λα', σ. 473.

18. A. Vasiliev, ὁ.π., σ. 693.

19. Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 144, 199, 230 - 1.

20. Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 65-6, 107, Βυζαντ. Χρον., τ. Γ', σ. 267.

21. Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 52, 3.

22. E. Chernousov «Δοκίμια ἀφιερωμένα εἰς V. Buzeskul», 281.

23. A. Vasiliev, ὁ.π., σ. 697.

24. Ἡ ἀπώλεια ἐδαφῶν δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα μόνον στρατιωτικῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ προικοδοτήσεων. Ὁ ποιητὴς Γιάννης Δάλλας, θὰ γράψει! «...κι' ὅμως κόβει καὶ ράβει ἀπανωπρόικια τὰ χμάτα μας στοὺς ἀλλοδαποὺς γαμπροὺς... τὰ βγαλε στὸ σφυρὶ νὰ δεσποτάτα μας...» (Ἀνατομία, Ἀθ. 1971). Καὶ Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 514-5.

25. Σημαντικὴ προσφορὰ στὴ μελέτη τῆς ἐποχῆς τῶν Τόκκων εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ κ. Giuseppe Schirò, καθηγητῆ τῆς Βυζαντινολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ρώμης. Τὸ 1965 ἐκδόθηκε μιὰ σύντομη ἐργασία του σχετικὴ μὲ τὸ ἀνέκδοτο χειρόγραφο ποὺ βρῆκε στὴ Βατικανῆ βιβλιοθήκη καὶ ποὺ εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν ἐποχὴ τῶν Τόκκων. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ — χρονικὸ τῶν Τόκκων τὸ ὀνομάζει ὁ κ. Schirò — θὰ ἐκδοθεῖ σύντομα ὀλόκληρο στὴν ἰταλική, ἂν δὲν ἐκδόθηκε κι' ἄλλας. Σὲ ἀπαντητικὸ γράμμα του — ἀπὸ 7-5-1969 — ὁ κ. Schirò μᾶς γράφει πὸς «ἡ ἱστορία τῆς Ἡπείρου καὶ ἰδίως τῆς Ἄρτας, ἢ ἀφορῶσα τὸ τέλος τοῦ Δεσποτάτου τῶν Σπάτα, πρέπει νὰ ἀναθεωρηθῆ εὐρέως, ὅπως θὰ δῆτε ἀπὸ τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων».

26. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ἔκδ. Δημητράκου (Π. Καλονάρου) στχ. 3061, 3561, 3815.

27. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς γνωστὲς ἐργασίες γιὰ τὸ Δεσποτάτο, τῶν I. Ρωμανοῦ (1859), Α. Μηλιαράκη (1898), D. Nicol (ἀγγλ. ἔκδ. 1957) καὶ τὴν περιληπτικὴ μελέτη τῆς Θ. Χατζηγεωργίου (Ἀθ. 1962), ἔχει ἀνέκδοτη ἐργασία του καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Μιχ. Δένδιας. Ἄς ἐλπίσουμε πὸς ὁ ἐκλεκτὸς καθηγητὴς θὰ τὴν ἐκδώσει καὶ θὰ συμβάλει στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας γιὰ τὸ Δεσποτάτο.

28. St. Zweig «Οἱ μοιραῖες ὥρες τῆς ἀνθρωπότητος», μετ. Μ. Βεάκη, σ. 28.

29. Ἑλληνομνήμων, σ. 218, Α. Μηλιαράκη, ὁ.π., σ. 530, Θ. Χατζηγεωργίου «Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου», Ἀθ. 1962, σ. 15, 88, Ἑρμ. Λούντζη «Ἡ Ἐνετοκρατία στὰ Ἐπτάνησα», ἔκδ. 1969, σ. 47.

30. Ἄλλοι γράφουν στὶς 10-18-1431. Γιὰ τὴν κατάληψη τῶν Γιαννίνων καίτὸν «ὀρισμὸ» τοῦ Σινάν-Πασᾶ κοίταξε: Ν. Ἑλληνομνήμων, τ. Ε', σ. 61. τ. ΙΣΤ', σ. 260-1, τ. ΚΑ', σ. 343, Ἑλληνομνήμων, σ. 575, Κ. Ἀμαντοῦ «Οἱ Χριστιανοὶ κι' ὁ ὀρισμὸς τοῦ Σινάν-Πασᾶ» στὰ «Ἡπειρ. Χρον.» Ε', τ. χ. Γ', σ. 200-210, Σπ. Λάμπρου στὸν «Παρνασσό», τ. 3, σ. 71, Hammer «Geschichte den Osmanischen Reiches» Α' (1834), σ. 340, Ἀδ. Ἀδαμαντίου, ὁ.π., σ. 63, Ν. Πατσέλη «Ἡπειρ Μελέται» Ἰωάν. 1968», σ. 7-9.

31. E. Ziebarth «Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος» στὰ «Ἡπ. Χρον.» Α', τχ. Β', σ. 114. Ὁ Κυριακὸς ὀνομάζει τὸν Κάρολο Β' βασιλεῖα τῶν Ἡπειρωτῶν, Ν. Ἑλληνομνήμων, τ. Κ', σ. 263.

32. Ὑποστηρίζεται καὶ ἡ ἄποψη πὸς ὁ Κάρολος Β' ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἄρτα κι' ἔζησε μέχρι περίπου τὸ 1460: Finley «Ἱστορία Τουρκοκρατίας καὶ Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλά-

δα», έκδ. 1958. σ. 93, Π. Ἀραβαντινοῦ «Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου» Α', σ. 170, Σερ. Ξενοπούλου «Δοκίμιον περὶ Ἄρτης», έκδ. 1962, σ. 85, Ἑρμ. Λούντζη «Ἡ Ἐνετοκρατία στὰ Ἐπτάνησα», έκδ. 1969, σ. 79. Ὁ W. Miller «Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα» 1960, σ. 481 καὶ 490 συμφωνεῖ μὲ τοὺς πολλοὺς ὅτι ὁ Κάρολος Β' πέθανε τὸ 1448. Τὸ ἴδιο κτ' ὁ Ἄδ. Ἀδαμαντίου, δ.π., σ. 63.

33. Σερ. Ξενοπούλου, δ.π., σ. 84. Π. Ἀραβαντινοῦ, δ.π., σ. 170, Κ. Βάγια «Ἐνθυμήσεις» στὸν «Ἐλευθερο Λόγο» Ἄρτας, φ. 1007/26-9-1955. Ἑλληνομνήμονα, σ. 578 9, Ἴ. Ρωμανοῦ, δ.π., σ. 87, F. Rouqueville, Voyage dans la Grèce» Ε', σ. 291.

34. Π. Φουρική «Νικόπολις - Πρέβεζα» στὰ «Ἠπ. Χρον.» Α', τχ. Γ', σ. 271.3. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Κυριακοῦ ἐξ Ἄγκωνος στὴν Νικόπολη τὸ 1436, δὲν ἀποκλείει τὴν ἀνάμεσα στὰ 1436 καὶ 1449 κατάληψη τῆς περιοχῆς τῆς Πρέβεζας ἀπὸ τοὺς τούρκους. Οἱ φράγκοι ἀκολούθησαν τὸ ἴδιο δρομολόγιο: «κάτεργα ἐξήντα ἤλθασιν κ' εἶναι τῶν Γενουβίων» ἐπέλεξαν στὴν Πρέβεζαν, κουρσεύγουν τὰ χωρία, ὠρμήσασιν νὰ ἐρχῶνται ὀλόρθα εἰς τὴν Ἄρταν (Χρον. Μορέως, έκδ. Δημητράκου, στχ. 9107, σ. 3650. Κι' ἀργότερα ὁ Φρ. Μοροζίνης στὰ 1684. Ναύαρχος, ἐπὶ κεφαλῆς χερσαίων δυνάμεων μονάχα ὁ Κουντουριώτης στὴν ἐπανάσταση τοῦ 21 ἐμφανίστηκε!

35. Σερ. Ξενοπούλου, δ.π., σ. 160. Π. Ἀραβαντινοῦ, δ.π., σ. 170, Κ. Βάγια, δ.π.

36. Κ. Καιροφύλλα «Ἰστ. σημειώματα περὶ Ἄρτης» στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» Δ', σ. 80, Σερ. Ξενοπούλου, δ.π., σ. 151, Κ. Βάγια, δ.π.

37. Ὁ π. στὴ σημείωση 36.

38. Π. Γ. Νεχροῦ «Ματιές στὴν Παγκόσμια Ἱστορία», Ἄθ. 1954, σ. 220.

39. St. Zweig, δ.π., σ. 28.

Λ έ ο ς

ΘΕΟΔΩΡΑΣ Δ. ΠΑΠΑΓΙΩΑΝΝΟΥ - ΜΟΡΑΛΗ

*Μικρὴ στὰ σκαλοπάτια σου σὰν ἔπαιζα
παλιὰ βυζαντινὴ ἐκκλησιά,
ἴμορφη Παρριορίτσα,
μικρὴ σὰν σ' ἔβλεπα γιορταστικὴ
ἀπὸ σμυρτιές καὶ δάφνες,
ὅμως ἀπ' τὸ κατῶφλι σου
μὲ δέος ἐπεροῦσα.
Τὸ χέρι τοῦ πατέρα ποὺ κρατοῦσα,
σὰν μ' ἔφερε νὰ προσκυνήσω,
ὁ Παντοκράτορας μεγάλος
μὲ μάτια ἀγριωπὰ
μοῦκοβε τὴν ἀνάσα.
Θᾶλε νὰ βρεθῶ κοντὰ σου,
ἴμορφη ἐκκλησιά,
θέλω νὰ δοκιμάσω, ἂν πάλι δέος
στ' ἀντίκρυσμά σου νοιώσω,
μεγάλε Παντοκράτορα
νοιώθω πῶς τοῦτο δὲν θᾶναι παιδικὸ.*

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ

(Λαογραφικά τοῦ Κομποτιοῦ)

ΛΑΜΠΡΟΥ Α. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ούτε στ' ὄνειρό μου δὲν εἶδα ποτὲ ἐτοῦτα τὰ παλάτια. Καὶ τοῦ Πασσιᾶ τὰ σαράια δὲν τὰ παράσταινε τόσο ὁμορφα ἢ μακαριτίσσα ἢ βάβω μου. Ἄκουσά τὰ εἶχε καὶ αὐτὴ, ποῦ ἀπὸ τὸ νοῦ της δὲν τὰ βγαζε, ὅσο ἦταν κοπέλλα. Ἦταν ὁμορφη πολὺ καὶ τὸ φόβο τὸν εἶχε τὶς μάθαινε ὁ Ἄλῃς τῆς ὁμορφες!... Οὔτε ὁ καλύτερος ἄρχοντας δὲν εἶχε ἐτοῦτο τὸ δικό μας χειμωνιάτικο μὲ τὸ ὁμορφο τζάκι! Τὰ χαμηλά μπάσια, ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεί, μὲ τὰ ξυλόγλυπτα στολίδια, τὰ σκαλιστὰ ντουλάπια, τὰ καφασωτὰ παράθυρα, οἱ παραδοσιακὲς πολυθρόνες, τὰ ράφια, τὰ τόσα παλατιανὰ ἀγγεῖα, ποῦ τὰχομε, νὰ θυμίζουν παλιούς καλοὺς καιροὺς ἀρχόντων ὅλα τῆς ἀρχοντιάς ἢ παραδοσιακὴ ἀρματωσιὰ εἶναι! Ἀπλῶναι τὸ κορμί μου μέσα στὸ λουτρὸ τῆς ζέστης! Ὅμως κατὶ λείπει καὶ δὲν ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ μου!... Νᾶναι ὁ ἄσπρος καπνὸς τῆς καπνοδόχου, ποῦ τὸν ἀρωμάτιζε τὸ ρετσίνι καὶ ἡ φλούδα τῶν ξύλων ἢ τὸ τρίξιμο τῆς ἀνθρακιάς στὰ πυροκόκκινα κούτσουρα ἢ τὸ θουῖσμα τῆς φωτιάς ἢ ἡ κουβέντα καὶ τὸ τραγούδι τῆς φλόγας ἢ ἡ σπῖθα, ποῦ ἔσβηνε μέσα στὴ χιονάτη στάχτη, ἀπάνω στὴ φωτεινότερη ἀναλαμπὴ της ἢ ὁ κυματισμὸς τῆς ζεστασιάς, ποῦ ὀλοένα καὶ ἄλλαζε μὲ τὰ παιγνιδίσματά του στὴν πόρτα, τοῦ ἀέρα, ποῦ μ' ἔκανε νὰ νοιώθω ζέστη καὶ ὄροσιᾶ μαζί, «μπρὸς πύρα καὶ πίσω κλαδευτήρα»!... Ἀλήθεια εἶναι, πῶς λείπουν αὐτά. Τὸ ἠλεκτρικὸ μας τζάκι δὲν καπνίζει. Ὁ ἀέρας δὲν μοσκοβολαίει ἀπὸ τὸ ἄρωμα τῶν καυοξυλῶν. Φλόγες δὲν γλωσσογλύφουν τὰ δαυλιὰ. Κούτσουρα δὲν σπιθίζουν. Ὁ ἀέρας ἔξω φορτῶνει στὰ ἀεροπλάνα τοῦ μαύρους καὶ θεοσκότεινους καπνοὺς καλοριφέρ καὶ ξεφορτῶνει μαῦρα τῆς καπνιάς σύννεφα ὅπου κλωρὸ κλαρί, ὅπου λιβάδι, ὅπου πηγὴ, ὅπου ἀνθρώπου οἰκοδομὴ, ὅπου πανὶ βαρκούλας! Στεκούμενη, βαλτωμένη, καὶ ἡ ζέστη τῆς οἰκοδομῆς, θράζει ἀγάλα ἀγάλια μέσα τὸ κορμί, τὸ λειῶνει καὶ τ' ἀπλῶνει θερμασμένο! Ψεύτικη ἢ ζέστη ἢ ζέστη τεχνητὴ! Ψεύτικο τζάκι τζακιοῦ ὁμοίωμα! Ψεύτικος κόσμος ἢ κόσμος ξένος καὶ ἀγνωστος γύρω μας ἐδῶ στὴν πόλη! Ἄπονοι καὶ ἄχαροι γειτόνοι ἢ ξένοι στὴ λύπη καὶ ζένοι στὴ χαρὰ μας! Χριστοῦγεννα, καὶ οἱ καμπάνες ἄχαρα χτυπᾶνε! Παιδάκια σὲ ἀγνώστους νὰ τὰ ποῦνε πᾶνε! Χριστοῦγεννα, καὶ «ἐπὶ γῆς εἰρήνη» ψέλνουν οἱ ἱερεῖς. Μ' ἀνησυχία καὶ σφυγμένη τὴν καρδιά τους θὰ τὰ περάσουνε ἀδέρφια καὶ γονεῖς!... Τόσοι καὶ τόσοι ξεσπιτώθηκαν μὲ τ' αὐτοκίνητά τους κι' ἄλλοι μὲ τὰ τραῖνα, τὰ καράβια καὶ τ' ἀεροπλάνα, μὲ τὸ «δὲν θარიέσαι... ἄς κλάψη, ὅποιου καὶ νᾶναι, ἢ μάννα»! Θεὸς φυλάξοι!... Νᾶρχωνται τᾶχα καὶ τ' ἀληθινὰ Χριστοῦγεννα στὴν ὑπαιθρο, ἔξω στὰ χωριά, στὶς ἐξοχές, στὶς στάνες, στὶς σπηλιές; Τᾶχα, γιατί, ἐκεῖ δὲν ἐγεν-

νήθη ὁ Χριστός; Πάντα θὰ θυμᾶται τοὺς καλοὺς βοσκούς, τὸ ζεστό κνώ-
το τῶν ζώων, τὸν ἀστροφώτιστο οὐρανό, τὴ μοσκοβολία τῶν κέδρων, τίς
φλόγες τῆς φωτιάς, τὸ χορὸ τῶν ἀγγέλων, τὸ «ἐπὶ γῆς εἰρήνη»!... "Ὅλα
τὰ θυμᾶται, καὶ κάθεχρόνο πῶρχεται στὴ γῆ, ἀπὸ χωριά καὶ σπῆλαια καὶ
στάνες ἀπεράει. "Ἐτσι μᾶς ξανακόπιαζε τὸν κάθε χρόνο τὴν ἅγια νύχτα
τῆς μεγάλης Γιορτῆς! Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀληθινὸ! Γι' αὐτὸ ἀλλοιώτικη ξημέ-
ρωνε στὸ ὁμορφο χωριό μας, στὸ Κομπότι, ἡ ἅγια τῶν Χριστουγέννων ἡ
παραμονή! Χαρούμενη, ἡ μέρα, τὸν κόσμο καὶ τὸν τόπο ἡμέρευε. "Ὅλων
ξαστέρωναν τὰ πρόσωπα. Ξαστέρωνε καὶ ἡ πλάση. Ἡ καρδιά ὀλάνοιχτη
πλημμύριζε χαρὰ, ἀγάπη, καλωσύνη καὶ συμπόνια. Πρωὶ πρωὶ οἱ ἦχοι τῆς
καμπάνιας μας χοροῦμενο μᾶς ἔστελναν τὸ μῆνυμα τῆς πίστεως: «"Ἄσατε
τῷ Κυρίῳ πάσα ἡ γῆ καὶ ἐν εὐφροσύνῃ ἀνυμνήσατε λαοί" ὅτι δεδόξα-
σται». Γνώριμη εὐχὴ τὰ στόματα ξεστόμιζαν: «Χρόνια πολλὰ καὶ τοῦ χρό-
νου μὲ τὴν εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ»! Πνίγονταν τότε στὸν ἀέρα ὀλόγυρα
τὰ ρεκατὰ τῶν ζώων! Ξεψύχιζαν, καὶ ἡ ψυχὴ τους ἔφευγε μὲ τὸν ἀέρα,
ποὺ χαρχάριζε τὸ αἷμα στὸ κομμένο τους λαρύγγι. Καὶ ὥσπου ν' ἀνέβουν
ἀπ' τὸν "Ἄδῃ κάποιες ψυχές, νὰ πιοῦν, νὰ πιοῦν... κρεμοῦσαν στὰ τσιγ-
γέλια ὅλοι τὰ σφαχτά, πλυμμένα, ἀρωματισμένα, καθαρὰ καὶ κάρφωναν
στὸ μπούτι τὸ πηροῦνι – σκιάχτρο τους!... Κι' ἄλλες, κοντὰ στὸ τζάκι κα-
θισμένες, τὰ καθαρὰ τὰ ρούχα τῆς γιορτῆς ἔτοιμαζαν. Μπάλωναν καὶ κὸλ-
λαγαν κουμπιὰ, σιδέρωναν μὲ σίδερα φραγκοραφτάδικα καὶ μᾶσιες καὶ
κολλάριζαν. Τὰ πέραγαν ἀπάνω ἀπ' τὴ φλόγα καὶ τὰ δίπλωναν, ν' ἀλλά-
ξη ἡ φαμελιά προτοῦ νὰ πέση, νὰναι ἔτοιμη πολὺ πρωὶ, πρωὶ μὲ τὴν καμ-
πάννα. "Ἄλλες τ' ἀλεύρι σταύρωναν στὴ σίτα. Χριστόψωμα χρειάζονταν.
Χρειάζονταν σταυροῦδια, δῶρα ἀγοριῶν, κτσοῦνες γιὰ τὰ κορίτσια. "Ὅλα,
τὰ παιδιὰ, τὰ καρτεροῦσαν. Ἄπ' τὴ νουνὰ τους τᾶχαν σίγουρα, τ' ἀνα-
δεχτοῦδια, καὶ τᾶβλεπαν στὸν ὕπνο τους, νᾶρχωνται τυλιγμένα μὲ τὰ
συκοκάρυδα, σὰν καὶ τῶν φώτων τὰ φωτῖκια! Καὶ φίληγαν, φιλοῦσαν, ξα-
ναφίληγαν στὸν ὕπνο τους τὸ χέρι τῆς νουνᾶς! Ἄργά, τὸ βράδυ, ποὺ
ἔπαυαν τῶν παιδιῶν τὰ κάλαντα καὶ ὅλοι ἐπιαναν τὸ τζάκι, ἀναβε τὸ καν-
τήλι καὶ θυμιᾶτιζε ἡ νοικοκυρὰ τὰ εἰκονίσματα μ' εὐχές καλές, γιὰ τὴν
ὕγεια, τὴ ζωὴ, τὸ ἔχος. Τότε παντρεύαν τὴ φωτιά μ' ἀριά καὶ δέντρο, μὲ
κυπαρίσσο καὶ ἐλιά – μ' ὄνομα τὸνα ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ τὸ ἄλλο. "Ἐτσι
δυνάμωνε τὸ φῶς στὸ σπίτι καὶ ἔφεγγε ἀπ' τὸ παραθύρι ὡς πέρα, πέρα
στὰ πέρατα τῆς γῆς εἰρηνικό, ἀπ' τῆς γιορτῆς τοῦ "Ἡλίου τῶν ἀρχαίων
μας προγόνων καὶ ἀπὸ τοῦ "Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης τὴ γιορτῆ. Φωστήρας
οἰκουμένης ἡ ἑλληνικὴ γωνιά δικαιοσύνης πνεῦμα (Σωκράτης) καὶ ἀγά-
πης (Χριστός) στὸν κόσμο σκόρπιζε καὶ τίς καρδιές τίς κρῦες ἀναθέρ-
μαινε μὲ πύρα ζωῆς! Εἰρήνευε ὁ κόσμος στὸ μυαλό μας! Εἰρηνικὴ τὴν
ἐπλάθε ἡ φαντασία τὴ ζωὴ μας! Ἄπο πολέμους μακριὰ ὁ νοὺς «χίλια γι-
δοπρόβατα, χίλια ἀλογομούλαρα, χίλια βοῖδογέλαδα» μ' εὐχές σκάρωνε,
τ' ἀλάτι τρεῖς φορές σὰν ἔσκαζαν στὴ θράκα! Καὶ «ἀρνιά, κατσικία» τρεῖς
φορές εὐχόμεσταν μὲ καλαμπόκι, πῶσκαζε μέσα στὴν ἀνθρακιά ὀλό-
ασπρες φακιόλες!

"Ἐλεγαν οἱ γερόντοι γιὰ τὰ Παγανὰ καὶ τοῦ σχολείου τὰ παιδιὰ γιὰ
Καλικαντζαράκια. Τότε ὁ γέρος ζῶρκιζε, πετώντας στὴ φωτιά τρία κλω-
νιά ἀλάτι καὶ ἄλλα τρία λιθανιοῦ κλωνιά, τῶν παγανῶν τρομάρια! Τότε
ἡ γριά τὴ σίτα καὶ τὴ σκούπα κρέμαγε στὴν πόρτα πίσω, κλωνιά καὶ τρύ-
πες νὰ μετρᾶν τὰ παγανὰ, ὥσπου νὰ τσακιστοῦν, νὰ πάνε μὲ τῆς αὐγῆς
τὸ λάλημα τοῦ πετεινοῦ. "Ἐκαίγε παλιοτσάρουχο, σκρούμπιαζε καὶ καπί-

δι, νά θρωμιστοῦν, νά πᾶνε στὸν ἀγύρνητο! "Ὑστερα ἀραδιαστοὶ σὸ τζάκι ζερβόδεξα' δεξιὰ οἱ ἄντρες καὶ ζερβὰ τὸ γυναικόπαιδο, βλέπαμε στ' ὄνειρό μας τῶν ἀγγέλων τοὺς χοροὺς καὶ ἀκούγαμε τὸ «Δόξα ἐν ὑψίστοις...»!

Μέσα σὸ σταῦλο ἔμπαιναν, τὰ βόϊδια νά νυχτοπαχνιάσουν, ξάφνιαζαν καὶ διάπλατα ἀνοίγαν τὰ γυαλιστερά τους μάτια, νά ἴδουν ποιὸς εἶναι... Καί, — ψέμα δὲν ἦταν! — ἡ φάτνη ἦταν, τοῦ Χριστοῦ, καθρεφτισμένη μέσα, σὰν τὰ παχνιά τους, μὲ τὸ Χριστὸ ὀλόλαμπρο, σὰν τοῦ φαναριοῦ τὴ φέξη, πού ὅλη τὴ νύχτα ἔφεγγε γιὰ τὴ Γιορτὴ ἀποπάνω!

"Ἐβλεπαν κι' ἀνατριχίαζαν καὶ γύριζαν στὸν ὕπνο ἀπ' τ' ὄνειρό τους τὸ ἀληθινό! "Ὀνειρο, πού τὸ ξέφεγγε χαρούμενος καμπάνας ἦχος πρωϊνὸς σὰν γιορτερὴ ἐκκλησιὰ τῆς ἁγίας Βηθλεέμ!

"Ὀλη τὴ νύχτα σὸ τζάκι δούλευε ἡ φωτιά. Χιονάτη, ἄσπρη στάχτη, καθαρὴ, παράσταινε μιὰ πλάση: κάμπους, βουνά καὶ θάλασσες καὶ οὐρανὸ καὶ σπῆλαιο καὶ Χριστό! Τὴν ἔπαιρνε ἡ νοικοκυρὰ καὶ πάινε νά τὴ σκορπίση στὰ λάχανα, στὰ σιτηρά, ν' ἀγιάσουν!... Μὴν τὴν εὐροῦν τὰ Παγανά...

Θυμάμαι' ἔπρεπε, ὡς τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησιᾶς, πού ὅλοι θὰ γυρίζαμε σὸ σπίτι, νά βράση ἡ κὸττα ἡ παχυά, ν' αὐγοκοπῆ ἡ μανέστρα, νά βγοῦν τὰ ψάρια κι' ἡ πίττα, νά φᾶμε, μὴν φᾶμε ἀπὸ τὸ γουρνιᾶ καὶ ἀπὸ παχυὰ μανάρια, γιατί ἡ νηστεία μᾶς ξελίγωνε' μᾶς ἔκοβαν τὰ ζύγκια! "Ἐτσι, τὸ γιόμα τὸ καλὸ σὸ κόκκινο ζεστό μας τζάκι, σ' ἕνα σουφρά, στὰ δέξια, μ' ὀλοπλούμιστο μεσάλι, οἱ ἄντρες καὶ σ' ἄλλον ἀπὸ πέρα γυναικόπαιδο, τραπέζι εἶχαμε πατροπαράδοτο μὲ τὴν πρεπούμενη τὴν τάξη. "Ἐκοβα τὸ Χριστόψωμο μὲ τὸ μαχαίρι σταυρωτὰ καὶ ὕστερα τοῦ καθενὸς μερίδιο καὶ τοῦ Χριστοῦ.

"Ὀλοι τὸ πίναμε καὶ σὸ κρασί τὸ κόκκινο ἀποπάνω τὸ κόβαμε μὲ τὴν εὐχή: «Καὶ τοῦ χρόνου ὅλοι εὐτυχισμένοι!»! Σταυροκοπιόμασταν σὸ ὄνομα τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τρώγαμε χαρούμενοι μὲ γέλιο! Πίναμε τὸ κρασί μ' εὐχὲς πολλῆς τῆς ἐπιθυμίας μας. Τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ μας ἄγνιζε καὶ ἁγίαζε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μας καὶ ἐπρόβαλε μ' ἄσπρο πανί ἡ ἐλπίδα σὲ πέλαγο εἰρηνικὴ ἀγάπης καὶ χαρᾶς! "Ὀλοι τὸν εὐχαριστοῦσαμε τὸν Κύριο καὶ ρίχναμε τὰ τριμματα σὸ σπόρο, ν' ἀγιάση κι' αὐτὸς καὶ θάλασσα τὰ καλαμπόκια νά γενοῦν καὶ τὰ μπουστάνια κι' ὅλα τὰ σπαρτά! Πλαγιάζαμε, κι' ἄργα τὸ δειλινό, στὰ γιορτάσια τῶν Χριστάδων, ποῦχαν κουρμπάνι, τοὺς λέγαμε τὰ «Χρόνια πολλά», τρώγαμε τὸ γλυκὸ καὶ τηγανίτες καφασωτές, μελᾶτες καὶ συκοκάρυδα καὶ τὸ ποτό μας πίναμε μὲ γέλια καὶ ἄστεϊα!

Δὲν λείπαμε ἀπ' τὶς σὺναξες, πού χωριστὰ τὶς κάναν οἱ γυναῖκες κι' οἱ ἄντρες χωριστὰ, νά παίξουν, νά χορέψουν καὶ ν' ἀγωνιστοῦν. Χριστοῦγεννα' τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὴν τρίτη, π' ἀνοίγαν λεύτερα ὅλα τὰ μαγαζιά, μὲ τῆς ἐκκλησιᾶς τὴν ἀπόλυση, στήνονταν στὴν πλατεῖα ὁ τρανὸς χορὸς μὲ τὰ βιολιά καὶ τὰ κλαρίνα. Γριὲς τρεῖς τὸν ἔσερναν κι' ἀκολουθοῦσαν παντρεμμένες καὶ κορίτσια. "Ὑστερα τρεῖς γέροι σέρναν τὸ χορὸ, ἄντρες καὶ παλληκάρια τὸν ἀνοίγαν. Ὁ πρῶτος χόρευε' οἱ ἄλλοι θηματίζαν, ἀκολουθῶντας τον. Τέλειωνε τὸ τραγούδι του κι' ἔπιανε τελευταῖος, νά πάρη ἄλλος τὴ σειρά, γιὰ νά χορέψουν ὅλοι, νά τοὺς χαροῦν οἱ συγγενεῖς καὶ νά τοὺς καμαρῶση ὁ κόσμος, ποῦταν σὸ χάζι, καὶ οἱ γύφτοι τὰ κεράσματα νά μάσουν τὰ πολλά! Χορευάμε μ' εὐχὲς καὶ γέλια καὶ χαρὲς, ἕνα χωριό, Κομπότι μὲ τ' ὄνομα! (κόμπος: θόρυβος χοροῦ καὶ πότι: συμπόσιο).

“Όλα ἀληθινὰ αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου ἀναγάλλιαζε!

Τώρα; ...

Αὐτὰ στοχαζόταν, Χριστουγεννιάτικα, μπροστὰ στὸ ψεύτικο τζάκι μὲ τὰ ψεύτικα κάρβουνα, σ' ἓνα ἀνήλιο ἀρχοντικό μιᾶς ἄχαρῆς τῆς πολυκατοικίας τῶν Ἀθηνῶν ὁ Κομποταῖος γέρο Γυμνασιάρχης μὲ τοὺς καλοὺς ἐπιστήμονες γιουούς, ὅταν τὸν ξάφνιασε ἡ φωνούλα: «Παπποῦ, μοῦ ἔδωσε ὁ μπαμπᾶς, νὰ σοῦ φέρω τὸ Τηλέραμα μὲ τὰ σώου τῶν Χριστουγέννων. Διάβασε, μοῦ εἶπε στὴ σελίδα 22. Ἔχει χριστουγεννιάτικο ἀφιέρωμα τῆς Δημοσιογράφου κ. Ἀγγελικῆς Δαμίγνου μὲ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ χωριοῦ σου. Θυμάται, ὁ μπαμπᾶς, πῶς γυρίζατε ὅλοι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία στὸ σπίτι καὶ σὺ οἶαν ἀρχηγὸς γύριζες τρεῖς φορές τὴν ἀνθρακιά τῆς γωνιάς καὶ ἔλεγες τὴν εὐχή: «Σπρούχνη κόσμος, σπρούχνη πράματα, σπρούχνη χρήματα»! Τὶ σημαίνουν αὐτὰ παπποῦ;». Καὶ ὁ παππαῦς φίλησε τὸ παιδί καὶ ἄρχισε...

Η Δ Ρ Α Κ Ο Τ Ρ Υ Π Α

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΤΣΗ

Στὸ βουνὸ Περάνθη τῆς Ἀρτας, πρὸς τὴν Ἀμφιθέα Νεοχωρικού (κοντὰ στὴ Λιμίνη) ὑπάρχει ἡ Δρακότρυπα. Ἐκεῖ ἦταν ἄλλοτε τὰ κονάκια τοῦ κτηνοτρόφου Θανάση Γιώτη.

Γιὰ τὴ Δρακότρυπα πολλὰ εἰπώθηκαν καὶ γράφηκαν. Γι' αὐτὴν ἔγραψε καὶ ὁ ἐπίτιμος Γυμνασιάρχης καὶ πρῶν Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος κ. Πάνος Παπασπύρου στὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά» τοῦ 1938 μιὰ μελέτη, ποὺ βραβεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

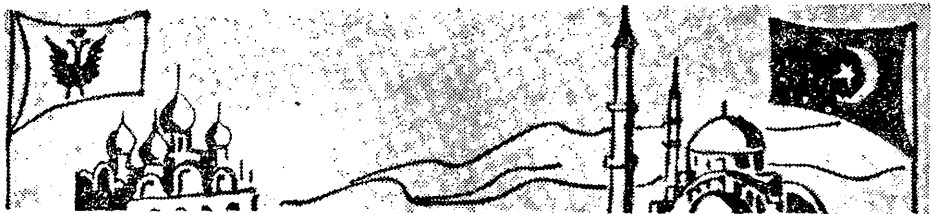
Ἡ Δρακότρυπα αὐτὴ εἶναι ἓνα σπήλαιο μὲ σταλακτίτες κι' ὅσο προχωρεῖς στὸ βάθος ὄλο καὶ σκοτεινιάζει καὶ μόνο μὲ φακὸ μπορεῖς νὰ φθάσεις στὸ τέρμα του, ποὺ εἶναι ἰσόπεδο καὶ μοιάζει μὲ ἄλωνα.

Κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἡ Δρακότρυπα ἦταν καλιότερα εἰδωλολατρικὸς ναὸς τοῦ Πανός, θεοῦ τῶν ποιμένων. Αὐτὸ συναγεται ἀπὸ τὰ εἰδώλια ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὸν Κωστῆ Καραπᾶνο, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀρτας στὰ 1881.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Πέτα καὶ οἱ κυνηγοὶ ποὺ κυνηγώντας ἀγριοτερίστερα φτάνουν στὸ βάθος τῆς Δρακότρυπας, διηγοῦνται πολλὰ. Καὶ γιὰ τοὺς σταλακτίτες λένε «στάζουν τὰ βζιά τοῦ δράκου».

Στὸ Πέτα οἱ γέροι λένε πῶς «μιὰ φορὰ κι' ἓνα καιρὸ γινόταν χορὸς στοὺς Ἀγιαναργούρους Πέτα τὴ μέρα τοῦ πανηγυριοῦ κι' ὁ δράκος πηδοῦσε ἀπ' τὴ Δρακότρυπα (ποὺ εἶναι ἀπέναντι ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ) κι' ἔπεφτε μέσα στοὺς πηνηγυριώτες. Ἀρπάζε τὴν ὁμορφότερη κοπέλλα ἀπ' τὸ χορὸ, τὴν πῆγαινε στὴ Δρακότρυπα καὶ τὴν ἔτρωγε. Ὡσπου θυμωσε ἡ Ἁγία - Ἀνάργυρη καὶ τὸν κυνήγησε μὲ τὸ σταυρὸ στὸ χέρι. Ὁ δράκος κυνηγημένος ἀνοίξε τρύπα κάτω ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ βγῆκε στὸ πέρα ἀπ' τὸν Ἀραχθὸ βουνό, τὸ Ξεροβούνι, πιδὸ πάνω ἀπὸ τὸ χωριὸ Γρίμποβο, ὅπου εἶναι τὸ ξωκκλήσι τῆς Ἁγία-Παρασκευῆς καὶ ὑπάρχει κι' ἐκεῖ ἄλλη Δρακότρυπα».

Πιδὸ δῶθε ἀπ' τὴ Δρακότρυπα, πάνω σ' ἓνα βράχο, εἶναι στημένος μὲ σφῆνες λίθινες ἓνας βράχος πελεκημένος σὲ σχῆμα κεφαλῆς ἀνθρώπου, μὲ εὐδιάκριτη τὴ μύτη ἀπὸ μυχριά. Πολλοὶ πιστεῦν πῶς πρόκειται γιὰ ἔργο τῶν ποιμένων τῆς περιοχῆς σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια, ἴσως ἀπ' τὰ χρόνια τῶν Πελασγῶν.

ΕΓΓΡΑΦΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΥΠΟΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

Αυτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτῃ
Ἄρτα τῆ 6 Νοεμβρίου 1859, ἀρ. 24

Σεβαστέ μοι Κύριε

Πρὸ ἡμερῶν ἤλθεν ἐνιαυθα ὁ Βεησέλμπεης Ἀχμέτ Ντίνου, ἔχων σὺν αὐτῷ ἓνα Καβισην καὶ διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Ἀκῆφ Πασᾶ πρὸς τὸν ἐνιαυθα Καϊμακάμην Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Ἀβδουραχμάν Πασᾶν διὰ νὰ εἰσπράξῃ ἐκ διαφόρων χωρίων τῆς Λάκκας, περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας γρόσια ἀπὸ τοῦ 1845 μὲ ὁμόλογα χρεωστικὰ πρὸς τὸν πατέρα του Ἀχμέτ Ντίνου ἰσχυρὸν τότε καὶ διοβόητον ἐπὶ ἀρπαγῇ καὶ ἀδικίᾳ, ἀποθανόντα δὲ ἔνεκα τῶν καταχρήσεων του ἐξόριστον εἰς Ἰκόνιον. Μεταξὺ τῶν ὀφειλόντων χωρίων εἶναι καὶ τὸ χωρίον Λέλοβα, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀπαιτεῖ ὁ ἀνωτέρω Βεησέλμπεης γρόσια 7000 μὲ τὸν τόκον των, ἀλλ' οἱ χωρικοὶ ἄρνουνται τὴν πληρωμὴν των, λέγοντας ὅτι τὰ ἐπλήρωσαν πολλαπλασιῶς καὶ νὰ διορισθῇ μία δαιτησίᾳ διὰ νὰ τοὺς δικάσῃ μετὰ τοῦ Βεησίλμπεη. Ἄλλ' ὁ Ἀβδουραχμάν Πασᾶς, τοὺς εἶπεν ὅτι ὁ Ἀκῆφ Πασᾶς τὸν διατάττει, ἂν δὲν πληρώσωσι, νὰ τοὺς στείλῃ μὲ τὸν Καβάσην εἰς Ἰωάννινα, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ τοὺς παρέδωκε 25 τὸν ἀριθμὸν μὲ 3 γέροντας Ἰρρεῖς διὰ νὰ τοὺς φέρῃ αὐτόσε. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι μὲ ὅσους παρακλήσεις καὶ ἂν τῷ ἔκαμαν, διὰ νὰ μὴ τοὺς στείλῃ αὐτόσε, διότι μὴ ἔχοντες τὰ μέσα θ' ἀποθάνουσι τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους, ἀλλὰ νὰ τοὺς παραχωρήσῃ τευλάχιστον πέντε ἡμερῶν προθεσμίαν μήπως συμβιβασθοῦν μετὰ τοῦ ὀφειλέτου των, ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὸν πείσωσιν. Ἀπελπισθέντες τότε καὶ μηδένα βοηθὸν ἔχοντες προσέφυγον πρὸς τὸ ἐνιαυθα Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον καὶ τὸ Ἀγγλικὸν Ὑποπροξενεῖον, παρακαλοῦντες ἵνα μεσιτεῦσωμεν παρὰ τῷ Πασᾶ διὰ νὰ μὴν τοὺς στείλῃ αὐτόσε διότι θ' ἀποθάνουσι τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους. Συγκινηθέντες ὅθεν ἀμφοτέρω ἐκ τῆς ἀδικίας καὶ ἐλευσινῆς θέσεως τῶν δυστυχῶν τούτων χριστιανῶν καὶ προσυνηνοθηέντες παρουσιάστημεν πρὸς τὸν Ἀβδουραχμάν Πασᾶν πρὸς τὸν ὁποῖον παρατηρήσαμεν φιλικῶς τὸ μέγα ἄδικον ὅπερ γίνεται πρὸς τοὺς δυστυχεῖς τούτους χωρικοὺς καὶ τὸν παρεκαλέσαμεν νὰ τοὺς παραχωρηθῇ ὀκταήμερος προθεσμία, μήπως συμβιβασθῶσι μετὰ τοῦ ὀφειλέτου των, εἰ δε μὴ νὰ στείλωσι αὐτόσε δύο ἀντιπροσώπους των καὶ ὄχι 25. Ὁ Ἀβδουραχμάν Πασᾶς πεισθεὶς εἰς τὰς δικαίας ἡμῶν παρατηρήσεις, συγκατετέθη καὶ δὲν τοὺς ἔστειλεν, ἐπὶ τῷ ὄρφῳ, ἂν δὲν συμβιβασθῶσι νὰ στείλωσι δύο ἀντιπροσώπους αὐτόσε διὰ νὰ δικασθῶσι μετὰ

τοῦ Βελησίμπεη καὶ οὗτοι εἰδνωμονοῦντες ἐμοί τε καὶ τῷ Ἄγγλῳ Ὑποπρο-
ξένῳ ἀνεχώρησαν χθὲς εἰς τὸ χωρίον των. Προβλέπω ὅμως, ὅτι ἂν δὲν συμβι-
βασθῶσι καὶ σταλῶσιν αὐτοῦ οἱ ἀντιπρόσωποι θὰ καταδικασθῶσιν νὰ πληρώ-
σωσι, διότι ὁ Μπέης ἔχει πολλὰ μέσα. Τὸ καλὸν ὅθεν τῶν χωρικῶν εἶναι νὰ
διορισθῇ ἐνταῦθα μία διαιτησία νὰ τοὺς δικάσῃ. Ταῦτα γνωστοποιῶν ὑποση-
μειοῦμαι.

(πρὸς τὸν κ. Σπυρ. Δενδρινὸν κλπ. — Ἰωάννινα)

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Προξ. Πρακτορεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη
Ἄρτα, 14/26 Νοεμβρίου 1859, ἀριθ. 26

Σεβαστέ μοι Κύριε

Ὁ πρῶν Δερβέναγας Μουχαμέτπεης Καπλάνμπεη μέλλων ν' ἀναχωρήσῃ
ἐντεῦθεν εἰς Ἰωάννινα ὑπήγεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ρετζέμπεη Γκέγκα ἑξαδέλ-
φου τοῦ Ἀκῆφ Πασᾶ καὶ Μουδῖρη τοῦ Ραδοβιζίου καὶ Τζουμέρκου ὁμοῦ μὲ
ἓναν ὑπηρέτην του, ἀμφοτέροι ἀοπλοῖ, διὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ, ἀλλ' ἐλθόν-
τες ἐκ προηγουμένων αἰτίων εἰς λόγους καὶ ἔριδας, ὁ ἀνωτέρω Ρετζέμπεης δι-
έταξε τοὺς ὀπλισμένους ὑπομισθίους του καὶ τὸν ἔδειραν ἀνειλεῶς, πληγώσαν-
τές τον μὲ τὰ γιαιταγάνια των καὶ ἂν δὲν ἐπρόφθανε νὰ φύγῃ ἴσως καὶ τὸν ἐ-
σκότωναν, ἢ κακοῦργος αὐτῇ καὶ κακοήθης ἐκ προμελέτης πράξις τοῦ Ρετζέ-
μπεη κατετάραξε τὴν πολίτας χριστιανοὺς καὶ τούρκους ἅπαντας. Ὁ δὲ ξυλι-
σθεὶς Μουχαμέτπεης ἐκθέσας τὰ διατρέξαντα πρὸς τὸν Ἀβδουραχμάν Πασᾶν
ἀνεχώρησε μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἦλθεν ἔκτακτος παρὰ τοῦ Γεν. Διοι-
κητοῦ Ἀκῆφ Πασᾶ καὶ παρέλαβε τὸν εἰρημένον Ρετζέμπεη μετὰ τῶν ἀνθρώ-
πων τῶν, τοὺς ὁποίους ἔφερον αὐτόσε... Ὑποσημειοῦμαι... (ὕπογρ.) Ν. Βαρζέλης.

(πρὸς τὸν κ. Σπυρ. Δενδρινὸν κλπ. — Ἰωάννινα)

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη
Ἄρτα 28/11/1859, ἀρ. 1*

Σεβαστέ μοι Κύριε

Ἐλαβον μετὰ σεβασμοῦ τὸ ὑπὸ 26/8 Νοεμβρίου ὑπ' ἀριθ. 261 ἐπίσημον
ἔγγραφον τοῦ ἐν Ἡπειρῷ Σεβαστοῦ τούτου Προξενεῖου τῆς Ρωσσίας, δι' οὗ
μοὶ ἀναγγείλατε ὅτι κατὰ συνέπειαν ἐπισήμου διαταγῆς 13/25 9βρίου ὑπ' ἀριθ.
666 τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Κυρίου Πρίγκηπος Λοβάνωφ ἐκτάκτου ἀπε-
σταλμένου καὶ Πρέσβεως Πληρεξουσίου τῆς Ρωσσίας ἐν Κωνσταντινουπόλει
προεβιβάσθη ὡς Αὐτοκρατορικὸς Ὑποπρόξενος τῆς Ρωσσίας ἠonorος ἐν Ἄρτη.
Ὑπερευγνωμονῶν ὅθεν διὰ τὴν Ὑψηλὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχό-
της εὐηρεστήθη νὰ μὲ περιβάλλῃ θέλω προσπαθῆσθαι ὅλαις δυνάμεσι διὰ νὰ φα-
νῶ ἄξιος Αὐτῆς, συμμορφούμενος μὲ τὰς διαταγὰς τῆς Ὑμετέρας Ἐκλαμπρό-
τητας. Ὑποσημειοῦμαι.....

(ὕπογρ. Ν. Βαρζέλης)

(πρὸς τὸν κ. Σπυρ. Δενδρινὸν κλπ. — Ἰωάννινα)

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη
Ἐνδοξότατε Ἄρτα 29/12/1859, ἀρ. 2

Εἶναι δύο περίπου μῆνες ἀφοῦ παρέδωκα τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐξοχότητι μου-
γιουρντι τοῦ Ἐξοχωτάτου Γεν. Δ/τοῦ Ἀκῆφ Πασᾶ διατάκτοντος ὑμᾶς, ὅπως
εἰσπράξῃτε παρὰ τῶν υἱῶν Τζαντούρη καὶ Σοκρήμπεη μερικὰ γρόσια σύμφωνα
μὲ τὴν ὁμολογίαν των ἢ ἂν δὲν θελήσωσι νὰ πληρώσωσι νὰ τοὺς πέμψῃτε εἰς
Ἰωάννινα. Μὲ τοὺς πρώτους διὰ διαιτησίας ἐτελείωσεν ἡ διαφορά, ἀλλὰ τὴν
ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν μέχρι σήμερον δὲν τὴν ἐξετελέσατε, μολονότι πολ-

λάκις μοι ἐμνήσατε ἂν θέλετε τὴν ἐκτελέσει. Μὲ τὸν Σουκρήμπεην πρὸς χάριν τῆς Ὑμετέρας Ἐνδοξότητος παρεδέχθη διαιτησίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις οὐδὲν τέλος ἔλαβεν. Ἀναγκάζομαι ὅθεν μὲ λύπην μου νὰ σᾶς εἶπω ὅτι ἡ διαγωγή αὐτῆ τῆς Ὑμετέρας Ἐνδοξότητος πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Ὑποπροξένου τῆς Ρωσσίας, εἶναι πολὺ ἀσύμφωνος ὡς πρὸς τὴν καλὴν ἁρμονίαν, ἣ ὅποια πρέπει νὰ ὑπάρχη μεταξὺ τῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ Ὑποπροξενείου τούτου. Δεχθῆτε κλπ. (ὕπογρ. Ν. Βαρζέλης)

(πρὸς τὸν Ἐνδοξ. Ἀβδουραχμάν Πασᾶν, Καϊμακάμην)

Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτι

Σεβαστέ μοι Κύριε

Ἄρτα 4/ Ἰανουαρ. 1860, ἀρ. 1

Κατ' αὐτὰς ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ Βόσνας ἀφίχθησαν ἐνταῦθα διὰ νὰ παραλάβωσι γρόσια ὀκτακοσίας χιλιάδας καὶ νὰ τὰ μεταφέρωσι εἰς Βόσναν. Τὸ ποσὸν τοῦτο θὰ εἰσπραχθῆ παρὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἐπαρχίας, πηγάζον ἐκ διαφόρων φόρων τὸς ὁποίους κατ' ἔτος πληρώνουσι, συμποσούμενους κατὰ κατὰ τὸν ἐπισυναπτόμενον κατάλογον περὶ τὰ γρόσια 2.500.000, χωρὶς νὰ ἀπολαμβάνωσι παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς των οὐδενὸς ἀγαθοεργήματος, μήτε δρόμων, μήτε γεφυρῶν, μήτε σχολείων δημοσίων, μήτε ἱατροῦ, μήτε κἄν μιᾶς φυλακῆς διὰ νὰ ἔχωσι κάποιαν ἀνθρωπίνην ἄνεσιν τοῦλάχιστον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι διὰ χρέη φυλακίζονται. Μήτε ὑπάρχει χριστιανὸς εἰς δημοσίαν θέσιν, παρὰ μόνος ὁ γραμματεὺς ἐν τῷ Διοικητηρίῳ, διὰ νὰ γράφῃ τὰς διαταγὰς πρὸς τοὺς δυστυχεῖς τούτους χριστιανοὺς μὲ μόνα 150 γρόσια μηνιαῖον. Μολονότι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω φόρων ἡ Ὄθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀπολαμβάνει ἐκ τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ἑτέρας 1.400.000 ἀπὸ Τελωνεῖα, Ἄλατα, Ἰχθυοτροφεία καὶ ἕτερα δημόσια εἰσοδήματα. Ὅλα δὲ τ' ἀνωτέρω πληρώνονται παρὰ τῶν χριστιανῶν, διότι οἱ τοῦρκοι 3.000 βεργὶ μόνον πληρώνουσι καὶ πολλὰ ὀλίγα ἀπὸ δέκατον καὶ ἐνοικιαστήρια τῶν κτημάτων των. Διὰ τοῦτο κρίνω χρέος μου νὰ τ' ἀναφέρω τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι καὶ νὰ τῇ παρατηρήσω συγχρόνως ὅτι ἂν ἡ τοιαύτη οἰκτρὰ κατάστασις τῶν χριστιανῶν ἐξακολουθήσει, ἀμφιβάλλω ἂν θὰ δυνηθῶσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον ν' ἀνθέξωσι, μάλιστα μὲ τὸ νέον εἰσαγόμενον φορολογικὸν σύστημα ἐπὶ τῶν κτημάτων. Θὰ ἀυξήσῃ ὡς λέγεται τὸ μέχρι τοῦδε πληρωνόμενον ποσὸν διὰ Βεργὶ ἢ Μακτοῦ. Ἀναφέρων ταῦτα...

(πρὸς τὸν κ. Σπυρ. Δενδρινόν, Ἰωάννινα)

(ὕπογρ. Ν. Βαρζέλης)

Τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτι

Σεβαστέ μοι Κύριε

Ἄρτα 7 Ἰανουαρίου 1860, ἀρ. 2

Χθὲς ἦλθε διαταγὴ τοῦ Μαλιέ πρὸς τὸ ἐνταῦθα Σεντοῦκι διὰ νὰ στείλουν 1.050.000 γρόσια εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἑτέρας 500.000 νὰ πληρώσωσι πρὸς τὸν ἐνταῦθα στρατὸν, ἐκτὸς τῶν 800.000 τῆς Βόσνας, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω ποσοῦ περὶ τὰς 1.000.000 θὰ εἰσπραχθῶσι παρὰ τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας Ἄρτις, πηγάζοντα ἐκ φόρων καὶ χρεῶν Ἀχμέτ Ντίσσου, τὰ ὁποῖα παρεδέχθη τὸ Σεντοῦκι Ἰωαννίνων νὰ τὰ εἰσπράξῃ διὰ καθυστερούμενα τοῦ ἰδίου διαβοήτου Ἀχμέτ Ντίνου, ὁ ὁποῖος ἴσως ἐπληρώθη τὰ περισσότερα ἐπὶ ἀποδείξεων τῶν ἀντιπροσώπων του, τὰς ὁποίας ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854 ἀπώλεσαν. Αὖριον ὁ ἐνταῦθα Καϊμακάμης ἐτοιμάζει 10-15 σοβαρίδες διὰ νὰ τοὺς στείλῃ εἰς τὰ χωρία ὅπως εἰσπράξωσι ἐκ τῶν χωρικῶν χριστιανῶν τὰς ἀνωτέρω 1.000.000 καὶ ἀπορῶ πῶς θὰ τὰ οἰκονομήσωσι. Δὲν ἔλλειψα νὰ συνεννοηθῶ μετὰ τοῦ κ. Ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ παρασταθῶμεν ἀμφοτέρω πρὸς τὸν Καϊμακάμην, παρατηρήσαντες αὐτῷ πολὺ δύσκολον, ὡς ἐκ τῆς

ἐλευνῆς καταστάσεως τῶν χωρικῶν νὰ εἰσπραχθῆ αὐτὸ τὸ ποσὸν μὲ βίαν καὶ νὰ διατάξῃ τοὺς σοβαρίδας νὰ μὴ στενοχωρῶσι πολὺ τοὺς δυστυχεῖς τούτους χωρικοὺς, ἀλλὰ μὲ τὴν ὑπομονήν. Δὲν εὕρομεν καμμίαν ἀντίστασιν παρὰ τῷ Καϊμακάμῃ ἐπὶ τῶν παρατηρήσεών μας. Ἄλλὰ μᾶς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἀληθινὰ ὅσα λέγετε, ὅμως μὲ βιάζουσι οἱ Προϊστάμενοί μου καὶ δὲν ἤξεύρω τί νὰ κάμω. Ταῦτα κατὰ χρέος ἀναφέρων τῇ Ὑμ. Ἐκλαμπρότητι ὑποσημειοῦμαι...

(πρὸς τὸν κ. Σπυρ. Δενδρινόν, Ἰωάννινα) (ὑπογρ. Ν. Βαρζέλης)

Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη

Ἐνδοξότατε

Ἄρτα τῇ 9/21-1-60, ἀριθ. 3

Ἀπαντῶμεν εἰς τὸ ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν ἔγγραφόν Σας ἀφορῶν τὸν Ἰονικὸν ὑπήκοον Ἀνδρέαν Κυράντε, πληγωθέντα παρὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ ὑπηκόου Μίχου Διαμάντη καὶ αὐτοῦ παρὰ τοῦ Κυράντε κτυπηθέντος. Ἐπειδὴ ὁ εἰρημένος Ἰονικός ὑπήκοος ὡς ἐκ τῶν πληγῶν του βρίσκεται ἐκκλινῆρης, δεῖται ἐπιστρέψῃ ὁ Ἄγγλος Ὑποπρόξενος ἐκ Πρεβέζης, θέλετε συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ ἰδίου περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὑποσημειοῦμεθα.....

(πρὸς τὸν Ἐνδοξότατον Ἀβδουραχμάν Πασᾶν. Καϊμακάμην κλπ. εἰς Ἄρταν)

Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη

Ἐνδοξότατε

Ἄρτα 9/21-1-60, ἀρ. 4

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἐσωκλείσω μπουγιουρντί τοῦ Ἐξοχ. Διοικητοῦ Ἀκίφ Πασᾶ διατάττοντος δι' αὐτοῦ τὸν πλοίαρχον τοῦ αὐτόσε σταθμεύοντος Αὐτοκρατορ. Ὄθωμ. πλοίου ὅπως ἔχη ὑπὸ τὴν διάθεσίν μου τὴν λέμβον τοῦ πλοίου, ὡς ἄντις ἤθελον λάβῃ ἀνάγκην αὐτῆς. Ἐπιθυμῶν νὰ λάβω ἀπάντησιν τῆς Ὑμετέρας Ἐνδοξότητος διὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ἀνωτέρω μπουγιουρντιοῦ, ὑποσημειοῦμαι...

(πρὸς τὸν Ἐνδοξότατον Χασάναγα Πρίτζαλην - Δ/τὴν Πρεβέζης)

Αὐτοκρατορικὸν Ὑποπροξενεῖον τῆς Ρωσσίας ἐν Ἄρτη

Σεβαστέ μοι Κύριε

Ἄρτα 16/28-1-60, ἀρ. 5

Ἐπισυνάπτω ἀναφορὰν τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου παρκαλῶν τὴν Ὑμετέραν Ἐκλαμπρότητα ὅπως ἐνεργήσῃ περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων, διότι συχνάκις μ' ἐρωτῶσι, διατί τόσον χρόνον δὲν ἔφθασαν. Ὑποσημειοῦμαι...

(πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Κο Σ. Δενδρινόν κλπ. — Ἰωάννινα)

Ἀπόγεμα

ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΣΥΓΚΟΥΝΑ

Τὸ ἀπόγεμα ντύνεται μ' ἓνα κίτρινο χρῶμα

βυθίζεται σ' ἓνα σύννεφο λύπης.

Τὰ μικρὰ μου λόγια μέσα στὸ δρόμο,

ὁ δρόμος μέσα στὶς πορτοκαλιές,

οἱ πορτοκαλιές μέσα σὲ μιὰ θάλασσα.

Ἡ θάλασσα, οἱ πορτοκαλιές, ὁ δρόμος, τ' ἀπόγεμα

ντυμένα μὲ τὴν ἀπουσία σου

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

ΤΑ ΝΕΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΣΚΟΥΦΑΣ»

Στις 27 Δεκεμβρίου 77 άρχισαν νά λειτουργοῦν στήν Πνευματική Στέγη τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» νέα μόνιμα τμήματα: Πινακοθήκη, Φωτογραφιοθήκη, Ἱστοριολογογραφικό, Ἐκθεση Ἀρτινοῦ βιβλίου. Σκακιστικό.

Ἡ Πινακοθήκη περιλαμβάνει περίπου ἐξήντα πίνακες. Στή δημιουργία της βοήθησε ἀποτελεσματικά ὁ συμπατριώτης μας ζωγράφος κ. Ἀποστόλης Τσιρογιάννης. Ἡ Πινακοθήκη ἔχει ἔργα Μόραλη, Μαλάμου, Τσιρογιάννη, Κόκκινου, Κούρτη, Σάμιου, Σταύρου, Βαφιᾶ, Στεργίου, Βαγενᾶ, Μήλιου, Τζαννετάκη, Μιχαηλίδη, Κατσώνη, Ζώγια, Τσιουφῆ, Σταθόπουλου, Ρόκου, Σαρελάκου, Τσιλλαντίνι, Καρμπῆ, Χιωτάκη, Σκιαδᾶ, Μάτσα, Κοτσαρίνη, Καλέντζη καί ἄλλων, ὅλα δωρεές πρὸς τὸν Σύλλογο.

Ἡ Φωτογραφιοθήκη περιλαμβάνει περίπου ἑκατὸ φωτογραφίες, προσφορά συμπατριωτῶν οἱ πῖθ πολλές, πού καλύπτουν τὴν περίοδο 1881-1945 καί ζωντανεοῦν στή μνήμη μας τῆ ζωῆ, τὰ ἤθη καί ἔθιμα, τίς ἱστορικές στιγμές τῆς πόλης μας, τίς παλιές ἐνδομασίες, παλιὰ κτίρια πού χάθηκαν.

Τὸ Ἱστοριολογογραφικό τμήμα περιλαμβάνει περίπου ἑκατὸ κομμάτια παλιῶν σκευῶν κλπ. καί περὶ τὰ τριάντα κομμάτια ἱστορικοῦ περιεχομένου. Τὸ τμήμα θά πλουτισεὶ ἀπὸ τίς προσφορές συμπατριωτῶν: Κεντήματα στρωσίδια, σκευή, εἰκόνες, ἔντυπα κλπ. ἔχουν ἐκεῖ τῆ θέση τους.

Ἡ Ἐκθεση Ἀρτινοῦ βιβλίου μᾶς δίνει, σχεδὸν πλήρη, τῆ συγγραφικὴ δραστηριότητα τῶν συμπατριωτῶν μας.

Τέλος, τὸ Σκακιστικό τμήμα, ἄς ἐλπίσουμε ὅτι θά ἀποσπάσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν νέων μας.

Μὲ τὰ τμήματα αὐτὰ ἀξιοποιήθηκε καί τὸ τελευταῖο τετρ. μέτρο στήν Πνευματικὴ Στέγη μας. Νέο ἄλμα μπορεῖ νά γίνει μόνο ἂν ὁ «Σκουφᾶς» ἀποκτήσει καί ἕνα ὄροφο ἀκόμα. Τὸ ἐλπίζουμε.

ΕΚΚΛΗΣΗ

ΣΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

Τόσο ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ «Σκουφᾶ», ὅσο καί ἡ Πινακοθήκη του, δὲν μποροῦν νά ἐνισχυθοῦν μὲ ἀγορές βιβλίων καί πινάκων. Τὰ οικονομικά τοῦ Συλλόγου δὲν ἀντέχουν σὲ τέτοια πολυτέλεια. Μόνο ἡ ἀπὸ μέρους τῶν λογοτεχνῶν καί καλλιτεχνῶν ἀποστολὴ ἔργων των ἐξασφαλίζει καί τὸν πλουτισμὸ τῶν δυὸ αὐτῶν τμημάτων, ἀλλὰ καί τὴν διάδοση τῶν ἔργων τῶν συγγραφέων μας καί τῶν ζωγράφων μας. Καί αὐτὸ τὸ δεύτερο ἔχει ἰδιαίτερη ἀξία γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς δημιουργοὺς: Νὰ ἐξασφαλίσουν μὴ ἀκόμα θέσθι προβολῆς τῶν ἔργων των, μὴ θέσθι ἀπ' τὴν [ὁποία νὰ εἶναι προσιτὰ στὸ εὐρὸ κοινό.

ΔΥΟ ΝΕΑ ΒΡΑΒΕΙΑ

ΣΤΟΝ «ΣΚΟΥΦΑ»:

— ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣ

— ΦΙΛΩΝ ΣΟΥΛΙΟΥ

Τίς τελευταῖες μέρες ἔφτασαν στὰ γρα-

φεῖα τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» δυὸ ἔγγραφα: Ἐνα ἀπὸ τὴν Πανεπιστημικὴ Συνομοσπονδία τῆς Ἑλλάδος, πού γνωστοποιεῖ στὸν «Σκουφᾶ» ὅτι στις 22 Ἰανουαρίου 1978 θά τοῦ ἀπονεμηθεῖ τὸ Βραβεῖο-Μετάλλιο τῆς Συνομοσπονδίας, γιὰ τὴν πολυετῆ προσφορά του στὰ Γράμματα καί τίς Τέχνες καί ἕνα ἀπὸ τὸ Σωματεῖο «Φίλοι τοῦ Σουλίου» πού ἐπίσης γνωστοποιεῖ ὅτι στις 16 Ἀπριλίου 1978 θά ἀπονεμηθεῖ στὸν «Σκουφᾶ» τὸ Μ. Μετάλλιο τῶν «Φίλων τοῦ Σουλίου», γιὰ τὴν ἴδια αἰτία.

Ἦστερα ἀπὸ τὸ Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας (Δεκέμβριος 1975) καί τὸ Μετάλλιο τοῦ «Πειραικοῦ Συνδέσμου» (Ἰανουάριος 1977), τὰ δυὸ νέα μετάλλια βραβεῖα ἔρχονται νά δικαιώσουν τὴν ἀποψὴ ὅτι τὸ κύρος τοῦ «Σκουφᾶ» εἶναι πανελληνιο καί συνεχῶς ἀνεβαίνει.

ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΦΥΛΑΚΙΟ ΤΗΣ ΓΕΦΥΡΑΣ

Φίλος τοῦ «Σκουφᾶ» μᾶς δίνει μιά θαυμάσια ἰδέα: Νὰ παραχωρηθεῖ στὸν Σύλλογό μας — ἔστω μὲ μακροχρόνια συμβολικὴ μίσθωση — τὸ παλιὸ φυλάκιο, πού χτίστηκε ἀπ' τοὺς τούρκους στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς ἱστορικῆς μας Γέ-

φυρας. Καί νά ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ τὸ ἱστορικο-λογραφικὸ μουσεῖο τοῦ «Σκουφᾶ».

Ἦς μελετηθεῖ λοιπὸν ἀπὸ τοὺς ἀρμοδίους ἢ πρόταση αὐτῆ. Καί ἂν εἶναι πραγματοποιήσιμη — κυρίως ἀπὸ νομικῆς πλευρᾶς — ἄς ξεκινήσει ἡ ἐνέργεια. Ἐνα ἱστορικολογραφικὸ Μουσεῖο δίπλα ἀκριβῶς στῆ θρυλικῆ μας Γέφυρα, θά εἶναι ὅ,τι πρέπει.

Η ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ ΜΑΣ

Ἡ Φιλαρμονικῆ τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς», μιὰ ἀπὸ τὶς παλιότερες ἐλληνικῆς φιλαρμονικῆς, περνάει δύσκολες στιγμῆς. Τὸ κτίριο στὸ ὁποῖο στεγάζεται εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλο. Οἱ στολές τῶν μουσικῶν σχεδὸν ἄχρηστες. Τὰ ἐπιπλα ἐπίσης ἄχρηστα. Τὰ πιδὸ πολλὰ ὄργανα θέλουν ἐπιδιόρθωση. Τὸ ἔμφυχο ὕλικὸ λιγοστεύει ἐπικίνδυνα.

Κι' ὅλα ξεκινᾶν ἀπ' τὴν ἔλλειψη πόρων. Ἡ Φιλαρμονικῆ ὅμως δὲν καλύπτει ἀνάγκες τοῦ Συλλόγου μόνον, ἀλλὰ καὶ κρατικῆς καὶ δημοτικῆς. Πῶς θὰ συντηρηθεῖ, ὅταν τὰ ἔσοδά της εἶναι χαμηλότερα ἀπὸ τὰ ἔξοδα; Ἡ κρίση βέβαια τῶν φιλαρμονικῶν εἶναι φαινόμενο γενικὸ, ἐμᾶς ὅμως μᾶς ἐνδιαφέρει μόνον ἡ δικῆ μας Φιλαρμονικῆ. Καὶ πρέπει μέσα στὸ 78 νὰ ληφθοῦν γενναῖα μέτρα, ἂν θέλουμε νὰ τὴ διασώσουμε.

ΝΑ ΔΙΑΣΩΘΕΙ Ο «ΓΙΑΛΟΣ»

Ἴσως δὲν ὑπάρχει αὐτὴ τὴν ἐποχὴ γιὰ τὴν πόλη μας θέμα πιδὸ σοβαρὸ ἀπὸ τὴ διάσωση τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τοῦ γυαλοῦ τοῦ Ἀράχθου, ἀπὸ τὴν Κάτω Παναγία μὲχρι τὴν Κουκουναριά. Πρόκειται γιὰ δεκάδες χιλιάδες στρέμματα, πού ἀπὸ κοίτη ποταμοῦ θά γίνουν ἐκταση κατάλληλη γιὰ οἰκοδόμηση, γιὰ δημιουργία δασῶν, κήπων, λιμνῶν, γηπέδων κλπ.

Ἄλλὰ ἡ ἐκταση αὐτὴ καθημερινὰ λιγοστεύει, γιὰτὶ διάφοροι καταλαμβάνουν τμήματά της, τὰ φράζουν, τὰ φυτεύουν ἢ στήνουν παράγκες. Ἔτσι, ὁ χῶρος στὸν ὁποῖο μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ ἡ πόλη μας σὰ μιὰ ἐκσυγχρονισμένη πόλη, κινδυνεύει νὰ μεταβληθεῖ σὲ παραγκούπολη.

Τὸ γράψαμε κι' ἄλλοτε, πῶς μιὰ λύση ὑπάρχει: Νὰ παραχωρηθεῖ ἡ ἐκταση αὐτὴ στὸ Δῆμο Ἀρταίων, πού ἀπὸ καιρὸ τὴν ζητάει καὶ ὁ ὁποῖος ὅπωςδὴποτε καὶ θά τὴν προστατεύσει καλλίτερα καὶ θά τὴν χρησιμοποιήσει ἐπωφελέστερα.

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΡΤΑΙΩΝ

Ἐχει κι' ὁ Δῆμος Ἀρταίων τὸν Παλαμὰ του. Εἶναι ἕνας θαυμάσιος πίνακας τοῦ ζωγράφου Κώστα Μαλάμου. Τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ «Σκουφᾶ» τὸν παρεχώρησε εὐχαρίστως στὸ Σύλλογὸ μας, γιὰ νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ Πινακοθήκη τοῦ Συλλόγου. Καὶ θὰ τὸν κρατήσῃ ὁ «Σκουφᾶς» μὲχρι τυχὸν δημιουργίας δημοτικῆς πινακοθήκης. Ὁ «Σκουφᾶς» εὐχαρίστησε τὸν κ. Δήμαρχο καὶ τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο γιὰ τὴν εὐγενῆ τους χειρονομία.

ΟΙ ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΕΣ ΜΑΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Τὰ Σωματεῖα τῶν συμπατριωτῶν μας τῶν ἐγκατεστημένων στὴν Ἀθήνα, ἐξέδωσαν τὸν τελευταῖο καιρὸ ἀρκετῆς ἐφημερίδας. «Ραδοβυζινὸς Δεσμὸς», «Θεοδώριανα», «Ἀραχθός», «Βουργαρέλι», εἶναι οἱ τίτλοι μερικῶν ἀπ' αὐτές. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἐνθαρρυντικὸ, γιὰτὶ δείχνει πῶς οἱ συμπατριῶτες μας κάνουν σταθερὰ βήματα πρὸς τὴν σωστὴ κατεύθυνση: Νὰ συσπειρωθοῦν καὶ νὰ ἐνώσουν τὶς προσπάθειές των μὲ στόχο τὴν προβολή, προώθηση καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἐπίλυση τῶν πιδὸ σοβαρῶν προβλημάτων τῶν χωριῶν τους.

Οἱ φιλοδοξίες αὐτῶν τῶν Σωματείων καὶ τῶν ἐφημερίδων τους, ἀξίζει νὰ ὑποστηριχθοῦν. Καὶ οἱ συμπατριῶτες μας τῆς Ἀθήνας θά πρέπει καὶ σὰν ἄτομα νὰ βοηθήσουν ὕλικά καὶ ἠθικά τὶς ἀνιδιοτελεῖς αὐτές προσπάθειες τῶν Σωματείων τους, ἀπ' τὶς ὁποῖες ὅπωςδὴποτε κάτι καλὸ θά προκύψει.

Η «ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ»

Ἡ Διοίκηση τῆς Πανηπειρωτικῆς Συνομοσπονδίας Ἑλλάδος ἀπεφάσισε τὴν ἐκδοση ἑνὸς δημοσιογραφικοῦ ὄργάνου μὲ τὸν τίτλο «Πανηπειρωτικῆ». Ἐκδόθηκε κι' ὅλας πολυεῖδο τὸ πρῶτο φύλλο τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς, πού θά γράφεται ἀπὸ ἠπειρώτες, θ' ἀπευθύνεται στοὺς ἠπειρώτες καὶ θά ἐπισημαίνει στοὺς ἀρμοδίους παράγοντες τὰ προβλήματα καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς Ἠπείρου.

Ὅλοι οἱ ἠπειρώτες, ὅπου κι' ἂν βρισκωνται, πρέπει νὰ περιβάλλουν τὴν «Πανηπειρωτικῆ» μὲ τὴν ἀγάπη τους καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξουν, γιὰτὶ θά εἶναι ἡ δικῆ των ἐφημερίδα.

ΤΑΣΟΣ ΘΕΜ. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ

Στις 30 Αυγούστου 1977 έχασε τη ζωή του σε αυτοκινητικό ατύχημα, κοντά στην Κόρινθο, ο Α΄ Αντιπρόεδρος του Συλλόγου «Σκουφάς» ΤΑΣΟΣ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, φαρμακοποιός.

Με αληθινή οδύνη πληροφορήθηκαν το θάνατό του οι φίλοι του, οι συνεργάτες του στον «Σκουφά», οι συνάδελφοί του, όλη η κοινωνία της Άρτας. Γιατί ο Τάσος Ματσούκας ήταν αξιαγάπητος και η εκτίμηση που όλοι έτρεφαν στο πρόσωπό του ήταν απέραντη. Βύγενής στους τρόπους, συνεπής στις υποσχέσεις του, προοδευτικός στις απόψεις του, καλός χριστιανός και άριστος συνάνθρωπος και οικογενειάρχης, αντιμετώπιζε τη ζωή με χαμόγελο, χιοῦμορ και έγκαρτερηση.

Γεννημένος στην Άρτα το 1922, τελείωσε το Γυμνάσιο το 1939, μπήκε άμέσως στη Φαρμακευτική Σχολή και διαδέχτηκε αργότερα τον πατέρα του — και έκ των ιδρυτών του «Σκουφά» Θεμιστ. Ματσούκα — στο έπαγγελμα, στο γνωστό Φαρμακείο «η Πανάκεια».

Ο Σύλλογος «Σκουφάς» τιμώντας το έκλεκτο μέλος του που χάθηκε τόσο απροσδόκητα, τον συνόδεψε στην τελευταία κατοικία με την φιλαρμονική του. Στέφανο κατέθεσε έκ μέρους του Συλλόγου ο Πρόεδρος και παιδικός του φίλος Γιάννης Τσουτσίνος. Έκ μέρους των συναδέλφων του τον αποχαιρέτησε ο φαρμακοποιός Γιώργος Αναλογίδης. Στην πρώτη συνεδρίαση του Δ. Σ. του «Σκουφά», μετά το θάνατο του Τάσου Ματσούκα, τηρήθηκε ένος λεπτού σιγή είς μνήμη του και αποφασίστηκε η ανάρτηση της φωτογραφίας του στα γραφεία του Συλλόγου.

Ο Τάσος Ματσούκας χάθηκε την ώρα που έβλεπε τις προσπάθειες της ζωής του να ολοκληρώνονται. Μόλις είχε εγκαινιάσει το νέο του φαρμακείο κι' είχε άρξει να φτιάχνει το σπίτι του. Δέν πρόλαβε να καμαρώσει τον μεγάλο του γιό — τον Θεμιστοκλή — να μπαίνει άπ' τους πρώτους στη Σχολή Χημικών Μηχανικών. Ίσως το «κάτθανε ὦ Διαγόρα» να μήν ήταν μεμονωμένη περίπτωση.

Τό κενό που άφηκε ο Τάσος Ματσούκας είναι μεγάλο. Και ο πόνος συγγενών και φίλων βαθύς. Όχι μόνο για αυτούς, αλλά και για κείνους που τον έζησαν άπό κοντά, τον γνώρισαν και συνεργάστηκαν μαζί του.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ '77

Στις 6-22 Αυγούστου '77 έγιναν στα Γιάννινα οι πολιτιστικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις που οργανώνει ο Δήμος Ίωαννιτών. Σ' αυτές καλέστηκε να μετάσχει κι' ο «Σκουφάς», με μιá έκθεση των παλιών εκδόσεων της Βιβλιοθήκης του. Πραγματικά τά βιβλία του «Σκουφά» εκτέθηκαν σε μιá μεγάλη αίθουσα της Ζώσιμαίας Ακαδημίας και προκάλεσαν τό ενδιαφέρον των επισκεπτών. Στο σχετικό πολυτελές πρόγραμμα που εξέδωσε ο Δήμος Ίωαννιτών, περιλαμβάνεται και ένα πολύ κολακευτικό σημείωμα για τον «Σκουφά», τη δράση του και τά σπάνια βιβλία του.

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Άπό τόν δικηγόρο κ. Δημ. Πάσσα λάβαμε την εξής επιστολή :

«Περιοδικόν Σκουφάς» — Άρταν.

Άγαπητοί φίλοι

Στή μνήμη της συζύγου μου Τούλας Καψάλη - Πάσσα, ὀδοντιάτρου και αντί μνημοσύ-

νου, προσφέρω για ένίσχυση του περιοδικού σας δρχ. 5000 και παρακαλώ να δεχθίτε τις ειλικρινείς μου εύχές και τά θερμότερα συγχαρητήριά μου για τήν πλούσια και άραία ύλη του περιοδικού σας, του οποίου τόσον η άλησμόνητη σύζυγός μου ὅσον και ἐγώ εἴμεθα τακτικοί αναγνώστες του. Με τούς θερμότερους χαιρετισμούς μου. Δημ. Πάσσας».

Ο «Σκουφάς» τόν ευχαριστεί για τά καλά του λόγια και τήν πολύτιμη ένίσχυση που προσφέρει και τόν συλλυπείται για τόν ξαφνικό χαμό της συζύγου του.

ΔΥΟ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΩΝ ΜΑΣ

Άπό τις 24 Νοεμβρίου ὡς τις 14 Δεκεμβρίου 1977 ο συμπατριώτης μας ζωγράφος κ. Απόστολος Τσιρογιάννης έκανε άτομική έκθεση στην γκαλερί «Ζυγός» με περίπου τριάντα έργα του, που είχαν τό γενικό τίτλο «Όνειρικά τοπία».

Έπίσης ο συμπατριώτης μας ζωγράφος κ. Στάθης Κούρτης έκανε άτομική έκθεση στην

αίθουσα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς 30 Νοεμβρίου ὡς τῆς 18 Δεκεμβρίου 1977. Παρουσίασε ἔργα τοῦ ζωγραφικῆς, Κεραμικῆς, Ὑφαντικῆς καὶ Γλυπτικῆς.

Καὶ οἱ δύο ἐκθέσεις σημείωσαν μεγάλη ἐπιτυχία καὶ ἀπέσπασαν κολακευτικὲς κριτικὲς τῶν εἰδικῶν.

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΒΑΣΙΛΗ ΚΡΑΨΙΤΗ. 1977

Η ΔΩΡΕΑ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΣΕΤΗ

Οἱ ἀδελφές Ἑλένη καὶ Ἀγαθονίκη Δημ. Τσέτη ἐδῶρσαν στὸν Σύλλογο «Σκουφᾶ» ποσὸν τριάντα χιλιάδων δρχ. (30.000) στὴ μνήμη τῶν ἀδελφῶν τους Χρήστου καὶ Γεωργίου Δημ. Τσέτη καὶ ἐξεδήλωσαν τὴν ἐπιθυμία νὰ διατεθεῖ τὸ ποσὸ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐπιπλων στὴν Πνευματικὴ Στέγη τοῦ Συλλόγου.

Ἡ δωρεὰ αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσει τὸ γεγονός ὅτι οἱ συμπατριῶτες μας ἀρχίζουν νὰ βλέπουν τὸν «Σκουφᾶ» σὰ μέσο γιὰ τὴν ἐκδήλωση τῶν φιλάγαθων καὶ φιλόλληλων αἰσθημάτων τους. Καὶ ἐλπίζομε τὸ παράδειγμά τους νὰ βρεῖ μιμητές.

Ὁ Σύλλογος «Σκουφᾶς» εὐχαριστεῖ τὶς δύο ἐκλεκτές Ἀρτινές καὶ τὶς διαβεβαιώνει ὅτι ἡ δωρεὰ τους ἔπιασε τόπο.

ΕΛΩΡΗΣΑΝ ΣΤΟΝ «ΣΚΟΥΦΑ» :

— Οἱ ἀδελφές Ἑλένη καὶ Ἀγαθονίκη Δημητρίου Τσέτη δρχ. τριάντα χιλιάδες εἰς μνήμην Χρήστου καὶ Γεωργίου Δημ. Τσέτη.

— Τὸ Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Βασ. Παῦλος δρχ. τριάντα χιλιάδες καὶ πολλὰ βιβλία

— Ὁ κ. Δημήτριος Πάσσας, δικηγόρος, πέντε χιλιάδες δρχ. εἰς μνήμην τῆς συζύγου του Τούλας Καψάλη - Πάσσα.

— Ὁ κ. Δημήτριος Κουτζούλης, δικηγόρος, δύο χιλιάδες δρχ. εἰς μνήμην τοῦ Ἀ' ἀντιπροέδρου τοῦ «Σκουφᾶ» Τάσου Ματσούκα.

— Ὁ κ. Θεόδωρος Τσάκαλος, ἀξ-κός, δρχ. χίλιες εἰς μνήμην Τάσου Ματσούκα.

— Ἡ κ. Μαρία Ἀρκαδίου, ποιήτρια, δρχ. χίλιες εἰς μνήμην Τάσου Ματσούκα.

— Ὁ κ. Κλαύδιος Μπανταλούκας, καθηγητῆς Ἄν. Βιομ. Σχολῆς, ἄλλα τὰ συγγράμματά του δεμένα σὲ τόμους.

ΕΝΙΣΧΥΣΙΑ

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΑΣ :

— Κική Λαμπρινοπούλου	δραχ. 1500
— Γιῶργος Οἰκονομίδης	» 1000
— Θεοχάρης Σβῶλος	» 1000
— Καν/νος Στεργιόπουλος	» 300
— Εὐάγγελος Κολιοκάτσης	» 200
— Λάκη Κολιός	» 500
— Ἰωάννης Κατσαδήμας	» 500
— Τάκης Κατσαδήμας	» 500
— Λάμπρος Τατσίόπουλος	» 1000

Μὲ τὸ νέο του βιβλίο «πέρα ἀπὸ τὰ ὄνειρα» ποῦ εἶναι τὸ 23ο τῆς ὄλης λογοτεχνικῆς του δημιουργίας καὶ τὸ πρῶτο στὸ εἶδος τοῦ «μυθιστορήματος», ὁ Βασίλης Κραψίτης ἐπιβεβαιώνει τὴν «σφραγίδα δωρεᾶς» ποῦ ἔλαβε. Εἶναι τόσα τὰ ἐξαιρετικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου του αὐτοῦ, ὥστε πιστεύω ὅτι ἄμεσα κατατάσσεται στὰ ἄριστα τῆς ἐποχῆς μας μυθιστορηματικὰ ἔργα τῆς Εὐρωπαϊκῆς διακώσης.

Ὁ ῥαϊκὸς του μῦθος πλάθεται στὴ λατρευτὴ του τὴν Παραμυθιά. Οὐσιαστικὰ εἶναι τὸ ζωντάνευμα τῶν αὐτοβιογραφικῶν του στοιχείων στὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τὸν ὁποῖον ἀντιμετωπίζει μὲ μοναδικὴ θέση μέσα στὴν ὄλη γι' αὐτὸν συγγραφὴ. Τὸν ἀντιμετωπίζει μὲ τὸ δράμα τῶν μετοπίσεων, τὴν κοινωνικὴ ἀνισότητα, τὴ δυστυχία τῶν οἰκογενειῶν τῶν στρατευθέντων, τὴ συνωμοτικὴ καὶ ἐγκληματικὴ δράση τῶν Τσάμηδων, τὴν προσφυγιά, τὸ ὑπαρξιακὸ ἀγχος καὶ τὰ ὑψηλὰ ἔθνικα ἰδεώδη ποῦ διατηροῦνται ἄρθια καὶ ἀκτινοβολοῦν, ἂν καὶ ἐδραϊώνονται μέσα στὴν τόση δυστυχία. Μᾶς δίνει ἔπειτα τὶς ἀνησυχίες καὶ τοὺς προβληματισμοὺς ἐνὸς ἔφηβου ποῦ μεγαλώνει στὴ διάρκεια ἐκείνου τοῦ πολέμου, ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐρωτευμένος ἀπὸ τότε μὲ τὸ ἀπόλυτο Βασίλειο Κραψίτης, ὅπως ἄριστα τὸν γνωρίζω στὴν Παραμυθιά δέκα τρία χρόνια. Ἐφηβος τότε εἶδε τὸν πόλεμο σὰν συμφορὰ ποῦ γκρέμισε ἄλλα τὰ ἰδανικά καὶ τὶς ἀξίες μας καὶ γονάτισε ὡς τὸ χῶμα τὴν ἴδια τὴ ζωὴ μας. Στὴν τραγικὴ αὐτὴ διαπίστωση δὲν ἔχει τίποτα πὶδ ἱερὸ νὰ προσφέρει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν δίνει σὰν χρήσιμο κῦτταρο γιὰ τὸ κοινωνικὸ ὄφελος. Ἐπειτα μὲ ἀριστουργηματικὸ τρόπο δίνει τὸν ἀγνὸ ἔρωτα σὰ σύμβολο ἴσως στὴν ὑλιστικὴ καὶ ἐποχῆ, τὴν ὑποδειγματικὴ μορφή τοῦ Μητροπολίτη μὲ ἔργο κοινωνικὸ μέσα βέβαια στὰ πλαίσια τῆς μεταφυσικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἀκέραιου στὴν πορεία του γιὰ τὴν ἔθνικὴ καὶ ἠθικὴ ἀξιοπρέπειαν σύνθεση τοῦ ποιμνίου του. Μὲ τὴν αὐτοκτονία τοῦ Συνταγματάρχου στὸ ἄκουσμα τῆς συνθηκολόγησης, δίνει τὴν ἔννοια τῆς διάρκειας στὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πίστη τῆς γρήγορης ἀπελευθέρωσης τοῦ ἔθνους. Τελικὰ τὸ ἔργο κλείνει μὲ τὸν ἰδεολογικὸ ἔφηβο, τὸν ἀσυμβίβαστο καὶ γνήσιο Ἕλληνα, ποῦ βιάζεται νὰ ὑπηρετήσῃ ἐθελοντικὰ τὴν πατρίδα καὶ ποῦ ἀντὶ ὀδυροῦ στὸ τραγικὸ τέλος μὲ τὴν κατοχὴ τοῦ ξένου καὶ τοῦ ντόπιου, ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο τῶν μυστικῶν ἐσωτερικῶν του δυνάμεων καὶ παίρνει τὸ δρόμο

των βουνών, όπου πάντα άντήχησε τὸ ἔθνικὸ σάλπισμα τῶν καριοφυλλίων μας.

Οἱ μορφές τοῦ ἔργου τοῦ διαγράφονται μὲ ἐνάργεια. Τὸ ἔργο τοῦτο τῶν φυτρωμένων στὴν ἱστορικὴ συνείδηση καὶ στὴ μόνιμη πατριδο-λατρεία ὑψηλῶν ιδεωδῶν καὶ μὲ τὴν ἐξέχουσα ἀτμόσφαιρα πὸ δικαιώνει καὶ ἐπιβάλλει τὴν πορεία τῆς πλοκῆς, δὲ μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἓ ἓνα σύντομο σημείωμα. Εἶναι ἓνα ἀπόλυτα ἀνθρώ-

πινο καὶ θεϊκῶν κορυφώσεων ἔργο, ὅπως ἐπὶ πλέον ἐδραιώνεται μὲ τὴν ἄρτια ψυχολογικὴ ἀνάλυση τῶν ἡρώων, τὸν ἔξοχο διάλογο πὸ διακρίνεται γιὰ τὴ φυσικὴ του διάρθρωση καὶ ρεαλισμὸ, ὅπως καὶ τὴν ἀφηγηματικὴ μαγεία τοῦ συγγραφέα. Εἶναι ἓνα βιβλίον πὸ ἀποτελεῖ ἓνα γόνιμο ἄγρο γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν πὸ ὑψηλῶν ἔθνικῶν καὶ ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων καὶ πράξεων.

ΚΩΝ/ΝΟΣ ΙΩ. ΜΗΤΣΙΩΝΗΣ

Πολιτιστικὲς Ἑκδηλώσεις

— Στις 18 Σεπτεμβρίου ἐ. ἔ. μέλη τοῦ Δ. Σ. τοῦ «Σκουφᾶ» ἔλαβαν μέρος στὶς ἐκδηλώσεις πὸ ὀργάνωσε στὴν Παραμυθιά ὁ Σύλλογος «Φίλοι τοῦ Σουλίου», μὲ τὴν εὐκαιρία διπλῆς ἐπετείου, τῆς μάχης κατὰ τῶν Γερμανῶν καὶ τῆς ἐκτελέσεως ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς 49 προκρίτων τῆς Παραμυθιάς.

Δόθηκε ἔτσι εὐκαιρία νὰ δημιουργηθοῦν γνωριμίες καὶ πολιτιστικὲς ἐπαφές τῶν δυο πόλεων, τῆς Παραμυθιάς καὶ τῆς Ἄρτας.

— Στις 18 Δεκεμβρίου ἐ. ἔ. ὁ «Σκουφᾶς» ὀργάνωσε στὴν Πνευματικὴ του Στέγη διάλεξη μὲ ὀμιλητὴ τὸν γνωστὸ φιλόλογο καὶ θεατρικὸ κριτικὸ τοῦ «Βήματος» κ. Κώστα Γεωργουσόπουλο. Ὁ ἐκλεκτὸς ὀμιλητὴς εἶχε θέμα : «Εἰσαγωγὴ στὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο». Ἄφησε ἄριστες ἐντυπώσεις καὶ ὁ τοπικὸς τύπος ἔκανε εὐνοϊκότερα σχόλια.

— Στις 27 Δεκεμβρίου ἐ. ἔ. ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν τὰ νέα τμήματα τοῦ «Σκουφᾶ» : Πινακοθήκη, Φωτογραφιοθήκη, Ἱστοριοκοινογραφικὸ, Ἐκθεση Ἀρτινοῦ βιβλίου καὶ Σκακιστικὸ. Τὰ τμήματα αὐτὰ θὰ εἶναι μόνιμα στὸν ἀ΄ ὄροφο τῆς Πνευματικῆς Στέγης τοῦ «Σκουφᾶ».

Ἑ κ δ ό β ε ι ς

ΜΑΣ ΕΣΤΕΙΛΑΝ ΒΙΒΛΙΑ :

— Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμος ΙΓ', (Δωρεὰ Παν/μίου Ἰωαννίνων).

— Γ. ΦΤΕΡΗ «Πρόσωπα καὶ Σχήματα» Ἀθήνα 1977.

— ΤΑΚΗ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ «Αἰγαῖο».

— Μελετήματα στὴ μνήμη Βασ. Λαούρδα, Θεσσαλονίκη 1975.

— ΡΕΑΣ Γ. ΦΤΕΡΗ «Δίπλα στὸν ἄντρα μου», Ἀθήνα 1977.

— Γ. ΦΤΕΡΗ «Μάνη πατρίδα μου» Ἀθήνα 1976.

— Γ. ΚΑΛΥΒΑ «Δημοσία Διοίκηση» Ἄρτα 1977.

— ΙΨΕΝ «Ἐντα Γκάμπλερ (δωρεὰ Ν. Εὐταξία).

— ΙΨΕΝ «Ἡ γιορτὴ στὸ Σολχάουγκ δωρεὰ (Ν. Εὐταξία).

— Β. ΚΡΑΨΤΗ «Πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα» Ἀθήνα 1977.

— Β. ΚΟΥΚΟΥΤΣΗ «150ετηρὲς Μεσολογίου» Ἀθήνα 1977.

— Ν. ΜΟΥΑΙΑ «Ἄνεμος 74» Γιάννινα 1977.

— ΕΥΑΓΓ. ΚΟΛΙΟΚΩΤΣΗ «Τὸ πνεῦμα τῆς με καρτερεῖ», Ἀθήνα 1973.

— ΕΥΑΓΓ. ΚΟΛΙΟΚΩΤΣΗ «Τὰ τραγῶδια τοῦ Κομμένου», Ἀθήνα 1973.

— ΣΠ. ΣΤΟΥΠΗ Ἡπειρώτες καὶ Ἀλβανοὶ Ἰωάννινα 1976.

— ΣΠ. ΣΤΟΥΠΗ «Ἡπειρώτες καὶ Ἀλβανοὶ» Ἰωάννινα 1976.

— ΚΑΤΕΓ. ΡΟΣΕΛ (Μετ. Μάγιας Ρούσου) «Ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου» Ἰωάννινα 1977.

— Κ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ «Ἱστορικὰ ἔγγραφα Βορ. Ἡπ. ἀγῶνα 1914» Ἰωάννινα 1977.

— Β. ΜΑΤΣΟΥΚΑ «Ἄρτα» Ἀθήνα 1955.

— Β. ΜΑΤΣΟΥΚΑ «Ψυχές τῶν πεθαμένων» Ἀθήνα 1959.

— Β. ΜΑΤΣΟΥΚΑ «Μεσημέρι» Ἀθήνα 1961.

— ΙΩΑΝ. ΜΠΟΖΙΟΥ «Ἔθνος καὶ Ἀγωγή», Θεσσαλονίκη 1976.

— Β. ΚΡΑΨΤΗ «Θεσπρωτικά (Β' ἔκδ.)» Ἀθήνα 1973.

— ΚΑΤ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ «On the concept of Slavery in Eyrihides» Ἰωάννινα 1977.

— Β. ΔΑΔΑΝΗ (Ἐπιμ. Σπ. Μουσελίμη) «Ἵπομνήματα Σουβλασιωτῶν» Θεσ/κη 1977.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ :

- Ραδοβυζινός Δεσμός, φ. 9-10.
- Μετέωρα τχ. 206-211.
- Αιολικά Γράμματα, τχ. 40.
- Σκιάθος τχ. 77
- Θεοδώριαννα, φ. 68.
- Ἐλεύθερος, φ. 162.
- Πανηπειρωτική, φ. 1.
- Φιλολογ. Ἐπιθεώρηση, τχ. 28.
- Ἄραγθος, φ. 8.
- Σπουδαί, τ. Κ2, τχ. 2.
- Ἀγροτική τχ. 29, 30, 31, 32.
- Φιλολογ. Φωνή, τχ. 3.

- Unesco, τ. 31, τχ. 5,6.
- Ἐπιθ. Ἐθν. Ἀμύνης, τχ. 5.
- Πρόσκοπος, Ἰουν. '77-Δεκέμβριος '77.
- Εὐήμερία, τχ. 122.
- Διάλογος, φ. 21.
- Στρατ. Ἐπιθεώρησις, τχ. 8,9,10,11,12.
- Ἡπειρ. Νέα, φ. 15-16.
- Ἡπειρ. Ἐταιρία, τχ. 25.
- Φωνή Προόδου, τχ. 67.
- Ἐπιθεώρ. Χωροφυλακῆς, τχ. 90.
- Ἀγροτική (Ἐπιστ. Ἐκδ.) τχ. 3.
- Ἀμερ. Ἐπιστήμη, Δεκέμβριος '77.
- Μ. Ἀγων. φύλλα, φ. 3.

„ΣΚΟΥΦΑΣ,,

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΗΣ
« Ο ΣΚΟΥΦΑΣ »

ΕΤΟΣ ΚΒ' ★ ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1977 ★ ΤΕΥΧΗ 46-47

Ἵπεύθυνος Συντάξεως: ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΕΤΗΣ

Κείμενα: Ἱστορικά — Λαογραφικά: Ἰωάννην Τσοῦτσινον, Ἄρταν
Λογοτεχνικά : Κώσταν Τσέτην, Ἄρταν

Ἐμβάσματα: Νίκον Καραβασίλην, Σκουφᾶ 205, Ἄρταν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ε' ΤΟΜΟΥ

ΚΥΡΙΑ ΛΡΘΡΑ

Όγδόντα χρόνια	σ.	3
Οί έπιχορηγήσεις του Όπουργείου Πολιτισμού	σ.	195

ΙΣΤΟΡΙΑ -- ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ -- ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Μεσαιωνικά Μνημεία τής Άρτας (Π. Βοκοτόπουλου)	σ.	10
Τά Τζουμέρκα πριν άπ' τον άγώνα του 1821 (Κ. Δ. Σπεργιόπουλου)	σ.	17, 97
Ό Κυριακός έξ Άγκωνος στην Άρτα του 1435-36 (Er. Ziebarth)	σ.	30
Ό Σύλλογος «Σκουφάς» στην δεκαετία 1966-1976 (Γιάννη Τσούτσινου)	σ.	40
Λευκάς ή Άρτα; (Μιχ. Δένδια)	σ.	76
Άνασκαφή στον Άμμότοπο (Σ. Δάκαρη - W. Hoerfner - L. Schwandner - Ντ. Γραβάνη)	σ.	80
Ένδιαφέροντα έγγραφα του Γαλλ. Προξ. Άρτας (1702-1751) (1755-1788)	σ.	87, 156
Ό Παιδεία στο Τζουμέρκα άπό την έλωση ώς τον Άλγ-Πασά (Φ. Κολοβοϋ)	σ.	92, 136
Έγγραφα άπό το άρχείο του Ρωσ. Όπιοπροξ. Άρτας	σ.	105, 234
Ό Έπιτάμιος του Πέτα (Άναστ. Όρλάνδου)	σ.	132
Εϋρήματα στην Άρτα (Άθηνάς Καλογεροπούλου)	σ.	145
Ό Rouqueville περιγράφει την Άρτα του 1819-20 (μετ. Όλ. Καρώνη)	σ.	150
Δημήτριος Μόστρας (Όϊάν. Κώτση)	σ.	163
Ό Έέφυρα τής Άρτας κτίσμα προρωμαϊκό (Γιάννη Τσούτσινου)	σ.	177
Μυστικιστικές άπόψεις πάνω στην τοιχοποιία των έκκλησιών τής Άρτας (Ν. Γ. Πεντζίκη)	σ.	196
Χριστόδουλος Εϋσταθίου ό άφορισμένος φιλόσοφος (Λ. Κωστακιώτη)	σ.	202
Ό περιηγητής Holland στην Άρτα (μεταφρ. Στρ. Πατσάλια)	σ.	206
Ό Άγία Θεοδώρα τής Άρτας (Κ. Μαλάμου)	σ.	209
Το Δεσποτάτο τής (Όπείρου (Γιάννη Τσούτσινου)	σ.	224

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Το διάλεγμα	σ.	86
Ό Καλόγερος	σ.	120
Ό Διαμαντούλα	σ.	131
Ό Ξαγορά	σ.	135
Το Καγκελάρι	σ.	144
Το άρπαγμα τών ρούχων	σ.	166
Ό άργαλιός	σ.	216

Π Ο Ι Η Σ Η

Ρίκες	Φ. Δέλφη	σ.	39
Το κενό	Τάκη Τσιάκου	σ.	39
Όσως αύριο	Ν. Μούλια	σ.	51
Ό ζωή φεύγει	Τζ. Παπαϊωάννου	σ.	51
Όπαρχία	Όλμου (Μιχ.) Περάνθη	σ.	67
Τά καράβια	Βασ. Ματσούκα	σ.	96
Του κλαρίνου	Άποστ. Άθανασάκη	σ.	112

Ἐρωτικὸ	Ἄποστ. Ἐθνασάκη	σ.	112
Παρηγορήτισσα, Ἄρτα 1944	Κ. Α. Τρυπάνη	σ.	127
Βουλιμία	Ἄποστ. Ἐθνασάκη	σ.	149
Ἡ ὁδὸς Ἀπόλλωνος	Φ. Δέλφη	σ.	162
Τρομερὰ ἀνθρώπινο	Φ. Δέλφη	σ.	162
Τὸ δαμάλι	Βασ. Ματσούκα	σ.	162
Ταξίδι σὲ χάρτη	Χάρη Μαυρομάτη	σ.	167
Ζωντανὸ πορτραῖτο	Ἰωάν. Ἄν. Παπαβασιλείου	σ.	175
Ὁ ξενιτεμὸς	Δημ. Μαργώνη	σ.	176
Ἀνάσταση	Νίκου Λακόπουλου	σ.	176
Ἡ δασκάλα	Ἀγγελικῆς Κουτσογιάννη	σ.	176
Ἄν μπορεῖς	Ἀγγελικῆς Κουτσογιάννη	σ.	176
Λουτίζι Τένγκο	Γιώργου Οἰκονομίδη	σ.	220
Δέος	Θεοδώρας Παπχιωάννου-Μόραλη	σ.	229
Ἀπόγεμα	Ἄποστόλη Συγκοῦνα	σ.	237

Δ Ι Η Γ Η Μ Α

Εἶχε ἀναχωρήσει	Χάρη Μαυρομάτη	σ.	26
Πῶς σώθηκε τὸ Γεφύρι	Νίκου Καραβασιλή	σ.	109
Ἡ Ἐπιτροπὴ	Νίκου Καραβασιλή	σ.	168
Τὸ ξύπνημα τῆς Λενιάς	Πέτρου Μεν. Σερβετᾶ	σ.	172
Ὅταν ἀπῆλθαμε -- Σὲ δυὸ γραφῆς	Χάρη Μαυρομάτη	σ.	217
Τ' Αἰθνασίου στὸν Κουμπάρο	Νίκου Καραβασιλή	σ.	221

ΔΙΑΦΟΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἡ πνευματικὴ μας παράδοση	Μιχ. Περάνθη	σ.	4
Ἄπ' τὸ ἐρειπωμένο σπίτι	Ἄποστ. Ἐθνασάκη	σ.	35
Ὁ Μακρυγιάννης ἕνας προκλησικὸς	Γιάννη Δάλλα	σ.	68
Χρῆστος Νικ. Λαμπράκης (ἀνάμνηση)	Ξενοφ. Κοτσαρίδα	σ.	85
Ἡ Παρηγορίτσα	Ἄντ. Τρυλάντωνη	σ.	128
Τὸ Καγκελάρι, χορὸς τῶν Τζουμέρκων	Στεφ. Φίλου	σ.	141
Χριστόφορος Κοντοχρῆστος	Μενέλ. Λουντέμη	σ.	165
Πετροπόλεμος	Γιώργου Βασταρούχα	σ.	211
Ἀποκριῆς καὶ Πέτροπόλεμος στὴν παλιὰ Ἄρτα	Νικ. Εὐταξία	σ.	215
Χριστουγεννιάτικα τοῦ Κομποτιοῦ	Λάμπρου Τατσιοῦπουλου	σ.	230
Ἡ Δρακότρυπα	Ἰωάν. Κώτση	σ.	233

ΔΙΑΦΟΡΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἱεροδιάκονος Ἀγάπιος ἐξ Ἄρτης (πᾶσι ξγγραφο)		σ.	16
Παράπονο ἀρτινοῦ ἀγωνιστῆ τοῦ 1821 (» »)		σ.	37
Γράμμα Ἱερεμία Α' γιὰ τὴ Ι. Μ. Κορωνησίας (» »)		σ.	38
Ὁ ἑορτασμὸς τῶν 80 χρόνων τοῦ Συλλ. «Σκουφᾶς»		σ.	52
Τὰ παλιὰ βιβλία (1480-1881) τοῦ Συλλ. «Σκουφᾶς» Γιάν. Τσοῦτσινου		σ.	113
Ὁ ἑορτασμὸς τῶν 40 χρόνων συγγρ. δημιουργίης τοῦ Μιχ. Περάνθη		σ.	120

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η

«Χάθηκαν Ἀμνημόνευτοι» τοῦ Ν. Καραβασίλη (γράφει ὁ Γ. Βρέλλης)	σ.	61
«Οἱ βιβλιοθῆκες στὸ Δημοτ. Σχολεῖο» τοῦ Ι. Ἀγγέλη (γράφει ὁ Νικηφ. Σπύρου)	σ.	62
«Στοχάζομαι τὸ Σύμπαν» τοῦ Βασ. Κραψίτη (Γράφει ὁ Δημ. Γιάκος)	σ.	122
«Ἡ ἐξαγορὰ τοῦ Βουργαρελιῦ» τοῦ Γ. Οἰκονομίδη - ἐκδ. Ντ. Παπαδη- μητρίου (γράφει ὁ Στρ. Πατσαλιᾶς)	σ.	123
«Τὰ Ὀνειρικά τοπία τοῦ Ἀπ. Τσιρογιάννη» (γράφει ὁ Κ. Παπαγεωργίου)	σ.	188
«Δημοσία Διοίκηση» τοῦ Γ. Καλύβα (γράφει ὁ Γ. Ἀναλογίδης)	σ.	188
«Νοσταλγικὲς Νότες» τῆς Τζ. Παπαϊωάννου (γράφει ὁ Ντ. Βλαχογιάννης)	σ.	189
«Πέρα ἀπὸ τὰ ὄνειρα» τοῦ Βασ. Κραψίτη (γράφει ὁ Κων. Μητσιώνης)	σ.	241

Ε Ι Σ Μ Ν Η Μ Η Ν

Κων. Ξανθόπουλος	σ.	59
Τάκης Δόξας — Χρ. Σολομωνίδης	σ.	112
Γ. Κοτζιούλας — Λευτ. Κοτσαρίδας	σ.	122
Χρήστος Ν. Λαμπράκης (Πέτρου Γλέζου)	σ.	186
Τάσος Θεμ. Ματσούκας	σ.	240

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ (ἔργα ἐκτὸς κειμένου)

Γιάννη Βαγενᾶ	Ἀγία Θεοδώρα	σ.	2
Γιάννη Βαγενᾶ	Παρηγορήτισσα	σ.	66
Ἀποστόλη Τσιρογιάννη	Ὀνειρικὸ τοπίο	σ.	126
Τάκη Βαφιᾶ	Σουκάκι τῆς Ἄρτας	σ.	194

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ Ε' ΤΟΜΟΥ

Ἀθανασάκης Ἀπόστ., Ἀναλογίδης Γεώργ.
 Βαγενᾶς Γιάννης, Βασταρούχας Γεώργ., Βαφιᾶς Τάκης, Βλαχογιάννης Ντ., Βοκοτόπου-
 λος Π., Βρέλλης Γεώργ.
 Γιάκος Δημ., Γλέζος Π., Γραβάνη Ντίνα.
 Δάκαρης Σωτ., Δάλλας Γιάννης, Δέλφης Φ, Δένδιας Μιχ.
 Εὐταξίας Ν.
 Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ, Καραβασίλης Ν., Καρατζένης Δημ., Καρώνη Ὀλγα, Κολοβός
 Φίλ., Κοτσαρίδας Ξεν., Κουτσογιάννη Ἀγγελική, Κωστακιώτης Λ., Κώτσης Ἰωάν.
 Λακόπουλος Ν., Λουντέμης Μεν. (†)
 Μαλάμος Κ., Μαργώνης Δημ., Ματσούκας Βασ., Μυρομάτης Χάρης, Μητσιώνης Κ,
 Μούλιας Ν.
 Οἰκονομίδης Γεώργ., Ὀρλάνδος Ἀναστ.
 Παπαβασιλείου Ἰωάν., Παπαγεωργίου Κ., Παπκλιώωνου - Μόραλη Θεοδώρα, Παπακλιώ-
 νου Τζένη, Πατσαλιᾶς Στρ., Πεντζίκης Ν., Περάνθης Μιχ.
 Σερβετᾶς Πέτρος, Σπύρου Νικηφ., Στεργιόπουλος Κωνσταντίνος, Συγκούνας Ἀπόστ.
 Τατσιόπουλος Λάμπρος, Τρυπάνης Κ, Τσιάκος Τάκης, Τσιρογιάννης Ἀποστ., Τσοῦτσινός
 Γιάννης
 Φίλος Στέφ.